

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. АЛЕКУ РУССО м. БЕЛЬЦІ
ФАКУЛЬТЕТ СЛОВЕСНОСТІ
КАФЕДРА СЛАВІСТИКИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

До 200-ліття від дня народження
Т.Г. Шевченка

Бельці – 2014 р.

821.161.2.09+80/81(082)=135.1=161.1=161.2

3-41

Науковий комітет

Попа Георгій Дмитрович, д-р філол. наук, проф., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо;

Мельничук Степан Васильович, д-р фіз.-мат. наук, проф., Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича;

Марусик Тамара Володимирівна, д-р істор. наук, проф., Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича;

Прицкан Валентина Гергіївна, канд. психол. наук, доц., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо;

Луканюк Сергій Михайлович, канд. істор. наук, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича;

Ковалевська Тетяна Юріївна, д-р філол. наук, проф., Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова;

Дружинець Марія Львівна, канд. філол. наук, доц., Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Придністровський державний університет ім. Т.Г. Шевченка;

Сайненко Алла Петрівна, канд. філол. наук, доц., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо;

Ляху Ніколає Георгійович, канд. філол. наук, доц., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо;

Сирота Олена Володимирівна, канд. філол. наук, доц., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо;

Абрамчук Марія Василівна, канд. філол. наук, доц., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо;

Попа Віоріка Костянтинівна, канд. філол. наук, доц., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо.

Редколегія:

Прицкан Валентина Гергіївна, канд. психол. наук, доц., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо

Туницька Марина Василівна, канд. пед. наук, доц., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо

Чолану Людмила Василівна, ст. викл., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо

Ігнатенко Діана Анатоліївна, асп., Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо

Мельник Олександра Іванівна, методист-координатор, Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Збірник наукових статей: До 200-ліття від дня народження Т. Г. Шевченка / Державний Ун-т ім. Алеку Руссо м. Бельці, Фак. Словесності, Каф. Славістики; науковий комітет: Георгій Попа [и др.]; редкол.: Валентина Прицкан [и др.]. – Бельці: Presa universitară bălțeană, 2014 (Tipogr. Univ. de Stat „Alec Russo” din Bălți). – 152 p.

Text: lb. rom., ucr., rusă. – 100 ex.

ISBN 978-9975-50-140-8.

821.161.2.09+80/81(082)=135.1=161.1=161.2

**Збірник видано за сприяння Співки українців Молдови «Заповіт»
(Голова М.І. Крижановський)**

ISBN 978-9975-50-140-8.

Зміст

ТВОРЧИСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА У СВІТЛІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Бедонька-Кугал Т.М. <i>Художня спадщина Тараса Шевченка</i>	6
Маршалковськи Т.-Т. <i>Шевченко в пространстві і в часі</i>	9
Мігіріна Н.Й. <i>Таксономія аксеологічної парадигми Т. Шевченка і Р. Бернса</i>	14
Пох Л. Й. <i>Н.А. Некрасов і Т.Г. Шевченко: спроба порівняльного аналізу ліричних віршів</i>	19
Скрипник І. І. <i>Біблійний символізм поеми «Марія» Тараса Шевченка</i> . . .	23
Сузанська Т. М. <i>Україна Тараса Шевченка в ліричній версії Сергія Есеніна</i>	27
Чолану Л.В. <i>Конфлікт поеми Т.Г. Шевченка «Катерина» у світлі українських традицій</i>	30

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Антонюк О.В., Прісовська Г.Є. <i>Складники концепту ВОДА у фольклорних текстах та у творах Т.Г. Шевченка: зіставний аспект</i>	35
Деркач І.В. <i>Ключові українські концепти у творах Тараса Шевченка гімназійного курсу: їх вплив на формування особистості учнів</i>	38
Дружинець М.Л. <i>Кодифікована вимова голосних на сторінках першодруків і рукописів Т.Г. Шевченка та його послідовників</i>	42
Ігнатенко Д.А. <i>Етнокультурний зміст назв житлового комплексу у творах Т.Г. Шевченка та в українських говірках півночі Молдови</i>	47
Коцуг А.Д. <i>Sincretismul codurilor în poezia lui T. Şevcenko „Думи мої, думи мої”</i>	52
Порожнюк А.Л. <i>Відбиття національно-мовних рис у поезії ранніх творів Т. Шевченка</i>	56
Сирота О.В. <i>Роль Т.Г. Шевченка в розвитку українського літературного мови</i>	60
Туницька М.В. <i>Грамотико-комунікативний аспект звертань у творчості Т.Г. Шевченка (на матеріалі побутово-етологічних поем)</i>	65

Т. ШЕВЧЕНКО І ЙОГО СЛОВО У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Гранецкая Л.Б. <i>Накоплення виконавчого досвіду студентки-піаністки шляхом конкурсної концертної діяльності</i>	71
Дружинець М.І. <i>Роль Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтва у процесах євроінтеграції сучасного естрадного мистецтва України</i>	76
Кожухар В. Г. <i>Роль державних інституцій та громадських етнокультурних організацій у збереженні і популяризації спадщини Т.Г. Шевченка в Республіці Молдова</i>	81
Насу І. Г. <i>Тарас Григорьевич Шевченко і його сучасники в боротьбі за народну школу</i>	86

Нечасва-Юрійчук Н.В. Роль художнього слова у формуванні національної ідентичності	90
Руснак О.В. Т.Г. Шевченко і українська діаспора	94
Сікур П.Й. Воспитание национального и эстетического отношения к действительности средствами вокальной музыки (на примере песенного и хорового творчества на стихи Т. Шевченко)	98
Скаб М.В. Тарас Шевченко – духовний ідеал українців	101

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

Городиська В.В. Лексико-семантичні особливості рекламних текстів: впливовий аспект	106
Долгов В.Г., Ігнатенко Д.А. Зміст концепту ЮРОДИВИЙ в російській та українській мовних картинах світу (на матеріалі лексикографічних джерел)	110
Кіра О.П. К вопросу об эвфемизации современной румынской речи	114
Ковалевська А.В. Класифікація слоганів як елементів рекламного тексту	119
Новак А.С. Unități lexicale – părți ale corpului omenească în creația lui Grigore Vieru	122
Павелко С.П. Реальний іменник у гуцулів і шевченківська традиція називання	127
Пентилюк І.С. Педагогічні умови виховання мовної особистості учнів основної школи засобами філологічних дисциплін	132
Славінська М.С. Лексико-семантичні особливості ключових слів соціальної та політичної реклами: зіставний аспект	136
Трінка Л.М. Rolul experimentului asociativ în relevarea viziunii lingviale asupra lumii	140
Цаулян М., Чех О.В. Межкультурная коммуникация в учебной языковой аудитории	145
Сеник Г.В. Вторинна номінація осіб за родом діяльності: Шевченкова традиція і сучасність	147

Пам'ятник Кобзареві в Кишиневі

Погруддя Т. Г. Шевченка в м. Бельці

Пам'ятник Кобзареві в Тирасполі

Погруддя Т. Шевченка в Кам'янці

ТВОРЧИСТЬ Т. ШЕВЧЕНКА У СВІТЛІ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ

ХУДОЖНЯ СПАДЩИНА ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

БЕДОНЬКА-КУГАЛ Т. М.,

Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо

Тарас Шевченко, поет, прозаїк, залишив після себе багату спадщину і в образотворчому мистецтві: масляний і акварельний живопис, цінну графіку, ілюстрації до книг. Був великим просвітителем народу, він залишається піднесеним проявом мистецької культури українців.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, художня спадщина, живопис, сепія, пейзаж, портрет.*

Taras Shevchenko, a poet, a prose writer, had left a rich legacy in the fine arts: the oil and the watercolor painting, valuable graphics, illustrations for books. He was a great enlightener of the people, he remains the sublime manifestation of artistic culture of the Ukrainians.

Key-words: *Taras Shevchenko, legacy in the fine arts, painting, sepia, landscape, portrait.*

Тарас Шевченко – неперевершений геній в українській літературі, загальноновизнаний художник, великий просвітитель народу. Цю місію він глибоко усвідомлював і здійснював її до останнього постуку серця.

Художня спадщина Тараса Шевченка – це твори живопису й графіки, які були виконані в різній техніці протягом всього життя. Збереглося майже 835 його творів. Вони дійшли до сьогодення в оригіналах, а також у копіях, що виконали художники ще за життя Тараса Шевченка.

Уявлення про мистецтво Шевченка-художника доповнюють відомості про майже 270 втрачених й дотепер не знайдених робіт. Незнайдені роботи Тараса Шевченка – це твори, про які є згадки в автобіографії, листах, записках його сучасників та архівних документах. До викупу з кріпацтва Т. Г. Шевченко не мав можливості збирати та зберігати свої твори. Не збереглися ранні малюнки, які робив білими ночами з скульптур у Літньому саду. Не дійшли до нас перші його спроби в жанрі акварельного портретного живопису. Значна кількість малюнків загубилася після арешту поета у 1847 р. Окремі роботи, які він таємно надсилав друзям для продажу з Новопетрівського укріплення, потрапили до третіх рук. Де тепер вони, невідомо. Також загублено малюнки різних років, які після смерті художника у травні 1861 р. було продано з аукціону.

Графічні й живописні роботи датуються 1830-1861 р. та пов'язані з Україною, Росією й Казахстаном. За жанрами це архітектурні пейзажі, краєвиди, портрети, композиції на історичні, міфологічні й побутові теми. Виконані вони у техніці олійного письма на полотні, сепією, аквареллю, олівцем та в техніці офорта на окремих аркушах білого, кольорового паперу різних розмірів. Більша частина його художньої спадщини – завершені роботи. Проте не менш цінними для розуміння творчості Шевченка-художника і розкриття його методу є численні ескізи та етюди. Тільки незначна частина творів має авторські написи, підписи та ще менша частина має авторські дати.

Художню спадщину Т. Шевченка можна поділити на кілька періодів:

- 1) Період вступу до Академії мистецтв. Це окрема група живописних та графічних творів, які відзначається широкою тематикою (1838 р.-1845 р.).
- 2) Період від закінчення Академії мистецтв до заслання. Художник захоплюється переважно портретами та пейзажами (1845 р.-1847 р.).
- 3) Період заслання свідчить про досягнення високого рівня у портретному, пейзажному й побутовому жанрах (1847 р.-1857 р.).
- 4) Період останніх років життя є кількісно невеликим. В цей час він багато працював над офортом і досяг у ньому нових успіхів (1857 р.-1861 р.). [8: 293]

За свідченням Тараса Григоровича, малювати він почав з дитинства – «хрестами й візерунками з квітками» обводив сторінки в саморобному зошиті:
Давно те діялось. Ще в школі, / Таки в учителя-дяка, / Гарненько вкраду п'ятака – / Бо я було трохи не голе, / Таке убоге – та й куплю / Паперу аркуш. І зроблю / Маленьку книжечку. Хрестами / І візерунками з квітками / Кругом листочки обведу. [6: 405]

У дитинстві Т. Шевченко мріяв стати іконописцем і шукав вчителя-малювача, який би взяв у науку, пропонуючи йому за це виконувати всю найважчу роботу, аби лише навчитися малювати. Він не став іконописцем, а став художником. І хоча мистецтвознавці зауважують характерні риси української ікони в його художніх творах, але в творчому доробку власне ікон немає. А ті образи, які ілюструють епізоди Святого Письма, далекі від канонічного іконопису.

Велика частина його художніх творів, пов'язаних із сюжетами Нового Заповіту, припадає на роки заслання Тараса Шевченка, з його пошуками і прагненням краще зрозуміти те, що таке Блага вість для людини, викладена чотирма Євангелістами. Це малюнки сепією, виконані в 1851–1857 р.: «*Апостол Петро*», «*Святий Себастьян*», «*Самаритянка*», «*Благословення дітей*», «*Розп'яття*», «*Воскресіння*» та серія «*Притча про блудного сина*», задумана, як свідчив сам художник, у 12 малюнках.

На сепії «*Апостол Петро*» Петра зображено біля стіни римського укріплення в свою останню годину перед розп'яттям. Він оголений по пояс, худий, стоїть розкинувши руки, з піднятим до неба просвітленим обличчям. Він готовий прийняти муки на хресті, який лежить біля його ніг. Цей образ нічого не має спільного з традиційними іконами, де Петро зображується разом з Павлом у літургічному одязі. У Т. Шевченка цей малюнок не ікона, а психологічний портрет мученика за віру.

У 1856 році, майже одночасно, Тарас Шевченко створив 2 сепії «*Самаритянка*» та «*Благословення дітей*». Ці сюжети взяті з Нового Заповіту й пов'язані з земним життям Ісуса Христа.

На сепії «*Благословення дітей*» безмежжя залитої сонцем Святої Землі підкреслено силуетами пальм та будівлями, які ледь видніються на обрії. Ісус Христос стоїть серед натовпу, не виділяючись з нього. Зовнішність у нього проста: туніка, довге гладке волосся. Повернений обличчям до глядача, але віддалений, руки простягає над дитячими головами. А на першому плані на колінах стоїть жінка. Вона винесла своє немовля, яке спить у корзині, щоб його торкнулась благодать Христового благословення. Мати нахилила пов'язану хусткою голову і прислухається до слів Ісуса. Вона плавним рухом руки немов повертає голову дитини в бік Месії.

Та сама жінка в такому ж одязі зображена на сепії «Самаритянка». Самаритянка на першому плані, а Христос сидить біля криниці, а за ними золота пустеля і пейзаж з пальмами та верблюдами. Твір виконано на євангельський сюжет про зустріч Христа з жінкою з ворожої Іудеї Самарії й про те, як він схилив її до своєї віри. [2: 193]

Сепія «Розп'яття» відображає головну подію Євангелія. Розп'яття – це велика містерія спокути за гріхи, вже тисячі разів відображена різними художниками. Вони намагалися передати у своїх творах думки, які віками хвилювали людство. На ескізі художник передав високу ідею через симетрію та міру. Композиція являє собою трикутник, де посередині Христос, а з боків у півтемряві стоять хрести, на яких розп'яті розбійники. Світло сконцентровано на постаті Ісуса Христа, тому що він сам є світло істини. Для Шевченка-художника було принциповим зобразити також і розбійників, як це робили до нього інші митці, йдучи за Євангелієм від Луки. У композиції Т. Шевченко свідомо уникає багатофігурності і залишає лише покриту накидкою постать, яка стоїть на колінах. В ній пізнаємо Божу Матір.

Творчість Шевченка під час заслання обґрунтовано доводить, що, всупереч свідченням деяких біографів поета, він не втратив здібностей художника, а досяг найвищого рівня в портретному, пейзажному та побутовому жанрах.

Багатогранно Тарас Шевченко розробляв на засланні тему дитинства. У неволі діти були для нього особливою втіхою. В одному із листів до друга він пише «... я так люблю дітей, що не надивився б на справжній відбиток ангела». [7: 61] У листах Тараса Шевченка, у щоденникових записах, у спогадах сучасників можна знайти ще багато свідчень про сердечну та щиру дружбу великого поета з дітьми. Він не раз недільного дня збирав з півсотні малюків, накуповував їм усякої всячини і радів з їхньої радості: «Мене діти люблять, – з теплою втіхою говорив він, – а кого люблять діти, той ще не зовсім поганий чоловік!». [7: 62] У своїх малюнках із зображеннями дітей він порушив гострі соціальні проблеми. Це стосується, зокрема, його диптиха «Байгуші» (кирг. – *збіднілі верстви населення, бідлахи*) та «Байгуші під вікном».

Шевченко надіслав малюнок «Байгуші» Б. Залеському до Оренбурга для продажу. В листі Шевченко писав: «С последней почтой послал тебе «Байгушей»; приюти их, если можешь, где-нибудь, а перед тем, как пустить их в чужие руки, сделай мне, если это не трудно, фотографические копии в величину обыкновенного конверта; мне хотелось бы подарить их А[гате Усковой], ей они очень нравятся». [1: 52]

На сепії зображення хлопчиків подано поруч з автопортретом художника. На порозі стоять босоніж двоє байгушів. Вони прийшли за милостиною. Мімікою, жестом просить старший, з торбою через плече. Маленький хлопчик тримає казанок. Діти навіть не усвідомлюють трагедії цього дійства. Малюнок прекрасно передає ідею милосердя та співчуття. Образ Тараса Шевченка надає твору метафоричного значення. Завдяки його погляду, в якому біль, гнів і докір, твір сприймається як гостровикривальний, а не як сентиментальний.

Сепія «Байгуші під вікном» є ілюстрацією метафоричного мислення художника. Символічне значення мають стіна фортеці, темрява у вікні, кулак, а також нагота дитячих тіл. Тут нагота позначає убогість, бідність. Можна

відзначити, що й в поетичному мовленні митця семантичні поля слів «голе» та «убоге» взаємодіють, переплітаються, тяжіють до злиття. Згадаймо такі рядки:

«...бо я було трохи не голе – таке убоге...» [6: 405]

Сюжет сепії «Киргизеня» несе в собі певний соціальний зміст. Ставлення художника до хлопчика чітко проявляється через автопортрет на задньому плані. З глибокою симпатією дивиться Т. Шевченко на свого маленького приятеля [7: 60]. Так через мотив дитинства передано драму поетової неволі, його співчуття до дітей, приречених на темряву і злидні.

Протягом всього життя Тарас Шевченко створював автопортрети. Окреме місце серед автопортретів посідають автошаржі. Вони свідчать, що почуття гумору не залишало його і в тяжкі роки життя. Це своєрідна автобіографія.

Тарас Григорович Шевченко зробив суттєвий внесок у розвиток українського портрета, пейзажу і побутового жанру. Він був одним з перших офористів України. Його твори відзначаються глибокою народністю, гуманізмом та інтернаціональними мотивами. Вони мали вплив на розвиток українського мистецтва, залишаючись життєдайним джерелом для багатьох поколінь українських художників.

Художня спадщина Тараса Шевченка визначає його вагоме місце в історії не тільки українського, а і світового мистецтва.

Література

1. Айзеншток І. *Шевченківський словник*, Київ, Т. 1, 1976, с. 52
2. Айзеншток І. *Шевченківський словник*, Київ, Т. 2, 1978, с. 193
3. Закович М. *Культурологія: українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник*, Київ, Знання, 2007.
4. Наумова Н. *І Бога Богом назову...*, Хмельницький, 2004, с. 14-32.
5. Рахманний Р. *Роздуми про Україну*, Київ, Просвіта, 1997.
6. Шевченко Т. *Кобзар*, Харків, 1996.
7. Яцюк В. *Кобзаревий «Буквар» // «Буквар південноруський 1861» Т. Шевченка*, Київ, 1991, с. 53-62.
8. Яцюк В. *Живопис – моя професія*, Київ, 1989.

ШЕВЧЕНКО В ПРОСТРАНСТВЕ И ВРЕМЕНИ

МАРШАЛКОВСКИ, Тео-Теодор,

Бельцкий государственный университет им. А. Руссо

В статье Т.-Т. Маршалковски рассматривается мало разработанная в литературной критике проблема места Шевченко в пространстве и времени. Тем временем, этот аспект существенно образом подтверждает всемирное значение творчества писателя, его привязанность к родине и родному языку, а также исключает суждение о примыкании его к националистическим течениям.

Ключевые слова: *пространство, время, нация, национальное сознание, межнациональное сознание, «национализм», космополитизм, гуманизм, модель, родина, язык, глобальное мышление, культура «малых форм», социальный протест, десконсервация, трехмерное измерение, четырехмерное измерение.*

There is considered a less developed problem in literature about Shevchenko's place in space and time. Thus it is substantially confirmed the world-wide significance of the writer, his objective attachment to his homeland and his mother tongue, and it also excludes assertions of abutting to nationalist judgments.

Key-words: *space, time, nation, national identity, inter-national identity, "nationalism", cosmopolitanism, humanism, model, motherland, language, global thinking, culture of "minor forms" social protest, deconservation, tridimensional measurement, four-dimensional measurement.*

Опыт указывает однозначно, что в каждом этническом сообществе функционируют определенные внутренние законы. Комплексно они выступают в качестве основного элемента, характеризующего специфику определенной группы людей. Это есть *нация* и *национальное сознание*, которые функционируют комплексно вместе с другими явлениями сообщества людей. Все вместе взятое составляет воззрение, которое выходит за пределы конкретностей. В этом концептуальном созвучии художественная литература способна разработать целый ряд идеальных догадок и объективных критериев, локализованных в промежуток между обычными предметами и движением субстанции в пространство и время. У Тараса Шевченко – Кобзарь, поэт, прозаик, живописец, этнограф, основатель современной украинской литературы, одного из главных носителей украинской культуры и языка – эта модель функционирует непрерывно и эффективно. Деятельность, в том числе художественное творчество, этой выдающейся личности всецело подчинена глобальным проблемам человечества и его маленькой родины. По меткому определению А. Афанасьева-Чужбинского, он совершил „*погляд на эпоху*” [7: 87] своего времени и предвидел с точностью будущее, включая и грядущую самостоятельность его страны.

Отталкиваясь от этих общих положений, особо заметно, что Шевченко не имел никакого отношения к тому, что включает в себя понятие «*национализм*». Академику Александру Корнейчуку, автору сталинской эпохи, удалось смело защитить Великого Писателя [3:5,19]. Попытки обвинить Шевченко в ненависти к другим народам, языкам и культурам лишены всяких оснований, надуманы и политизированы. Несмотря на это, даже в наше время, глумятся над его памятниками (города Донецк, Бельцы, к примеру), выдавая тем самым негативное отношение отдельных кругов к величию поэта-трибуна. Сам же поэт поднялся значительно выше такого рода оценок, подарив украинскому народу в чистом виде *национальное сознание*, а мировой культуре *модель достойного уважения ко всему человеческому*. Так же его нельзя считать *космополитом*, т. к. слишком сильно был привязан творчеством и любовью к своей измученной Украине. Его «*космополитизм*» выражен яркими красками полного уважения к другим народам, языкам и проникнут глубоко идеалами *гуманизма*. В таком случае, охваченное пространство и время формируют незыблемый синтез его философских, художественных и общегуманистических взглядов.

В этом контексте, на вид противоречивом, Шевченко занимает передовые позиции в мировой культуре. Об этом написано большое количество научных разработок. И. С. Тургенев, современник писателя, отмечал в своих воспоминаниях, что «*едва ли кто-нибудь из нас признавал за ним то громадное, чуть не мировое значение*» [12: 562]. Авторы однозначно определили, что в центре всего его наследия находится *незыблемый национальный патриотизм*, который согласован утонченно с универсальными явлениями. Так что уже по этим признакам Шевченко является автором оригинальных концепций и, тем самым, проник глубоко в субстанции *пространства и времени*.

Таким образом, замечательный писатель и общественный деятель занял ведущие позиции в объективной оценке того, что волновало общество и человека в самом широком смысле этих значений. Сказанное не апофеоз, а суть вещей. Не случайно Александр Корнейчук выделял, что поэт стоял *«на вершині тогочасної передової культури»* [3:12], а другой видный украинский ученый литературовед, Борис Олейник, во введении к сочинениям Шевченко в пяти томах, определил *«могутній талант..., а за глибиною знань у всіх сферах людського духу рівний енциклопедистам»* [9:9].

Кобзарь родился в крепостной семье своей Украины, которую *«Я так її, я так люблю/..., / Що проклену святого Бога, // За неї душу погублю»* [10: 31]. В концентрированном виде этот рустикальный фактор составляет одну из важнейших координат творчества и деятельности Шевченко, существенным измерением пространства. Через родные просторы, посредством своего языка и крепостного быта, всей широты места обитания, воли по вертикали и горизонтали познавал мира. Иначе как можно понять знаменитый лирический постулат: *«Там найдете щире серце // І слово ласкаве, // Там найдете щирю правду, // А ще, може, й славу»* [1:126-127]. Отсюда идет накопление энергии, приведшей к творческому взрыву и социальному протесту. Следовательно, это есть первичное в его *концепции*, упорная точка ухода в *пространстве* и *времени*.

Шевченко, как больше никому, было дано познать суровые реалии жизни, социальные и политические недуги, которые висели над свободой вольнодумца и, понятно, над его родиной и народом. *«Невесело, сину! Дніпро на нас розсердився, // Плаче Україна - / і я плачу»* [11:131], дозирует великую правду мыслитель. Во время пребывания в России страдания по Украине усилились. Там, из центра империи, достоинство и преимущество родных мест оценивал с особым драматизмом и намного эмоциональнее. Общение с передовыми деятелями русского общества не снимало это психологическое состояние и накладывало неизгладимый отпечаток на его творчество. Тесные контакты с активистами украинской диаспоры и видными представителями русского общества открывают перед Шевченко путь к объективной переоценке ряда вещей в природе общества. Так, ему удастся стать первооткрывателем в определении целого ряда отличий в культуре двух народов: *«А на москалів не вважайте, вони пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ і слово. А чие краще, нехай судять люди»* [5:314], осознавая, безусловно, конечный итог в пользу родного языка и его письменности. Тут, скорее всего, присутствует не компромисс, а подтверждение важности собственной языковой и письменной культуры, униженной до предела царским режимом.

В России, стране с уже разработанными демократическими идеями, носителями которых были Некрасов, Чернышевский, Полонский, петрашевцы и другие представители русского общества, Шевченко неустанно пропитывался знакомыми и незнакомыми реалиями. В этой среде, с ее резкими противоречиями, взоры писателя мгновенно уходили в родные многоцветные дали Украины. *«Нема на світі України, / Немає другого Дніпра»* [11: 5] или: *«Красується, любиться / На всю Україну // А понад ним зеленіють / Широкії села // А у селах у веселих / Люде веселі»* [8: 104]. Эти кличи, дух страданий характеризуют внутренний мир поэта, а заодно и типологию пространственных измерений в

параметрах логических соотношении. А там, где несправедливость брала явный верх, Шевченко прибегал к более радикальной поэтике: «*Дніпро, брат мій, висихає, // Мене покидає, // І могили мої милі // Москаль розриває...*» [10: 252].

Общее положение дел в царской России, крепостничество и отношение властей к самому писателю накладывали свои отпечатки на содержание и характер его творчества. Эти явления способствовали процессу акселерации и вывода творчества Шевченко на более радикальные уровни. Многосторонний анализ литературных писаний и живописи позволяют заключить, что он торопил *время*, направляя его эффектно в бытие *пространства*. Здесь выдающийся украинский деятель согласовывал эти две философские категории, создавая тем самым единую систему собственных воззрений в оценке своей эпохи. С другой стороны, он вечно (*торопя время*) искал пути и методы рационального разрешения существующих «*погрешностей*» в человеческом обществе. При внимательном исследовании творчества Шевченко обнаруживается его стремление направить *время* в *пространстве* до критериев идеального совершенства. И все это происходило в условиях господства в науке концепции *ньютонической механики*, до ее замены *теорией относительности* Эйнштейна. Можно смело заключить, что Шевченко, впрочем, как и Еминеску, проник глубоко в понимание материи пространственно-временных величин. Собственно, это составляет эпицентр, концентрацию идей, суть и направленность его философских и художественных взглядов.

В конкретном виде *пространство* включает такие основополагающие понятия как Украина, Днепр, народ, родной язык, небо, синь и все, что окружает поэта. Контакты с этим миром существительных формирует материальную основу для полного творчества и мощного социального протеста. Реверберация пространственных уровней, темперамент их чувственных восприятий *отличают* значительным образом писателя от остальных деятелей литературы своей эпохи. У него поэмы выражают вулканический порыв и страстное желание восстановить логическое соотношение вещей в обществе. Осознавал, что борьба не всегда может дать желаемых результатов. В таком случае писатель погружался в мир глубоких внутренних переживаний, а *пространство* и *время* становились «временными убежищами», символами свободы. Технически это проявлялось в виде ухода в мир конкретностей.

Анализ показывает, что Шевченко работал не только в трехмерном измерении, как это делали большинство деятелей литературы, а в четырехмерном, что неминуемо выходило на широкое поле *времени*, на борьбу и ожидание торжества правды. Трехмерное измерение – вертикаль, горизонталь и глубина – остается нетронутыми. Таким образом, он вырабатывает своеобразную ткань, которая объединяет географические параметры, социальные аспекты и политические взгляды.

В принципе это и есть одна из тайн творчества, умения проникать вглубь проблем и способность влиять на процесс формирования индивидуального и общественного сознания. Вся его «запредельная деятельность» беспокоила чиновников. Граф А. Орлов, шеф жандармерии, доносил царю, что этот украинец «*сочинял стихи на малороссийском языке самого возмутительного содержания*» [11: 40], имея в виду, что он может спровоцировать антиправительст-

венные настроения в России. В конечном итоге, все так и происходило. Тут Иван Дзюба и Микола Жулиньский справедливо отмечали, что: *«Але щоб краще зрозуміти його як нашого сучасника, треба повністю осягнути його як сучасника людей, проблем, суспільства XIX століття. Він сам приходить у наш день. Але й ми повинні йти в його час. Лише так між нами й ним буде глибше взаєморозуміння»*. [11: 9].

Шевченко переживал горькую судьбу любимой Украины, страны добра и радости, в которой, после долгих странствий, искал покой. *«Як умру, то поховайте / Мене на могилі, / Серед степу широкого, / На Україні милій, / Щоб лани широкополі / І Дніпро, і кручі / Було видно, було чути, / Як реве ревучий»* [6: 119]. В понятия *Вкраїна* и *Дніпро* включал все бесконечные просторы от запада до востока, от севера до Черного моря. Мучительно страдал, когда население растворялось в массе проводимой реакционной национальной политики царизмом. *«Січ зруйнували: / Хто на Кубань, хто на Дунай / Тільки і остались / Що пороги серед стіну»* [6: 119]. Поэт имел в виду и северокавказские земли, на которых поселялись украинские казаки, процесс насильственной русификации этого населения. Что касается Дуная, то рассматривает ее по эпическим соображениям как символ величия и братства с Днепром – главной великой и могучей водной артерией любимой родины [10: 7].

Говоря о жизни и деятельности Шевченко, невозможно пройти мимо одной фундаментальной проблемы. Речь идет о значении Украины в истории восточных славян. На наш взгляд, она в историческом и культурологическом аспектах разработана недостаточно. Довольно часто авторы недооценивают появление славяно-украинской культуры и цивилизации, искусственно придавая им второстепенные позиции. В этом смысле видение Тараса Шевченко подчинено всецело правде, особенно там, где охватывал гармонично все украинское пространство. Такой широкий охват и озвучивание его художественными средствами побудило в отдельных кругах предвзятое неуважение к Кобзарю.

Дело в том, что изначально центром славянской культуры являлся Киев и другие урбанистские центры Украины. Сюда непрерывно стекали древние культуры Междуречья, Персии, Греции, Рима и «малых форм» мигрирующих племен. Эпопея Гильгамеша присутствует в украинских легендах и былинах. Плач Ярославны воспроизводит эпизоды из персидской традиции. Начиная с VII в. до н. э., Украина вошла в устойчивые контакты с Древней Греции. Но это особый разговор.

Мы же коснемся лишь того, что весь духовный и материальный импорт древних цивилизаций повлиял непосредственно на украинскую культуру. А уже потом накопленный и переработанный арсенал ценностей передавался щедро остальным восточным славянским народам. И не только. Это положение аксиоматично и не нуждается в комментариях. Оно стоит выше всяких измышлений или физических воздействий, как это имеет место в Крыму и на юго-западе исконно украинских земель во втором десятилетии нынешнего века.

Правда в том, что *деконсервация* ранней украинской этнической и культурной цивилизации завершилась образованием *восточнославянских этнических сообществ – российской и белорусской*. Это происходила параллельно с генезисом дако-романо-валахо-румынского этнического пласта. Между этими

двумя культурами шел непрерывный процесс обмена. На наш взгляд, это привело к тому, что украинский язык, в сравнении с другими славянскими языками, отличается мелодичностью и нежным колоритом, приближаясь по своему звучанию к группе романских языков.

Таким образом, Шевченко суждено было разработать механизм синтеза между человеком и проблемами общества. Утопию, мистику, фантазию заменил философскими категориями *пространства* и *времени*, предвидя тем самым эволюцию следующих веков. Это результат целенаправленной деятельности писателя, мыслителя и гуманиста. В центре внимания его взглядов и творчества находится неустанная борьба за торжество справедливости над злом, как на родине поэта, так и за ее пределами. «*Встане правда! встане воля! / І Тобі одному / Помоляться всі язика / Вовіки і віки. / А поки що течуть ріки, / Кривавії ріки!*» [10: 343], восклицает Тарас Шевченко в ключе собственных художественных и концептуальных измерений романтизма и реализма, а по общей направленности и в *пространстве* и во *времени*.

Литература

1. Шевченко, Т.. Кобзарь. СПб, 1840 (факсиміль).
2. Заповіт, 25 грудня 1845 року, Переяслав.
3. Акад. Корнійчук, О. Є.. Шевченко, Тарас Григорович. Критико-біографічний нарис. // Тарас Шевченко.
4. Повна збірка творів в трьох томах. Том I. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1949.
5. Шевченко, Т.. Повне зібрання творів у 6 т. Том VI. Київ, 1964.
6. Шевченко, Тарас. Кобзар. Київ: Дніпро, 1970, с. 119 (Епілог)
7. Афанасьєв-Чужбинський, О. С.. Спомини про Шевченка, Т. Г. // Изборник, Київ, 1982.
8. Шевченко, Тарас. Твори в п'яти томах. Том II. Київ: Дніпро, 1984.
9. Олійник, Борис. Ясновидець. Вступна стаття.// Тарас Шевченко. Твори в п'яти томах. Том I. Київ: Дніпро, 1984.
10. Шевченко, Тарас. Зібрання творів у 6 т. Том I, Поезія. 1837 – 1847, Київ, 2003
11. Дзюба, Іван, Жулинський, Микола. На вічному шляху до Шевченка. Попередня головна наступна: Шевченко, Тарас. Зібрання творів у 6 т. Т. 1. Поезія 1837-1847. Київ, 2003.
12. Воспоминания о Тарасе Шевченко. – Киев: Дніпро, 1988.

ТАКСОНОМИЯ АКЦИОЛОГИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ ТВОРЧЕСТВА Т. ШЕВЧЕНКО И Р. БЕРНСА

МИГИРИНА Н. И.,

Бельцкий государственный университет им. А. Руссо

В аннотируемой статье в плане таксономического анализа рассматривается система аксиологических ценностей в художественном дискурсе на материале произведений Т. Шевченко и Р. Бернса, акцентируется внимание на особой идиотмической роли национального языка и литературы в современном атомизированном и дисперсном социуме.

Ключевые слова: аксиологическая парадигма, этногенная роль языка и литературы, иерархия аксиологических концептов в художественном дискурсе, этническая абсорбция, таксономический анализ аксиологической парадигмы творчества Т. Шевченко и Р. Бернса.

In terms of taxonomic analysis the given article dwells on the system of axiological values in literary discourse on the material of Shevchenko and R. Burns; it focuses on the special idioethnic role of the national language and literature in the modern atomized and dispersed society.

Key-words: *axiological paradigm, the ethnogenetic role of language and literature, hierarchy of axiologic concepts in literary discourse, ethnic absorption, taxonomic analysis of axiological paradigm of Shevchenko's and R. Burns's creativity.*

Система аксиологических ориентиров, принятая в социуме, представляет собой ту парадигму нравственных, этических ориентиров, которая сыграла этногенную роль, структурируя этнос в нацию. Существуют различные средства ее реализации. Роль языка в формировании любого этноса как особой национальной общности настолько велика, что не случайно В. Гумбольдт ввел в научный обиход понятие, которое позже назвали идиоэтничностью национального языка, возникающей на основе уникальности понятийно-категориального аппарата каждой языковой системы, отражающей своеобразие этнической ментальности носителей данного языка. И поэтому есть все основания утверждать, что язык играет уникальную этногенную роль: он «делает» нацию, и в самой системе языковой модели отображения мира уже заложена аксиологическая парадигма, определяющая духовную сферу существования этноса. Иерархия нравственных ценностей, играющие роль этногенного фактора, репрезентируются в системе национального языка на самых разных уровнях языковой стратификации.

Система нравственных ориентиров, в рамках которых формируется и сохраняется национальная самоидентичность, проявляется как нравственные заветы предков во фразеологическом фонде национальных языков, отражающем такие базовые концепты аксиологической парадигмы, как *честь, совесть, сострадание, справедливость, трудолюбие, верность долгу, добро, зло, почитание старших, судьба, воля* и т.п. Такие традиционно сложившиеся этические представления сохраняются на протяжении всей истории существования этноса как ядро в системе иерархии аксиологических понятий, структурирующих нацию. Кроме того, аксиологическая система каждого этноса реализуется и в невербальном искусстве, литературе. Внимание к аксиологической парадигме творчества писателей и поэтов позволяет заметить, что определение «народный» применимо к тем из них, чьи нравственные ориентиры совпадают с системой аксиологических ценностей, традиционно заложенных в геноме этноса. Именно поэтому в сокровищнице мировой культуры особое место занимают те великие писатели и поэты, которые сумели передать «душу» своего народа, стать символами нации, национального духа.

В ряду таких поистине народных поэтов по праву могут быть названы Т. Шевченко и Р. Бернс. Особенности аксиологической парадигмы творчества украинского Кобзаря и шотландского Барда становятся наиболее очевидными в рамках таксономического анализа их поэзии, и есть все основания объединить имена Т. Шевченко и Р. Бернса в плане такого исследования, при всех различиях творческой палитры, принципов поэтики и идиостиля, при разнице в жанровых предпочтениях и т.п. В аксиологической парадигме творчества каждого из этих поэтов выражены те же концепты, которые генетически заложены в иерархии нравственных ценностей украинцев и шотландцев – идеи

добра, справедливости, социального равенства, патриотизма, национальной гордости, верности заветам предков, братства, любви к родному языку, ненависти к поработителям.

Да, и Шевченко, и Бернс проповедуют идеи свободы, равенства, братства, социальной справедливости, их поэзия пронизана любовью к отчему краю, гордостью за великие деяния предков, к народным песням, древним балладам, преданиям старины, но один был сыном Шотландии, а другой украинским Кобзарем, и сама судьба и история предопределили различия их жизненного пути. К Бернсу судьба была значительно милостивее. Шевченко родился крепостным и освободился от рабства только на 24 году жизни, это и определило мотивы его поэтических интенций: поэт страстно ненавидит социальное и национальное неравенство, стремление к свободе представляется ему неотъемлемым правом каждого человека, ад крепостничества и самодержавия невыносимы, потому что калечат жизни рабов и души господ, и все это неизбежно порождает революционные мотивы в его лирике, «Спросим: долго ль / Кровопийцам царствовать над нами?» (поэма «Сон»). «Где суд? Где правда? Скоро ль кару, / Цари, низвергнет мир на вас?» (стихотворение «О люди, вам ли жить во мраке?»). Да, оба поэта с самого раннего детства познали тяжесть физического труда, но для Шевченко это был рабский труд крепостного, а для Бернса – работа на ферме отца, и предки Бернса долгое время ограничивались в своих отношениях с лордами лишь обязанностью вовремя платить арендную плату, тем более что и аристократов, и крестьян объединяла страстная ненависть к англичанам, захватившим трон Стюартов, и не менее страстная любовь к Шотландии. Конечно, и бедному фермеру приходится зачастую терпеть произвол землевладельца, и ему негде искать защиты от «яростных псов, рычащих из конуры правосудия», но даже в самых страшных снах они не могут представить себе ада крепостнического рабства в России.

Трагичность судеб героинь произведений Шевченко также отличается от жизни очаровательных Нелли, Пегги, Мэри, Джин, Энн, которые были и Музами Бернса, и героинями его бессмертных стихотворений, как отличаются обстоятельства личной жизни поэтов, хотя само выражение «личная жизнь крепостного раба» звучит как кощунственный оксюморон. Есть все основания говорить об удивительном духовном и творческом родстве Т. Шевченко и Р. Бернса, о сходстве их роли в мировой культуре и общественно-политической жизни даже 21 века.

Так, и Шевченко, и Бернс создают поэтические произведения на том языке, который был для каждого из них родным, они впитали его красоту с материнским молоком. На украинском языке и на шотландском диалекте английского говорил тот народ, частью которого они себя ощущали, и никакие советы «доброжелателей» не могли повлиять на их выбор языка поэзии, хотя прозаические произведения Т. Шевченко написаны на прекрасном литературном языке с небольшими вкраплениями украинизмов, а Р. Бернс в письме к доктору Муру в безупречной английской фразе «Дабы хоть отчасти вызволить душу из гнетущего тумана тоски...» зачеркнутое слово «тоска» заменяет на французскую лексему «скука», и в то же время выбор языка поэзии для них принципиально важен, и сам Шевченко опирается на пример Р. Бернса, отстаивая свое право писать на украинском языке. Он говорит в предисловии к неосуществленному

изданию «Кобзаря»: «А Борнс усе-таки поет народный и великий». И объясняется, как нам представляется, этот выбор языка поэзии не фрондерством по отношению к государственному имперскому языку, а осознанием своей роли истинно народного поэта в самом высоком нравственном значении этих слов.

И Бернс прекрасно осознавал, что его родной шотландский язык не «просто-народный диалект» английского, но язык баллад народных певцов, старинных преданий, именно поэтому «в песнях и шуточных стихотворениях» он говорил на том языке, который был понятен его односельчанам. И точно так же великий украинский Кобзарь испытал бесценное счастье обладать тем песенным даром, который позволил ему, впитав наследие украинского народного творчества, обогащать его своей лирикой. Любовь к народному краю, гордость его великим прошлым постоянно живут в сердце Бернса, так что даже цветы татарника порождают в его душе особые ассоциации.

«Я при уборке ячменя / Щадил татарник в поле. / Он был эмблемой для меня / Шотландской древней воли».

Точно так же гордится Т. Шевченко прошлым своего народа, его историей, борьбой с польской шляхтой за свободу и независимость, героями Колиивщины.

Иногда Бернс романтизирует, идеализирует эпоху Стюартов, чтобы ярче противопоставить ее чужеземцам, завоевателям, династии Ганноверов. Так, в замке Стиллинг, древней резиденции шотландских королей, он оставляет надпись на стекле алмазным карандашом: «Когда-то Стюарты владели этим тронном / И вся Шотландия жила по их законам. / Теперь без кровли дом, где прежде был престол, / А их венец с державой перешел / К чужой династии, к семье из-за границы...»

В отличие от Бернса Т. Шевченко не склонен идеализировать какого-либо из представителей правящей в России династии, он абсолютно уверен в невозможности либеральных реформ самодержавцев, сама система неограниченной власти имперской России должны быть разрушена во имя свободы и счастья обездоленного народа. А антирелигиозная направленность поэзии Шевченко находит самое яркое проявление в стихотворении «Свете ясный, свете тихий». А в политическом «завещании» великого Кобзаря – стихотворении «Как умру, похороните...» звучит прямой призыв к той беспощадной народной революции, которая позволит осуществиться мечтам поэта о свободе и братстве народов: «Схороните и вставайте, / Цепи разорвите, / Злою вражескою кровью / Волю окропите».

Революционные стихотворения Т. Шевченко в условиях жесточайшей цензурной политики самодержавия не имели ни малейшего шанса быть опубликованными, они превращались уже при жизни поэта в революционные прокламации, но никакие трагические страницы его жизни, никакие страдания не могли заставить поэта замолчать, отказаться от своих принципов, предать свой обездоленный народ, частью которого он всегда себя ощущал, и эта роль символа борьбы с религиозным, социальным и национальными гнетом сближает Т. Шевченко с Гейне, Шандором Петефи.

И Шевченко, и Бернс прекрасно осознают особую миссию поэта, но для украинского Кобзаря, чувствующего боль, страдание, несправедливость, невыносимый гнет в жизни простого человека, недостаточно только сочувствия, страдания, слов утешения, он должен «глаголом жечь сердца людей», быть

«буревестником» восставшего народа, а Р. Бернс в одном из посланий Р. Грэйму говорит, что «хотел бы отереть каждую слезу, утешить каждого в горе», хотя его собственных стонов никто и слышать не хочет.

Но если первоначально Бернс и ограничивался такими представлениями о миссии поэта, то очень скоро он осознал, что в условиях тирании абсолютной монархии никакие слова утешения и сострадания не облегчат жизни простого человека, как Шевченко, он становился революционным трибуном.

Но: «Могу вам предсказать я, / Что будет день, / Когда кругом / Все люди станут братья!»

Так, в «Марше Роберта Брюса при Баннокберне» он вкладывает в уста героя, славного вождя Шотландии, слова, обращенные к соратникам:

«Наша честь велит смести / Угнетателей с пути / И в сраженье обрести / Смерть или свободу!»

А в некоторых произведениях Бернс, как и Шевченко, откровенно призывает народ к бунту: «Зачем в расцвете сил нести / Нужды и рабства бремя? / К оружию, братья! Счет свести / Давно пришло время... / Смерть или свободу обрести / Для нас иного нет пути!»

Естественно, что подобные стихи не могли быть опубликованы при жизни поэта, а строки о свободе из его «Древа Свободы» даже в 20 веке редактор оксфордского издания Бернса не осмелился включить в том его произведений.

И Шевченко, и Бернс выполнили свою миссию: они стали голосом своего народа, и их посмертная слава показывает, что из всей великой сокровищницы мировой литературы истинно народными становятся те поэты, кто стал символом, святыней нации. Так, до сих пор строки стихов Бернса шотландцы несут на стягах во время всемирным фестивалей и олимпиад, а готовясь в 2014 году к референдуму о независимости Шотландии, его организаторы в качестве агитационных материалов используют строки из бессмертных произведений своего великого Барда, и имя, и творчество Шевченко и в 21 веке также остаются национальной святыней украинского народа.

Таким образом, следует признать, что несмотря на различия и в судьбе, и в творчестве Шевченко и Бернса, существует то общее, что объединяет их имена в понятии «великий народный поэт», символ национального самосознания, единства нации» – и украинский Кобзарь, и шотландский Бард сумели выразить, передать потомкам нравственные ориентиры, этические ценности, генетически заложенные в народе моральные постулаты.

Общеизвестны слова И. Франко о месте Т. Шевченко в мировой культуре, произнесенные в 1914 году: «Он был крестьянский сын и стал властелином в царстве духа. Он был крепостным и стал великаном в совокупности человеческих культур. Он был самоучкой и открыл профессорам и учёным новейшие и свободнейшие пути. Он терпел десять лет от российской военщины и сделал больше для свободы России, чем десять победоносных армий. Судьба преследовала его всю жизнь, но не покрыла ржавчиной золота его души, не превратила его любовь к человечеству в ненависть, его веру в отчаяние. Судьба не скупилась для него на страдания, но не подавила его радости, которая была из здорового ключа жизни. Но наилучший, самый драгоценный дар судьба дала ему уже после смерти – бессмертную славу и вечно новое наслаждение, которое доставляют его произведения миллионам человеческих сердец».

И сейчас, через столетие, мы можем лишь дополнить слова И. Франко указанием на особую роль великого национального поэта в современно нам мире: в 21 веке существует лишь 2 фактора, способные защитить нацию от этической абсорбции – национальный язык и творчество тех, чье искусство ориентировано на аксиологические ценности, генетически доминирующие в этнической ментальности данного народа. А близость принципов творчества, волшебная сила поэтического дара Шевченко и Бернса настолько очевидны, что если изменить референтную соотнесенность местоимения «он» и адресовать слова И. Франко не украинскому Кобзарю, а шотландскому Барду, то придется опустить только указание на статус крепостного и упоминание о 10 годах гнета царской военщины.

И с течением времени роль таких великих поэтов, как Р. Бернс и Т. Шевченко, ставших символами народного духа Шотландии и Украины, будет только возрастать, ведь в рамках дихотомии «глобальная этическая абсорбция» / «сохранение этической самобытности» чрезвычайно важна та степень пассионарности нации, которая подпитывается творчеством поистине народных поэтов. И только в том случае, если народ добровольно откажется от «самобытного корпуса национальных интенций», можно будет признать корректным рассуждения Александра Кораблева в статье «Европейские ценности и славянский союз» [Кораблев 2013: 209-2011].

Литература

1. Белецкий А.И., Дейч А.И. Тарас Шевченко. М., Просвещение, 1989.
2. Жур П. Труды и дні Кобзаря. Київ: Дніпро, 2003.
3. Кирилюк Е. Тарас Шевченко: критико-биографический очерк, перевод с украинского. М., Художественная литература, 1988.
4. Кораблев А. Европейские ценности и славянский союз // Дружба народов, №5, 2013, стр. 209-211.
5. Мигирин Н.И., Сирота Е.В. Особенности репрезентации аксиологических значений в современном русском языке (теоретический и практический аспекты проблемы) // Аксиологические аспекты методики преподавания русского языка (профессиональный и общеобразовательный уровни). М., МПГУ, Ярославль, РЕМДЕР, 2009, стр. 23-29.
6. Райт-Ковалева Р. Роберт Бернс / Вып. 26. Жизнь замечательных людей. М., 1965.
7. Роберт Бернс. Стихи в переводе С. Маршака. М., Художественная литература, 1976.
8. Рудницький Яр. Бернс і Шевченко. Вінніпег, Slavistica, Праці Інституту Слов'язознавства Української Вільної Академії Наук, ч. 35, 1959.
9. Сушинський Б. Тарас Шевченко: геній в самотності. Роман-есе. Одеса, ЯФВ, 2006.
10. Шевченко Т. Лирика. Сокровищница мировой поэзии. Перевод с украинского. М., 1971.

Н.А. НЕКРАСОВ И Т.Г. ШЕВЧЕНКО: ОПЫТ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА ЛИРИЧЕСКИХ СТИХОТВОРЕНИЙ

ПОХ Л. И.,

Бельцкий государственный университет им. А. Руссо

В статье осуществляется попытка сопоставительного рассмотрения лирических стихотворений Н. А. Некрасова и Т. Г. Шевченко. Устанавливается ряд типо-

логических схождения и отталкиваний в художественном мироощущении русского и украинского поэтов.

Ключевые слова: диалогический контакт, тематическое сближение, архитектурное построение текста, дактилические ритмы, «звучные октавы», поэтическое многоголосье.

The essay presents an attempt at comparative analysis of lyrical poetry of N. A. Nekrasov and T. G. Shevchenko and points out some typological similarities and differences in the world outlook of the Russian and Ukrainian poets.

Key-words: dialogue contact, thematic similarities, architectonic construction of the text, dactylic rhythms, sonorous octaves, poetic polyphony.

Говоря о том, что текст живёт, только соприкасаясь с другим текстом (контекстом), М.М. Бахтин подчёркивал, что *«этот контакт есть диалогический контакт между двумя текстами (высказываниями), а не механический контакт оппозиций, возможный только в пределах одного текста»*. При этом он утверждал и тот факт, *«что только в пределах этого контакта вспыхивает свет, освещающий и назад и вперёд, приобщающий данный текст к диалогу»* [1, 364].

В русле этих бахтинских размышлений представляется оправданным обращение к рассмотрению литературных связей в произведениях двух великих лириков: Н. Некрасова и Т. Шевченко, судьба которых неразрывно связана с судьбой крестьянства и уходит своими корнями в народнопоэтическое творчество.

Вместе с тем скажем, что в обширной критической литературе о творчестве каждого из поэтов редко проводятся сколько-нибудь специальные параллели, рассматриваются точки соприкосновения или пересечения, сближения или отталкивания, которые могли бы послужить выявлению *«чего-то нового»* [2, 4] как в интерпретации отдельного произведения, так и в осмыслении творчества писателя как единой целостности. В этом отношении показательны наблюдения К. И. Чуковского, который в своей книге «Мастерство Некрасова» замечает, что ещё в 1845 году, т.е. задолго до написания некрасовской «Железной дороги» (1864 г.) в сатире-мистерии Шевченко «Великий лях» («Подземелье» в переводе на русский язык Ф. Сологуба) упомянуты злоеющие птицы, воплощающие бесовскую силу. Они хвалятся своими страшными злодеяниями, осуществлёнными во время строительства знаменитой «чугунки» [9, 399]. *Третья ворона: «Да шесть тысяч в одной версте душ передушила...»; Первая ворона: «Да ты не лги, ведь только пять... Ещё чванится чужою – не своей работой!..»* [7, 287]. И хотя К. И. Чуковский исключает мысль *«о каком бы то ни было, хотя бы отдалённом влиянии одного поэта на другого»*, согласимся с его заключением: *«здесь как бы пунктиром намечена будущая тема Некрасова: «А по бокам-то всё косточки русские ...»* [9, 400].

В ходе анализа «Железной дороги», который осуществляет исследователь, он останавливается и на использовании Некрасовым песенного начала, в частности, мелодии плача, широко распространенного в русском народнопоэтическом творчестве. При этом Чуковский называет знаменательным тот факт, что и Шевченко *«тоже заимствовал в своем родном фольклоре ритмы плачей и тоже прерывал свои «плачи» взрывами ненависти* [9, 400].

Некрасов:

*Грабили нас грамотей-десятники,
Секло начальство, давила нужда,
Все претерпели мы, божие ратники,
Мирные дети труда [9,404]*

Шевченко:

*Всюди
Вас найде правда лоба, а люде...
В кайдани туго окують,
Розпнуть, розіреуть, розіпнуть...» [9, 405]*

И хотя Чуковский говорит о разных градациях песенности в «Железной дороге» Некрасова, он замечает, что стихи других русских поэтов, его современников, коснувшихся этой темы (например, П. Вяземского, Я. Полонского, А. Фета) лишены того «гнева, сарказма и боли», которые переполняют некрасовский текст. Таким образом, проведенное исследователем сопоставление позволяет увидеть, с одной стороны, своеобразие «Железной дороги», а с другой – сближает поэтический смысл некрасовского текста с шевченковским пониманием темы строительства знаменитой «чугунки».

В гораздо большей степени литературные связи лирической поэзии русского и украинского поэтов обнаруживаются при сопоставительном рассмотрении стихотворений Т. Г. Шевченко «Сон» (1858 г.) [8, 164] и Н. А. Некрасова «В полном разгаре страда деревенская...» (1862 г.) [5, 157]. Их сопоставленность очевидна, в первую очередь, на тематическом уровне: горестная судьба женщины-крестьянки. У Некрасова прямое обозначение темы представлено уже в первом трёхстишии («Доля ты, русская, долюшка женская...»), а у Шевченко в заключительных словах текста: «Тяжко ей...» В обоих случаях ощутимо выражение авторского сострадания своей героине. Перекликаются и экспозиции лирической ситуации (Некрасов: «Бедная баба из сил выбивается» – Шевченко: «Она на барском поле жала») и ее завязка (Некрасов: «Слышится крик у соседней полосыньки, баба туда...» – Шевченко: «Не отдохнуть, хоть и устала, а покормить ребёнка там...»). Даже предметные детали обозначены одинаково четко: «серп» и «косуля»

Однако архитектурное решение темы различно. Стихотворение «Сон» не членится на строфы. Лишь в соответствии со способом рифмовки (АБАБАБВВ) угадываются два восьмистишия и заключительный катрен. Такой архитектурный прием придает стихотворению монологический характер и определяет отношение автора к своей героине: сдержанное, но глубокое чувство сострадания.

Композиционно текст членится на две части, связанные по принципу антитезы: горестная жизнь и счастливый сон. Причем непосредственно авторский голос чётко определяет составляющие этой антитезы. Она «на барском поле жала» – во сне они «жнут на поле собственном», ребёнок «лежал и тихо плакал он» – во сне «детки им обед несут». Она «тихо побрела к снопам» – во сне «тихо улыбнулась».

Последнее четверостишие, возвращающее жницу к суровой действительности («взялась за серп», «урочный час», «бурмистр»), прочитывается как заключительный аккорд печально льющейся мелодии, а всё стихотворение звучит как негромкий плач (недаром в тексте дважды повторено слово «тихо»).

По сравнению с шевченковским некрасовское стихотворение звучит громко и призывно. Поэтический синтаксис насыщен риторическими фигурами: восклицаниями и обращениями («многострадающая мать», «русская долюшка

женская», «столб насекомых над ней... жалит, щекочет, жужжит»). Они усиливают эмоциональное восприятие текста. Этой же цели служит и горькая ирония риторических вопросов («Что же ты стала над ним в оцепенении?»; «Вкусны ли, милая, слёзы солёные с кислым кваском пополам?»). Лексический состав текста, с одной стороны, насыщен словами высокаторжественной речи («всёвыносящего русского племени многострадальная мать»), а с другой – пестрит употреблением слов с уменьшительно-ласкательными суффиксами, характерными для русского фольклора («ноженька голая», «косынька», «полосынька», «долюшка»).

В отличие от шевченковского лирического монолога восемь терцетов некрасовского стихотворения представляют собой (с учетом девятого и десятого заключительных четверостиший) цепь сменяющих друг друга картин: «страда деревенская», «равнина безлесная», «столб насекомых над ней колыхается», «нивы, покосы да ширь поднебесная», включая и портретные детали («растрепалися косыньки», «слёзы ли, пот ли у ней под ресницами», «губы опаленные»). Эти картины и подробности фиксируют взгляд автора, «но в лирическом монологе, идущем от авторского «я», Некрасов нашёл возможности наполнить собственно лирическое стихотворение множеством героев, обладающих своими голосами, но вмещённых в сознание «я», от которого ведётся монолог» [3,181]. Лирический монолог некрасовского лирического героя, как справедливо замечает Б. Корман, становится многоголосым. В данном случае это поэтическое двухголосье. В нем при внимательном прочтении слышен голос многострадальной жницы: «Некогда кровь унимать! Надо ребёнка качать!»

Сопоставление двух текстов, таким образом, позволяет услышать в некрасовском стихотворении иную, чем у Шевченко, музыку звучащего слова, которая находит свое воплощение в использовании автором дактилических ритмов. Не случайно К. И. Чуковский говорил о том, что в поэзии Некрасова обращение к ним проявляется «с невиданной силой». А так как дактиль, «как всякий трехсложный размер, способствует широким движениям стиха и в него так легко и свободно ложатся полногласные протяжные слова» [9, 409], то музыка стихотворения Некрасова оказывается близкой напеву русской народной песни.

В марте 1861 года в дни похорон великого украинского Кобзаря Н. А. Некрасов написал элегию «На смерть Шевченко» [5,137], жанровое своеобразие которой позволило ее автору выразить всю боль утраты, горечь расставания и «затаенный гнев» к тем, кто виновен в преждевременной смерти поэта. Горькой иронией наполнены уже первые строки поэтического текста:

*Не предавайтесь особой унылости:
Случай предвиденный, чуть не желательный,
Так погибает по божией милости
Русской земли человек замечательный
С давнего времени...*

Особенности строфической композиции стихотворения связываются с использованием ритмов октавы, с ее «твердой схемой рифм», тяготением к повествованию во второй строфе текста (Все он изведal: тюрьму петербургскую, Справки, вопросы, жандармов любезности Все – и раздольную степь Оренбургскую И ее крепости...) и афористической законченностью иронического «поворота» в заключительной, третьей строфе:

*Кончилось время его несчастливое,
Все, чего в юности ранней не видывал,
Милое сердцу его улыбалося,
Тут ему бог позавидовал:
Жизнь оборвалася.*

И хотя эти стихи (по цензурным соображениям) и не были напечатаны при жизни Некрасова, они были ему так дороги, что поэт прочитал это стихотворение по памяти накануне своей кончины сестре Анне Алексеевне с надеждой на публикацию.

«Размерные октавы» текста звучат и льются «как музыка дубравы» (А. Майков). Они исполнены того поэтического вдохновения, которое на протяжении всей творческой деятельности русского поэта перекликалось с звучанием шевченковской музыки. Не случайно Некрасов говорил о «целостности авторского корпуса» (О. Ронен) всех стихотворений украинского Кобзаря: «...именно задачей его поэзии было изображение народной жизни родной ему Украины, и в этом все пьесы родственны, поясняя, дополняя друг друга... Исключение какого-либо стихотворения из изданий его произведений неизбежно отразилось бы на читателе в ущерб его пониманию» [10, 336].

Таким образом, замеченные в ходе сопоставительного анализа типологические связи в произведениях Н. А. Некрасова и Т. Г. Шевченко позволяют говорить как о художественном родстве в мироощущении двух великих поэтов, так и о неповторимом своеобразии каждого из них.

Литература

1. Бахтин М. М., *К методологии гуманитарных наук* // Эстетика словесного творчества, М., 1979.
2. Катаев В. Б., *Литературные связи Чехова*, М., 1989.
3. Козлов В., *Использовать при прочтении. О жанровом анализе лирического произведения* // Вопросы литературы, № 1, 2010.
4. Корман Б. О., *Поэтическое многололосье в лирике Некрасова* // Некрасов в школе, М., 1960.
5. Некрасов Н. А., *Стихотворения и поэмы*, М., 1971.
6. Ронен О., *Цельность* // Звезда, № 3, 2006.
7. Шевченко, Тарас, *Стихотворения и поэмы. Перевод с украинского*, М., 1949.
8. Шевченко, Тарас, *Лирика. Перевод с украинского*, М., 1971.
9. Чуковский К., *Мастерство Некрасова*, М., 1962.
10. Цит. по: В. Жданов, *Некрасов*, М., 1971.

БІБЛІЙНИЙ СИМВОЛІЗМ ПОЕМИ «МАРІЯ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СКРИПНИК І.І.,

Буковинський державний медичний університет

У статті розглядаються біблійні образи та символи, що насичують поему Т.Шевченка "Марія" і створюють її філософсько-релігійне тло. Аналіз образів подано у вигляді структурно-схематичної картини та хронологічної послідовності зображення їх у творі, що дає змогу побачити всю повноту рецепції біблійної історії Шевченком.

Ключові слова: *Марія, символ, нарація, біблійний образ, Богородиця.*

This paper deals with scriptural imagery and symbols which saturate Shevchenko's poem "Maria" and create its philosophical and religious background. Analysis of the images is presented in the form of structural and schematic pictures and chronological sequence of images in the book, it makes the full reception of scriptural story of Shevchenko.

Key-words: *Maria, symbol, narrative, the biblical image, the Mother of God.*

Тексти Т. Г. Шевченка багаторазово розглядалися й аналізувалися із різних літературознавчих поглядів. Не є винятком і поема «Марія» (1859). В останні роки життя Шевченко широко використовував у своїй поезії біблійні архетипи та образи, надаючи їм оригінальної авторської рецепції, вводячи українську тематику та проблематику в канву тексту й, таким чином, порівнюючи страждання біблійних героїв зі стражданнями українського народу. На переосмисленні канонізованих й не канонізованих історій про Діву Марію, Сина Господнього побудовано і поему «Марія», якою поет завершує наскрізну тему своєї творчості – тему про страдницьке життя жінки-матері. Відомо, що задум поеми у автора виник значно раніше до початку написання. Про це він писав ще в 1850 році в листі до В. Репніної. Роботу над поемою розпочав під час перебування на Україні - влітку 1859 року і в тому ж році закінчив її, повернувшись до Петербурга [2; 109]. Звернення Шевченка до біблійної тематики в «казематський» та останній періоди творчості можна пояснити онтологічними та екзистенційними пошуками поета, який залишився сам на сам зі своїм болем та абсолютною самотністю, оскільки саме сакральні образи психосоматично могли слугувати образами очищення та відсторонення від болючої дійсності.

Фабульне полотно твору проходить крізь життя біблійної Марії – від її сирітського проживання в теслі Йосипа до найважливішої події християнського світу – Розп'яття Ісуса Христа на Голгофі. Досліднику однак цікавіше розглядати авторське текстове «начиння», що робить біблійну історією власне надбанням літератури. У творі можна виділити два плани: громадянський та релігійно-філософський, тому відповідно до цього, виокремлюються плани авторського «начиння» поеми – громадянський, де в порівняльному ракурсі Шевченко зіставляє новозавітні часи із українською тематикою важких поневірянь московського полону та панщини-рабства; релігійно-філософський, що в переосмислений автором спосіб зображає біблійну історію Богородиці і надає відомій біблійній темі та символу Матері філософського звучання. Розглядатимемо зазначені плани творення поеми як плани нарації.

Перший – громадянський спосіб нарації, що, на наш погляд, своїм простим, не піднесеним стилем (окрім зачину, що є стилізованою молитвою-зверненням) показує соціальний імператив тексту й проводить паралелі знедоленого українського народу й власне України як дуже частого образу жінки-покритки, збездещеної жінки, а тут – матері-страдниці, що потерпає за своє дитя, тобто народ. Саме тому ландшафтні описи дуже близькі до власне українських й продовжують чи радше суголосні із багатьма творами суто української тематики творчості поета. Слушно з цього приводу говорив М. Рильський у доповіді «Великий поет України»: «Іноді ми бачимо в поемі зовсім не древню Іудею, а сучасне Шевченкові українське село» [1; 192]. Як Марія несе свій хрест та горе втрати Сина, одвічних злиднів й гонінь, як Марія є святою в непорочному зачатті, так і український нарід несе свій хрест поневолення й рабського страждання:

*Пренепорочная, благая!
Молюся, плачу і ридаяю:
Возри, пречистая. на їх,
Отих окрадених, сліпих
Невольників. Подай їм силу
Твого мученика сина,
Щоб хрест-кайдани донесли
До самого, самого краю [4; 514].*

Однак, у цій розвідці нас цікавить другий план текстової нарації – релігійно-філософський, індикатором якого є образи-символи, біблійні архетипи, що і створюють сакральний символізм тексту. Матричним у тексті є образ Марії, тому саме його ми розглядатимемо детально. Проте нам цікаво показати сплетіння біблійних й похідних від них громадянських символів, що слугують тут зображальним тлом для повноцінного розкриття образу-домінанти. Хронологічно схема епічного змалювання образу Марії виглядає наступним чином. Але ми побіжно вводимо й символи першого плану, хоча детальніше розглядатимемо лише символи другого плану:

Подія (композиційна лінія) Допоміжний образ-символ	1. Звістка про народження Івана Хрестителя	2. Звістка про зачаття Марією Сина Божого	3. Народження Ісуса Христа	4. Син теслі	5. Розп'яття як жертва й прийняття гріхів людства
Символи першого плану	Символ борця за правду й віру, народного спасителя	Символ України як Діви (цнотливої дівчини); побіжні образи: калини як символ цноти та крові	Апріорний символ Месії, рятівника народу	Страдницьке життя; соціальна нерівність по-невір'янню; переховування в Єгипті	Символ матері, що втратила єдиного сина
Символи другого плану	Символ Учителя та Цілителя; символ хрещення як таїнства Господнього	Символ власне Діви Марії як Матері Господньої; символ непорочного зачаття як Божої Благодаті	Символ Спасителя світу; Символ відпущення гріхів; Символ нової Ери	Символ Слова Господнього; символ Хрестика	Символ Голгофи; Символ Хреста; Символ жертви, офіри

Схематично, подієва структура життя Марії напряму залежить від життя Сина Божого. Тому в наведеній таблиці ключові події композиційної лінії відображають таку синхронну щодо обох важливих постатей композиційну парадигму, оскільки Матір Божа все своє життя присвятила піклуванню про сина. Шевченко у зачині називає Марію «пресвітлим раєм, святою силою всіх святих» [4; 514], й наскрізним у поемі є невимовна повага й пієтет до Богородиці. Проте, найперше вона є матір'ю й робить все, щоб зменшити муки сина. Знання про те, для чого саме її Син був народжений, робить її біль ще більшим, а сльози ще гарячішими. Авторський композиційний неологізм – епізод, де маленький Ісусик з двох поличок, які вони з Іваном Хрестителем (Івасем)

знайшли на дорозі, змайстрував «хрестик», яскравий цьому приклад. Такий епічний хід є алюзією на хрест, на якому буде в подальшому розіп'ятий Син Божий й символом ще з дитинства довліючого хреста над Ісусом:

*Марія ще за ворітьми
Дітей зустріла, і зомліла,
І трупом пала, як узріла
Той хрестик-шибеничку. «Злий!
Недобрий чоловік, лихий
Навчив тебе, моя дитино,
Зробить оце! Покинь! Покинь!» [4; 526].*

Специфічною особливістю саме символу Марії є те, що практично всю палітру образів «простої» жінки у своїх творах Т. Шевченко сакралізує, тобто витворює процес канонізації символу, а образ Марії вже сакралізований Святим Письмом і слугував каноном до того. Власне тому, очевидно, автор вводить громадянський план й дещо «розводить» текст побутовими елементами зображення. Якщо розглядати символ Марії з віддаленої перспективи, то Шевченко трансформував її у збірний образ з усіх написаних ним раніше творів про долю жінки-матері. Саме тому, поему можна вважати внутрішньокобзаревим палімпсестом. Так відчутні переплетення образів матерів із «Неофітів», «Наймички», «Катерини» тощо.

Поет, розглядаючи події життя Марії, виходить найперше з гностичної версії, за якою Дух Святий прийшов до неї у вигляді архангела Гавриїла. В поемі до Іосифа приходять незнані гості, який вістить про народження месії. Біблійна інтерпретація долі Марії починається з Євангелія від Матвія та Євангелія від Луки, докладна історія її життя подана в Євангелії Іакова. Хронологія визнання Марії як біблійного архетипу припадає на IV ст, коли в працях Євсевія вона названа Богоматір'ю [5]. Шевченко, до певної міри «грається» канонізованою історією, визнаючи існування Марії та Христа в тілі людському, але їхню тілесність супроводжує міфологічною символікою, що надає образам поліфонічного звучання й дуалістичності. Біблійна історія послугувала лише поштовхом, смисловим рефреном для створення композиційної лінії життя Шевченкової Марії. Оскільки, біблійний каркас письменник нарощує суто авторськими елементами. До прикладу, Шевченко визначає Ісуса Христа як єдиного сина Марії та Йосипа, проте, відомо, що у них були й інші діти; у поемі зазначено, що Марія зростала наймичкою у Йосипа, однак, канонізована версія життя Богородиці оперує іншим фактажем: Марія, за обітницею своїх батьків, що довго не могла мати дітей, до 12 років була послушницею у церкві; у творі Богоматір помирає з голоду під тином (як питома українка-кріпачка), агіографічна ж література подає, що після багатьох гонінь, «охристиянення» Афону та Криту, Марія померла вдома й була воскреслена на третій день [5].

Т. Шевченко зумів об'єднати в одному творі та власне навколо образу Марії багату палітру біблійних символів й похідних від них прототипів громадянського та народнопоетичного кшталту. Поема «Марія» стала своєрідним філософським підсумком багатогранного образу жінки-матері, який впродовж усього поетичного шляху розробляв поет, що надає символу Матері Божої великої значимості й архетипальності.

Література

1. Рильський М. Твори в десяти томах, Т. 10. – К.: Держліт - видав, 1962. – С. 192.
2. Смілянська В. Поема "Марія" / Валерія Смілянська // Сучасність. – 1997. – № 3. – С. 109-115.
3. Франко І. Жінчина-мати у поемах Шевченка // Франко І. Збір. творів: у 50-ти томах / Іван Франко. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 26: Літературно-критичні праці (1876–1885). – С. 153-154.
4. Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1984. – С. 514-531.
5. Дивитись за вебджерелом – <http://znaimo.com.ua/Богородиця>.

УКРАИНА ТАРАСА ШЕВЧЕНКО В ЛИРИЧЕСКОЙ ВЕРСИИ СЕРГЕЯ ЕСЕНИНА

СУЗАНСКАЯ Т.Н.,

Бельцкий государственный университет им. А. Руссо

В статье рассматриваются особенности художественного перевода на русский фрагмента из поэмы Т. Шевченко «Княжна», осуществлённого С. Есениным. Основное внимание автор уделяет сравнению системы образов, цветописы и мелодике перевода и оригинала. Подчеркивается оригинальность есенинского перевода и бережное отношение поэта к первоисточнику.

Ключевые слова: «крестьянская вселенная», этническое художественное пространство, художественная детализация, мелодика.

The given article dwells on the features of literary translation into Russian language of a fragment from T. Shevchenko's poem the "Princess", which was made by S. Yesenin. The author pays the main attention to the comparison of the system of images, colour writing and melodic of translation and original poem. Yesenin's translation originality and his careful attitude to the primary source are emphasized in this article.

Key-words: "peasant Universe", ethnic art space, art specification, melodic.

Есенинский вольный перевод отрывка из поэмы Шевченко «Княжна» был напечатан в 3-м номере журнала для семьи и начальной школы «Мирок» за 1914 год. Публикация получила заглавие «Село» и подзаголовок «Из Тараса Шевченко», Есенину в ту пору шёл 19-й год. В каких обстоятельствах он обратился к творчеству Шевченко, точно неизвестно. Можно лишь утверждать, что празднование 100-летия со дня рождения украинского классика способствовало повышенному вниманию к его творчеству и образ родной сельской Украины, воплощённый Шевченко, Есенину оказался чрезвычайно близок по духу и мировосприятию. Оба поэта являются созидателями «крестьянской вселенной» – особого художественного мира, глубинно народного, красочного, сакрального, сердечного, отражающего вместе с тем страдания и противоречия жизни народа.

По подсчётам украинского учёного-филолога Юрия Барабаша, имя собственное «Украина» в различных грамматических формах и контекстуальных позициях встречается в поэзии Шевченко (включая варианты и русскоязычные тексты) 255 раз (Барабаш 2008). Он отмечает, что *Украина* – это ключевое в художественном мире Шевченко понятие, в котором сконцентрирована глубинная суть его мировосприятия. Оно является «критерием и определяющим фактором жизненной позиции, художественных, этико-философских принципов и

идейных убеждений поэта, основа и суть его историософских и нациософских взглядов». С художественной точки зрения, *Украина* Тараса Шевченко – это один из главных и сложнейших словообразов его лирики и прозы, возможно, самый высокий, напряжённый и динамичный, противоречивый, а также развёрнутая метафора, в которой переплетаются разнообразие аллюзии, коннотации и рефлексии не только лирического, но и публицистического и исторического характера. Шевченковская Украина, по утверждению Ю. Барабаша, это и факт искусства, и легенда, и сакральная национальная мифологема, и Идея.

Филолог отмечает, что *Украина* – это одна из структурно-художественных доминант творчества Шевченко, ключевое, парадигмальное для его сознания и поэтического воображения понятие, в котором сконцентрированы глубинная сущность его мировидения, наивысшая духовная и нравственная ценность, критерий и определяющий фактор жизненной позиции, художественных, этико-философских принципов и идейных убеждений поэта, основа и суть его историософских и нациософских взглядов, суждений о месте национальной литературы в контексте мировой культуры, о телеологии собственного творчества.

Обобщённая информация свидетельствует, что *Украина* – это этноним, представляющий реальную территорию со своими ландшафтными и климатическими признаками, инфраструктурой, что это определенное географическое, геокультурное и жизненное пространство, место, с которым связаны факты личной биографии поэта, его родовая и историческая память, образы родных и близких людей, воспоминания детства. С эстетической, исторической и культурологической точек зрения *Украина* Тараса Шевченко является сложным словообразом, «поэтической метафорой высокой степени обобщения и синтагматического напряжения», иерархической художественной системой, не лишённой элементов антитетичности, с переплетением «разнообразнейших смысловых измерений, коннотаций, исторических и актуальных аллюзий, лирических медитаций, публицистических размышлений, эмоциональных рефлексий» (Барабаш 2008). Это и высокая идея поэта, и феномен его лирики, и факт искусства, и легенда, и сакральная национальная мифологема, и устойчивый, сквозной мотив.

Создавая образ родины, Шевченко опирается на народные песни, легенды и предания, на миф и сказку, сохраняет традиционные признаки украинского этнического художественного пространства: *Днепр, село, степь, горы, могилки, соловейко, буйный ветер* и др., а также характерные образы-символы казаков и запорожцев, матери, жены, дивчины, сравниваемой с топольком, осиротевшего юноши и др.

***

Сергей Есенин в своём вольном переводе отрывка из поэмы «Княжна» не утратил ни одной приметы поэтической картины Украины, воплощённой Шевченко, а некоторые строки передал дословно. Максимально точно Есениным сохранены художественная эмблематика и тональность отрывка: душевная расположенность поэта к родине и слитность с ней, художественные детали пейзажа-картины, систему образов: **лес, цветущие сады, тополя, поля, синие горы, белеющие хаты** (интересно, что лексема *хата*, наряду со словом *изба*, встречается в ранней лирике Есенина: «хаты – в ризах образа»).

Т. ШЕВЧЕНКО

(отрывок из поэмы «Княжна»)

Село! І серце одпочине:
 Село на нашій Україні —
 Неначе писанка, село.
 Зеленим гаєм поросло.
 Цвінуть сади, біліють хати,
 А на горі стоять палати,
 Неначе диво. А кругом
 Широколисті тополі,
 А там і ліс, і ліс, і поле,
 І сині гори за Дніпром.
 Сам Бог витає над селом.
 1849-1857

С. ЕСЕНИН**СЕЛО****(Перевод из Шевченко)**

Село! В душе моей покой.
 Село в Украине дорогой.
 И, полный сказок и чудес,
 Кругом села зеленый лес.
 Цветут сады, белеют хаты,
 А на горе стоят палаты,
 И перед крашеным окном
 В шелковых листьях тополя,
 А там всё лес, и всё поля,
 И степь, и горы за Днепром...
 И в небе темно-голубом
 Сам Бог витает над селом.
 <1914>

Образ родины сакрален, замыкает её живописную лирическую картину, царит над нею Бог: «Сам Бог витает над селом». Он хранит и освящает этот мир. Есенин бережно сохраняет шевченковскую цветопись (зелёный лес, белые хаты и тёмно-голубое / синее небо). Не меняется в есенинском переводе и метр: 4-х стопный ямб. Поэтический синтаксис в целом также сохранён, например, однородное членение и ритмическое употребление сочинительного И: «и всё поля, / и степь, и горы за Днепром, и в небе тёмно-голубом сам Бог...»

При всём сходстве оригинала и перевода, естественно, наблюдаются и различия.

Во-первых, Есенин «перевёл на одну строку больше». Какая строчка сугубо есенинская? Вот она: «И перед крашеным окном». Можно предположить, что молодому поэту либо не хватало некой законченности, т.е. характерного для поэтической речи чётного количества строк, либо он стремился к большей предметной детализации и поэтому ввёл в поэтический контекст образ «крашеного окна», которого нет у Шевченко. Вместе с тем, добавленным стихом может восприниматься и предпоследняя строка: «И в небе тёмно-голубом»; в таком случае она выступает как элемент сохранения шевченковской цветописи. Правда, в оригинале указанный цвет связан с образом гор, а в переводе этим колоритом характеризуется небо: «В небе тёмно-голубом».

В связи с данным эпитетом, во-вторых, наблюдается и следующее отличие перевода от оригинала: для поэтики Есенина характерно стремление к употреблению эпитетов: так, кроме названного, он вводит в текст и метафорический эпитет «шелковых» (листьев тополя), а «Украину» называет «дорогой».

В-третьих, Есенин не сохранил шевченковское сравнение села с писанкой, с расписным пасхальным яйцом, которое, возможно, в большей степени характерно для украинской пасхальной традиции. Не сохранил и сравнение палат (господского здания) с дивом (чудом), зато перенёс «чудесную мотивацию» (с помощью метафоры «полный сказок и чудес») на образ леса, окружающего село.

В-четвёртых, можно заметить различия в музыкальной организованности оригинала и перевода. Фрагмент переведён ямбом, однако мелодика оригинала

нам представляется более выразительной. Если проследить за движением пиррихийев, можно заметить их статическое положение в первых 4-х стихах, затем интонационную смену в 6-м и в 8-м стихах (смена происходит на строках, рисующих образы палат и тополей), а далее возвращение пиррихийев к статичному положению на 3-й стопе. У Есенина пиррихий в основном мало-подвижен. Смена наблюдается только в 6-м стихе, так как он переведён дословно: «А на горе стоят палаты». Кроме того, шевченковский текст мелодичнее и потому, что женские рифмы чередуются с мужскими, а в есенинской интерпретации наблюдаются только строгие мужские.

Тонкая прочувствованная передача авторского духа оригинала, целостность лирического содержания, бережное сохранение авторской интенции отличает есенинское «Село». Есенин не слепо копирует Шевченко, он создает оригинальное произведение, показывает, что картина мира малой родины носит общечеловеческий характер.

Шевченко так или иначе формировался в рамках и национальной, и русской литературы и культуры. Так, например, он испытал влияние Лермонтова и Тютчева. Известен следующий факт: поэт переписал стихотворение Ф.И. Тютчева «Эти бедные селенья...» в свой «Дневник» и отметил, что «с наслаждением прочитал» его. Возможно, он был знаком и с тютчевским стихотворением «Над виноградными холмами...» (начало 1830-х гг.), пейзаж в котором, как и в «Княжне», освящён мыслью о Боге и образом горнего «круглообразного светлого храма». М.Ю. Лермонтов был одним из кумиров украинского классика. Его имя встречается в письмах и в дневниковых записях Шевченко. Он упоминает стихотворения «Горные вершины», «Когда волнуется желтеющая нива», «Тучи», созвучные собственным мыслям и чувствам. Во всяком случае, сходство сельского пейзажа в «Княжне» с лермонтовским пейзажем в стихотворении «Когда волнуется желтеющая нива...» не вызывает сомнений: «И счастье я могу постигнуть на земле, / И в небесах я вижу бога!..»

Литература

1. Барабаш Ю. Украина Тараса Шевченко: словообраз, дискурс, «текст» // «Вопросы литературы», 2008, № 4.

КОНФЛИКТ ПОЕМИ Т. Г. ШЕВЧЕНКА «КАТЕРИНА» В СВІТЛІ УКРАЇНСЬКИХ ТРАДИЦІЙ

ЧОЛАНУ Л. В.,

Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо

В статті спростовано традиційне розуміння конфлікту поеми Т. Г. Шевченка «Катерина» як соціального. Шляхом українознавчого аналізу розкрито антитезу «свій – чужий» як композиційну основу твору, виявлено головні етапи морально-філософського конфлікту, висвітлено символіку розв'язки.

Ключові слова: українці Молдови, морально-філософська антитеза, моральна основа життя, самосватання, передсмертне бажання, кобзар, духовний зв'язок.

In the article of Ciolanu L. V. is refuted the traditional understanding of conflict in the poem of Taras Shevchenko "Katerina" as social one. By mean of the Ukrainian study analysis is revealed the antithesis of "own - foreign" as a compositional basis of the work, are

found the main stages of moral and philosophical conflict, highlighted the symbolism of the denouement.

Key-words: *Ukrainians of Moldova, moral and philosophical antithesis, the moral basis of life, self-match-making, dying wish, Folk Minstrel, spiritual connection.*

Впродовж багатьох десятиліть українці Молдови жили своє духовне життя збереженим рідним фольклором і культурою інших народів. Література, мистецтво, наука України лишались для них невідомими. Утворення українських товариств, започаткування вивчення української мови та літератури в ряді шкіл стало першим кроком для відкриття українцями нашої республіки царини рідної культури. Закономірно, що в центрі уваги опинилась творчість Тараса Шевченка. Його окремі твори вивчаються в кожному класі гімназії. Підручник з української мови та літератури для 9 кл. охоплює основні етапи життя й творчості поета, пропонує для текстуального вивчення кілька поезій, баладу «Причинна», поеми «Катерина», «Наймичка», «Кавказ», комедію «Сон», драму «Назар Стодоля». Таке широке коло творів викликало необхідність подачі їх у скороченні, а скорочення не може не привести до схематизації творчого шляху митця, до спрощеного розуміння творів. Викладачі-україністи потрапляють у полон стереотипів. Перебуваючи в ареалі російської культури, ми звикли підходити до літературного твору з позицій російської, а не української ментальності. Як зазначив свого часу М. Костомаров, в основі відмінності світобачення українців і великоросів лежить перевага в українцях особистої волі, а в росіянах – загальності, «общинності». В російській класичній літературі це проявилось, зокрема, в зосередженості на соціальному боці суспільного життя, тоді як класики української літератури досліджують переважно морально-філософський аспект буття.

Українці Молдови мало обізнані в історії, в особливостях культури свого народу. Наслідком багатолітнього зросійщення стала розмитість національної свідомості, сприймання національних особливостей російської культури як норми, як взірця. При вивченні української літератури такий підхід обертається звуженням художнього змісту твору до соціальної проблематики, пошуком неодмінно соціального конфлікту, соціологічною інтерпретацією образів-персонажів. В підручнику Л. М. Паламар, А. І. Нікітченко, А. І. Чорновалової, Л. В. Рокіцької «Українська мова і література» для 9 кл. читаємо про «Катерину» Т. Шевченка: *«У цій поемі Шевченко відтворив типові для тогочасної дійсності явища: зведення паном дівчини та самогубства серед кріпаків, зокрема молоді, які траплялись тоді часто. Тільки на Київщині за один 1839 рік наклали на себе руки 39 дівчат, зведених поміщиками, чиновниками та офіцерами. Поет висловлює глибокий жаль з приводу таких ганебних явищ у житті народу й застерігає дівчат від сліпої довіри до розбещених і підступних панів»* [4, 23]. Жанр твору визначається як *«ліро-епічна соціально-побутова поема з народного життя»*, а тема – як трагічна доля жінки-кріпачки [4, 23].

В поемі Шевченка нема жодної деталі, яка дозволила б назвати Катерину кріпачкою. Кріпаки в Російській імперії були особливою верствою населення, позбавленою громадянських прав. Вибір роду занять чи професії селянина, його одруження, переселення або тимчасовий від'їзд повністю залежали від волі пана. Кріпачка не могла сподіватись, що *«буде собі московкою»*, не мала

права покинути село. Її долю вирішували б не батьки, а пан. А Катерина не бачить перешкод для одруження і переїзду у далеку Московію. Отже, за походженням вона має належати до вільних, не закріпачених, селян. Поема починається застереженням: *«москалі – чужі люде, роблять лихо з нами»* [6, 22]. *«Москалями» у минулому – називали будь-яких жителів міст та сіл Московщини (Росії). Крім того, у кінці 18-19 ст. так іменували солдатів армії царської Росії, які служили на території України»* [5, 157]. Катеринино коханого названо в поемі москаликком, милим, молодим, чорнобривим, любим Іваном, голубом, але жодного разу не названо офіцером, і тільки в останньому епізоді – зустрічі з кобзарем та його поводитирем – він постає паном.

Ми вважаємо, що в основі композиції лежить не соціальний конфлікт, а морально-філософська антитеза «свій – чужий». «Чужий» не означає однозначно поганий. У «чужих» інші звичаї, інше ставлення до дівчини, до шлюбу: *«Москаль любить, жартуючи, Жартуючи кине, Піде в свою Московщину, А дівчина гине»* [6,22].

Зав'язку конфлікту бачимо в тому, що необачна Катерина з юним егоїзмом віддається коханням, зневаживши моральні норми свого народу. Покохавши москаля, вона стала дивитись на світ очима коханого, не помічаючи, що неприпустимою для українки поведінкою знеславива себе, вкрила ганьбою добре ім'я батька й матері, стала покриткою, зганьбивши тим усе село. Не розуміє, що осуд односельчан справедливий, і ставиться до рідних людей вороже. Вона сховалась від усього села, обірвала стосунки з подругами: *«... Дівчата на вулиці без неї співають»* [6, 23]. Вночі, *«щоб вороги не бачили»*, ходить по воду, сама собі співає чи плаче та все чекає, що повернеться з походу коханий і забере з собою. Кохання витіснило з її серця батька й матір, друг, односельчан. Все, що складає моральну основу життя українського селянина, здалось їй непотрібним: *«...Катерина Буде собі московкою, Забудеться горе, А поки що нехай люде Що хочять говорять»* [6, 23].

Серед традицій нашого народу насмішки цілим селом – це перевірений віками спосіб допомогти людині усвідомити провину, щоб повернутись до етичних норм життя. Дівчину-покритку безжально висміювали і відкрито засуджували, сподіваючись, що вона надалі стане хорошою жінкою і матір'ю. Тоді гріхи молодості їй прощались. З найскрутнішої ситуації народ завжди знаходить вихід. На початку ХХ ст. на Чернігівщині, за спогадами очевидців, зокрема, бабусі автора, ще побутував звичай самосватання зведеної дівчини. Покритка приходила в хату парубка і клялась батькам перед іконами, що має народити від їхнього сина. Батьки одружували легковажних молодят і допомагали налагодити сімейні стосунки. В разі відмови від одруження ганьба падала на сім'ю парубка, і весь його рід втрачав добру славу. Саме цей звичай, а не вигнання з дому, відображено Шевченком. Батьки посилають Катерину шукати родину москаля, прийняти московські звичаї, жити по-їхньому. Сподіваючись на жіночу мудрість, мати навчає звернутись до свекрухи: *«Йди, доню, найди її, Найди, привітайся, Будь щаслива в чужих людях, До нас не вертайся»* [6, 27].

Серце Катерининої матері рветься від болю: *«Доню моя, доню моя, Цвіте мій рожевий! Як ягодку, як пташечку Кохала, росила На лишенько... Доню моя, що ти наробила?..»* [6,26]. Батько *«Не дивиться на світ Божий: Тяжко*

зажурився» [6,26], але не дорікає доньці, а благословляє її в дорогу: *«Нехай тебе Бог прощає Та добрії люде; Молись Богу та йди собі – Мені легше буде»* [6,27]. Наївні селяни не здогадуються, як далеко Москва, яка вона велика. Ради щастя єдиної дитини вони готові зустріти старість у самотності та ганьбі. Тільки тоді Катерина усвідомила свою вину перед батьками і почала відчувати, що прирекла себе на самотність серед своїх людей: *«Пішла в садок у вишневий, Богу помолилась, Взяла землі під вишнею, На хрест почепила, Промовила: «Не вернуса! В далекому краю В чужу землю чужі люде Мене захивають; А своєї ся крихітка Надо мною ляже...»* [6, 27-28].

Тепер її єдина надія – знайти коханого і бути прийнятою чужими. Московська дорога стає для неї пошуком свого місця в житті, можливістю усвідомити, де свої, а де чужі. Вона зустрічає різне ставлення до себе. Хто пускає з немовлям у хату переночувати, хто, як чумаки, жаліє, дає грошей, а хто засуджує, називає ледачою. На цьому страдному шляху легковажна дівчина навчилася бути матір'ю. Син став єдиною рідною істотою. Ради нього вона просить милостиню, його гріє, ночуючи під тином, ради нього живе. Вона готова прийняти кару за свою провину і вже не щастя собі шукає, а тільки батька своєї дитини. Хоче врятувати сина від самотності, від долі бути чужим серед людей: *«Оддам тебе, мій голубе, а сама загину»* [6, 33]. Але солдати-москалі живуть за іншими законами, в їхньому житті нема місця ні Катерині, ні її синові. Одні зле жартують: *« Ай да баба! Ай да наші! Кого не надують!»* [6, 33]. Інші співчутливо відповідають на розпити про *«Йвана чорнявого»*: *«Мы не знаем»* [6,33]. Але всі проходять повз жінку.

Кульмінацією, безсумнівно, є зустріч з Іваном на засніженій дорозі. Коханий виявився не просто найбільш чужим Катерині, а відверто ворожим. Він не захотів упізнати жінку і зневажливо наказав гнати геть *«безумную»*. Ради дитини Катерина згодна на будь-яку жертву: *«Наймичкою тобі стану, З другою кохайся... Покинь мене, забудь мене, та не кидай сина»* [6, 37]. Останню можливість порятунку для немовляти вона побачила в своїй смерті, адже передсмертне бажання людини священне. Катерина кладе дитину на дорозі і просить солдатів-москалів віддати її батьку. Вона так і не зрозуміла, що свої люди були поряд з нею. Коли солдати обминули її дитину, хлопчика забрали лісничі. Ті самі, що взимку пустили її з дитиною в курінь погрітись і лишили тут жити. Ті, що чули, як уві сні вона розмовляє з москалем, але не бентежили розпитами. Вони не дали немовляті замерзнути на дорозі і, мабуть, саме вони допомогли малому Івасеві знайти своє місце в житті.

Останній епізод поеми традиційно інтерпретується як трагічний епілог. Колишній москаль став багатим паном. Він подорожує в «берліні» – багатій кареті, запряженій шестернею. В хлопчику-поводирі, якому його дружина подає милостиню, впізнає свого сина, і знову від нього відмовляється.

Ми бачимо в цьому епізоді глибоко символічну розв'язку. Івась навіть не здогадується, що цю незнайому людину колись називали його батьком. Вони чужі назавжди. І прірва між ними не стільки соціальна, скільки моральна. Жінка-пані, побачивши хлопчика з дідом, покликкала, дала грошей, спитала, як звати, замилувалась карими очима і чорними бровенятами дитини... В душі цієї людини є місце для милосердя. А в пана поряд з нею нема душі. В моло-

дості він зрадив кохану і кинув замерзати на дорозі свого сина, тепер кидає його вдруге. Курява від карети стає символом його життя.

Але хлопчик не лишився самотнім, він з кобзарем. Як відомо, кобзар – особлива постать в українській культурі. Це значно більше, ніж «український народний співець, що супроводить свій спів грою на кобзі» [5, 399]. Кобзарі були нашими гомерами, нашою історичною пам'яттю, талантом і совістю народу. Протягом трьохсотлітньої Козацької доби вони забороненими думами утверджували українську ментальність. В народі їх любили, називали «божими людьми», оберігали від переслідувань жандармів. Кожен українець вважав за честь запросити кобзаря до хати, поділитись хлібом. «...*Старий кобзар Ісуса співає. Хто йде, їде – не минає: Хто бублик, хто гроші; Хто старому, а дівчата Шажок міхоноші*» [6, 39]. Зазвичай старий кобзар брав талановитого хлопчика-сироту начебто в поводитирі, а насправді, – в учні. Після кількох років навчання приводив його на таємну кобзарську раду, де хлопець проходив суворе випробування на право стати кобзарем і давав клятву служити правді.

Кобзар стане Катерининому Іванку вчителем і справжнім батьком, що навчає добру та справедливості. Поема завершується символічним образом дороги. «*Встали сіромахи, Помолились на схід сонця, пішли понад шляхом*» [6, 39]. Кобзар веде дитину до Києва, до святих місць, до людей. Івась навчиться служити своїм талантом Богу й людям, стане для людей рідним. Бо «свій» чи «чужий» у Шевченка визначається перш за все духовним зв'язком, який з'являється тільки тоді, коли людина навчається не брати, а віддавати багатство своєї душі іншим людям.

Література

1. Кононенко П.П. *Українознавство*, Київ, 2006, УДК 811.161.2
2. Литвин, Микола, *Струни золоті*, Київ, Веселка, 1994.
3. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. та ін. *Культура і побут населення України*, Київ, Либідь, 1993, с. 181, ISBN 5-325-00304-6
4. Паламар Л.М., Нікітченко А.І., Чорновалова А.І., Рокіцька Л.В. , *Українська мова і література, Підручник для 9 класу*, Кишинів, Штіінца, 2003, ISBN 9975-67-340-6
5. *Україна в словах. Мовоукраїнознавчий словник-довідник*, Київ, Просвіта, 2004, ISBN 966-8547-25-X
6. Шевченко, Тарас, *Кобзар*, Київ, Дніпро, 1999, ISBN 5-308-01526-0
7. Чолану Л., *Особливості сприйняття літературної класики українцями Молдови* // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. Том ХХУІ. За загальною редакцією проф. П. П. Кононенка, Київ, Рада, с. 456-466, УДК 947:378 (477) 393

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

СКЛАДНИКИ КОНЦЕПТУ «ВОДА» У ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ ТА У ТВОРАХ Т.Г.ШЕВЧЕНКА: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

АНТОНЮК О.В.,

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

ПРИСОВСЬКА Г.Є.,

Одеський національний педагогічний університет

Стаття присвячена питанню висвітлення складників одного із концептів у фольклорних текстах та у поетичних творах Т.Г. Шевченка. В процесі життя і розвитку суспільства створена певна світоглядна думка, що знайшла своє відображення в аналізованих поетичних текстах.

Ключові слова: Шевченко, фольклорний текст, поетичний текст, концепт, складник.

The article relates representation issues of folklore texts and T.G. Shevchenko poetry's concept. In the process of society's life and development a certain philosophical thought was created. It consequently was reflected in the analyzed poetical texts.

Key-words: Shevchenko, folklore text, poetical text, concept, representant.

Концепт виникає у процесі створення інформації про об'єкти та їх властивості й містить відомості як про об'єктивний стан речей у світі, так і про віртуальні світи й можливе становище справ у цих світах [1]. Як головна рубрика членування лінгвоментальної системи концепти об'єднують різноманітні образи, модифікації, можуть віддзеркалюватися у різних словах та словосполученнях. Таким чином, концепт – складна система знаків і символів, яка об'єктивується в універбах, текстах, явищах когнітивної метафоризації, конотаціях, асоціативних уявленнях, конвенційних образах тощо. Інформаційну мережу базових концептів з найбільшою повнотою втілено в усній народній творчості, зокрема, в думах і піснях.

Аналіз текстів 25 дум дав нам можливість встановити інвентар когнітивних модифікаторів і складників, активізація яких формує концепт *вода*: це конкретизатори-апелятиви *ріка, річка, озеро, море, хвиля, дощ, дощик, безвіддя, вода-погода, поріг-вода*; конкретизатори-оніми: *Чорне море, Базавлук, Буг, Дніпро, Прут, Савранка, Случ, Хортиця*, їх ознаки: *тихий, бистрий, замерзлий, низовий, погожий, здоровий, дрібен, сильний*; назви дій: *затопити, грати, гуляти, утікати, переїжджати, перелітати, переправляти, переплисти, блудити, нудити, ганяти*.

Із текстів збірки Т.Г. Шевченка [2] встановлено спільне і розбіжне в інвентарі когнітивних модифікаторів концепту *вода*, зокрема, це конкретизатори-апелятиви: *ріка, річка, море, хвиля, вода, хмара*, найчастотнішим з яких є апелятив *море*.

На противагу апелятиву *ріка*, гідроніми у поезіях Шевченка представлені кількома універбами: *Дніпро, Дністер, Дунай, Дон, Іква*. Дніпро для Шевченка є *святим, своїм, крутоберегим, широким, старим, дужим, крутогорим*.

Існування в текстах народних дум двох картин світу – предметної та символічної – призводить до виконання онімами двох відповідних функцій: локально-історичної та символічної. Якщо перша, безперечно, розуміється як позна-

чення самого предмета і входить у межі номінативного значення лексеми, то для виконання другої обов'язковим є антропоморфне тло, а також семантико-асоціативні зв'язки.

І тексти дум, і поетичні твори Шевченка є локально прив'язані до місця подій:

*У Вінниці на границі,
Під могилою над Бугом-рікою... [2:74];
А онде, онде за Дніпром, козацька церква невеличка... [2:369].*

Ріки Дніпро, Буг, Прут, Базавлук, Савранка у текстах дум набувають антропоморфних рис або містять приховане нерозгорнене порівняння: *Дніпр - батько, Хортиця – шлях на Січ, Случ-Прут – загибель польського війська, Буг – оборона Вінниці*. Назви всіх рік мають ще асоціативне нашарування «допомога», «порятунок»:

*Ой, ріки, - каже, - ви, ріки низовії, Помощниці дніпровії!
Або мені помочи дайте,
Або мене з собою візьміте [3:68].*

У поетичних текстах Шевченка онім Дніпро прирощує до свого когнітивного значення й прагматичне – «батьківщина», посилюється це значення контекстом:

*...кращого немає
Нічого в бога, як Дніпро
та наша славная країна... [2:438];
Дніпро, Україну згадаєм... [2:651];
Обідрана, сиротою [Україна]
Понад Дніпром плаче [2 :81].*

У Шевченка Дніпро має й інше, автохтонне найменування

О мій Словутицю преславний! [2:631].

Семантико-асоціативна трансформація гідроніма *Чорне море* спричиняє появу семи «кара». Для функціонування розширеного символічного значення оніма аперцептивним фоном стає відповідний контекст. Бог і Чорне море може карати, а може й милувати. Отже, відбувається розширення семантики слова, де та чи інша сема може домінувати залежно від контексту:

*То як став Олексій Попович
Свої гріхи по правді повідати,
То стало Чорне море утихати,
Став у Дніпра тихий вітер повідати [3 :90].*

Певною мірою один із складників концепту *вода – Чорне море* – відіграє роль терезів і створенні гармонії душі зі Всесвітом: неспокойна душа – природа відповідає на це неспокоюм; позбавилась душа гріхів, покаялась – природні стихії відповідають спокоюм.

У поетичних текстах Шевченка єдність антропоморфного і природного фонів сприяють створенню образу моря як живої істоти:

*...послухає моря, що воно говорить... [2:73];
З морем розмовляє [2:73].*

На тлі моря – живої істоти – паралельно персоніфікуються і гори, і вітер, але у центрі постає людина:

*Граї же, море, мовчить, гори,
Гуляй, буйний, полем!
Плачте, діти козацькїї, -
Така ваша доля [2:67].*

Море подекуди стає об'єктом для порівняння: *А ніч, як море [2:352].*

Море у текстах поезій Т.Шевченка набуває ознак зооморфної метафори:

*Синє море звірюкою
То стогне, то виє [2:83];
І море ревнуло... [2:200].*

Як бачимо, семантизація оніма-символа *Дніпро* може у текстах дум і творах Т.Шевченка відбуватися в кількох напрямках: це і символ родини, і старшого в роді, і рідної землі. Кожне наступне семантичне навантаження включає досвід попередніх поколінь, створюючи складну семантичну структуру, яка є основою «оновленого оніма».

Якщо Дніпро у поетичних творах Т. Шевченка й у текстах дум має широке коло означень (*святий, свій, крутоберегий, широкий, старий, дужий, крутогорий* – у Шевченка; *широкий, вільний, ласкавий* – у текстах дум), то Дунай як і у текстах українських народних пісень і дум, так і у творах Шевченка є одновалентною лексемою:

*І на тихому Дунаю
Новим кошом стали [2:597];
Гаю, гаю, темний гаю,
Тихенький Дунаю [2:567].*

Інші гідроніми у шевченківських творах виконують переважно локально-предметну функцію, тобто семантико-асоціативна трансформація гідронімів *Дністер, Дон, Іква* не розвинена, бо для її створення обов'язковим є антропо-морфне тло, а також певні семантико-асоціативні зв'язки:

*Та й поплив Дністром на сей бік,
Покинувши волю [2:436];
Води чимало з Ікви
В море утекло...[2:397];
...після покрови
Вертався з Дону я [2:534].*

Простір поетичних творів Шевченка наповнено репрезентантами концепту *вода*, які утворюють наскрізний асоціативний ряд, проте деякі з них поза текстом можуть втрачати емоційний вплив на читача. Та антитеза як семантичне зіткнення різнорідних понять змальовує об'ємні образи-картини навіть відірвано від тексту в цілому:

*Заступила чорна хмара
Та білу хмару.
Виступали з-за лиману
З турками татари [2:470].*

Контекст дум вказує на те, що слово *хмара* містить негативну оцінку сему «небезпека», «нешастя», «біда», «загроза»:

*То не чорні хмари ясне сонце заступила,
Не буйні вітри в темнім лузі бушували:
Козаки Хмельницького ховали [3:88].*

Лексеми на позначення дій, що відбуваються з водою і на воді, на перший погляд, характеризують об'єктивний світ, але він породжує вторинну реальність – суб'єктивний світ сенсорної проекції на довкілля. У використанні дієслівних лексем реалізується людське світобачення й світосприйняття. Лексема *гуляти* є досить частотною в текстах дум: *гуляють* козаки Чорним морем, і саме Чорне море теж *гуляє*. Щодо Чорного моря, тут лексема *гуляти* набуває значення «швидко, з величезною силою рухатись, здіймаючи хвилі». Синонімічною до такого значення є лексема *грати* (власне, це стосується усіх розбурханих стихій природи: вітер *грає*, море *грає*, вогонь чи промінь *грає*):

*То стало Чорне море утихати,
І так воно втихало,
Як би ніколи не грало...* [3:90].

У Т.Г. Шевченка у багатьох випадках, на відміну від текстів дум, імперативний заклик передбачає не просто «рух направлений», «рух переміщення», а «рух бунтівний»:

*...море, грай,
Реві, скелі ламай!* [2:200].

Антропоморфне тло перетворює море на живу істоту, яке здатне *сказитися* [2:200], *розмовляти* [2:73], *грати* [2:45]. Бунтарський дух моря здатний перетворити його дії на дії сильного і дужого звіра:

І море ревнуло Босфорову мову [2:199];
Реве синє море [2:200].

Коли у дію вступає суб'єкт, текст також набуває динамічності, але разом з тим визначається й певний перехідний момент з одного стану до іншого:

*Погуляю понад морем
Та розважу своє горе* [2:465].

Функціонування складових частин концепту «вода», семантичне приращення до універбів дають можливість говорити про певну ментальну модель, яка містить найрізноманітніші знання про світ і створює когнітивну систему фольклорних текстів та поетичних текстів Шевченка.

Література

1. Краткий словарь когнитивных терминов / Сост.: Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрат Ю.Г., Лузина Л.Г. – М.: МГУ, 1996.
2. Шевченко Т.Г. Твори в двох томах / Т.Г. Шевченко. – К.: Дніпро, 1966. – 698 с.
3. Українські народні думи та пісні. – К.: Дніпро, 1993. – 325 с.

КЛЮЧОВІ УКРАЇНСЬКІ КОНЦЕПТИ У ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ГІМНАЗІЙНОГО КУРСУ: ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ

ДЕРКАЧ І. В.,

Кишинівська гімназія ім. Т. Шевченка

У статті розглянуто реалізацію ключових українських концептів у поетичних творах Тараса Шевченка гімназійного курсу та їх вплив на формування особистості учнів.

Ключові слова: Тарас Шевченко, концепт, виховання, учні.

The article deals with realization of main Ukrainian concepts in Taras Shevchenko's poetry for gymnasium course and their influence on pupils' personality formation.

Key-words: Taras Shevchenko, concept, education, pupils.

«Опановуючи рідну мову, дитина пізнає свій внутрішній світ, переймає досвід поколінь, вбирає культуру людства, народів, що її оточують, формується як особистість» [10:5]. Вирішальну роль у становленні особистості учнів – українців Республіки Молдова у процесі їх освіти відіграє навчальний предмет «Українська мова і література», який виконує ряд освітне-виховних функцій. Рідна мова і література є складовими культури народу, носіями його національної ідентичності. Засобами зберігання та передавання інформації про національну культуру виступають національні концепти. «*Концепт* – це одиниця свідомості та інформаційної структури, що відображає людський досвід; а також оперативна одиниця пам'яті, всієї картини світу, квант знання» [8:37].

Серед особливих для української культури концептів сучасні дослідники К. Головенко, І. Казимір, В. Яковлева називають концепти «воля», «доля», «птаха», «серце», «сім'я», «земля». [2], Т. Космеда – концепти «дума», «думка» [7], одним із найяскравіших концептів української культури є «пісня».

А. Надолинська у статті «Словник концептів української культури як ключова проблема навчальної лексикографії» [9] умовно структурує концепти за трьома макрополями:

I. Флора: концепт дерева, концепт квітки, концепт куща, концепт трав.

II. Фауна: концепт тварини (свійські тварини, дикі тварини), концепт птаха, концепт комах, концепт плазунів або земноводних.

III. Український побут: концепт їжі, концепт свята, концепт хати.

Сукупність індивідуальних, групових, класових, національних та універсальних концептів, тих, що мають загальнолюдську цінність, утворює національну концептосферу.

Концептосферу українського народу формують такі поняття як: Бог, Україна, Дніпро, село, сад, хата, козак, чумак, могила, Дунай, простір, пісня, душа тощо. Деякі мовознавці як концептосферу трактують концептуальні одиниці Бог, людина, природа.

«У своїй творчості Шевченко фактично вивершив ключові етнічні домінанти українства і сформував власне бачення концептів культури. Одним із них виступає *етноконцепт кобзаря*, який для української семіосфери взагалі, для творчості Тараса Шевченка як її змістоутворюючої складової зокрема має значення культурно-ідеологічної константи. *Концепт-константа* вважається одиницею колективного знання та свідомості, яка скеровує до вищих духовних цінностей, має мовне вираження й позначена етнокультурною специфікою» [4]. Олена Єременко у роботі «Макросистемність етноконцепту кобзаря у творчості Тараса Шевченка» доходить висновку, що «кобзар за своїм філософським і художнім навантаженням близький до архетипної конструкції «мудрий старець як втілення народного духу»... Для Шевченка кобзар у широкому розумінні – носій народної пам'яті, що акумулює зв'язок між поколіннями... У структурі Шевченкового етноконцепту кобзаря спостерігається дис-кретна концептуальна метафора, що побудована на екстраполяції поетом образу кобзаря на себе» [4].

Вивчаючи твори Тараса Шевченка учні сприймають його як поета, який дає знання історії, бойової слави рідного народу, трагічних подій в його історії, дає ключ до вічних істин. Вони не можуть не захопитися «високим образом Кобзаря, його громадянською принциповістю і моральною чистотою, почуттям соціальної і національної справедливості, відданістю правді і свободі» [3:5]. Ці якості, гідні наслідування, юні читачі намагатимуться виховувати в собі. У процесі навчальної діяльності в учнів формуються й відповідні субкомпетенції, а саме: «сприймає літературу як невід’ємну частину української національної культури, розуміє роль літератури у формуванні етнокультурних та загальнолюдських цінностей та ідеалів» [10:59], «знає основні відомості про життя видатних письменників та поетів», «визначає авторську позицію у творах» [10:61]. І сам поет висловлює впевненість в тому, що його твори знайдуть «шире серце і слово ласкаве», «ширу правду, а ще, може, й славу» («Думи мої, думи мої»). Підґрунтям для пророчих тверджень геніального поета є українські національні концепти, які на ментальному рівні впливають на читача, зворушують душу, стукають у саме серце. Розглянемо деякі з них на прикладі програмного твору «Думи мої, думи мої». *Концепт «дума»*. «Дума в українців співвідноситься із концептом «мовчання», а мовчання віддавна має більшу цінність ніж слово, крім того дума пов’язана із концептом «простір», що має у слов’янській ментальності високу оцінку (є простір для дум, думи можна розвіяти)... Окрім того, дума – це жанр, притаманний лише українській культурі, що підтверджує специфічність концепту «дума» для українців» [7]. У творі, який за жанром належить до громадянської лірики, зосереджено невичерпний виховний зміст. Образи-символи: «чорний орел», «ворон», «соловейко», метафора: «Серце рвалося, сміялось», «лихо сміється», епітети: «темні ночі», «Дніпр широкий», «шира правда», порівняння: «Як та воля, що минулась», «привітаю, як діток» створюють в уяві яскраві образи, мальовничі картини, викликають бурхливі почуття.

З педагогічної психології знаємо, що у підлітків складаються й закріплюються вольові риси характеру, закладаються моральні риси, переконання; на початковому етапі навчання (до дев’яти років) у них вже має бути виховано чемність, ставлення до праці, терпіння. У цьому зв’язку спрямованість програмних творів, які є об’єктом аналізування й роздумів, набуває для дитини неабиякого значення. «Життя і творчість великого Кобзаря є для нас своєрідним моральним кодексом, твори Шевченка роблять людей кращими, ласкавішими, доброзичливішими» [11:291]. Результатом вивчення гімназистами поезії «Думи мої, думи мої» буде й формування у них таких субкомпетенцій як: «визначає тему, ідею твору, особливості композиції» [10:61], «визначає ідейно – художній зміст творів» [10:62] та формування соціальних, мотиваційних, функціональних ключових компетенцій тощо.

Концепт «правда». «Це основоположний, центральний, текстоутворюючий концепт у творчості Тараса Шевченка. Ідеєю правди, відстоювання правди, боротьби за правду пронизана вся його поезія. Дж. Фізер, досліджуючи філософські аспекти творчості Т. Шевченка, визначає правду центральним кодом Шевченкового тексту» [5].

На прикладі поезії «Якби ви знали, паничі...» (VI клас) вивчаються поняття з теорії літератури «підтекст і його види». Так у рядках: «...чи є у Бога

люте зло, щоб у тій хаті не жило? А хату раєм називають!» «...маються на увазі поети, які оспівували тільки красу українського села й облудно твердили, ніби кріпаки дуже щасливі» [6:213].

Великий поет виступав проти будь-якої кривди, лицемірства, соціальної несправедливості, історичної неправди, національного пригноблення, затверджував правду своєю творчістю і життям. Вивчаючи твори поета учні отримують високоморальне, гуманістичне поняття закону буття й розуміння необхідності жити за цим законом.

Передбачає цей закон і любов до рідної природи, бережливе ставлення до неї. Наші предки ще з язичницьких часів сприймали природу, як живу істоту, вважали, що вона співчуває й допомагає людині. В поезії «Думи мої, думи мої» Шевченко ласкаво називає свої думи квітами. У хрестоматійних творах: «Тече вода з-під явора», «Червона калина», «Встала весна», «Зоре моя вечірняя», «Садок вишневий коло хати», «Мені тринадцятий минало», «Встала весна», «Світає», «Причинна», «Сонце заходить, гори чорніють» змальовано чарівні українські пейзажі. Символи: калина, тополя, барвінок, верба, вишня, жито, першодерева – явір, дуб характеризують концепти: дерева, квітки, куца, трав, які, в свою чергу, утворюють *концептуальне макрополе «Флора»*.

Це поняття перемежується з поняттям *концептуального макрополя «Фауна»*. Концепти, через які воно реалізується, характеризуються символами: ягнята, кінь, ворон, голуб, голубка, жайворонок, зозуля, качка, качур, ластівка, орел, сова, сокіл, соловей. Про концепт «птаха» слід сказати окремо, бо він є одним із культурно маркованих і значущих для українського етносу, є символом незалежності народу, прагнення до волі, краси, духовності, атрибутом культурних цінностей і норм. Твори Тараса Шевченка, такі як: «Встала весна», «Світає», «Мені тринадцятий минало», «Причинна» не зможуть залишити учнів байдужим до усього живого, що оточує людину. Учні усвідомлюють високу духовну та культурну розвиненість українського народу.

Концепт «воля». «Воля – виплекана народом мрія про гідне вільне життя... Волю зіставляють із добром і правдою, які можна одержати тільки в боротьбі, тож за неї треба боротися... Уся історія національно-визвольної боротьби українського народу «за волю, за щастя» підтверджує волелюбність українців» [2]. У зв'язку з концептом «воля» у Шевченка особливого значення набуває мотив крові. Шевченко чітко усвідомлював: не буде України, якщо в жилах українців тече рабська кров.

Концептуальна опозиція «свій – чужий». «Пронизує всю культуру і є одним із головних концептів будь-якого колективного, масового, народного, національного світосприйняття [12:473]. Поняття «свій» «пов'язане з усвідомленням кровної спорідненості деякої групи людей (роду, клану), в межах якої людина одночасно усвідомлює себе «вільною від народження», «вільною за народженням» і протиставляє себе «іншим» - «чужим, ворогам, рабам» [1:218]. Проблема соціально-психологічної опозиції «свій – чужий» постає у творах: «Мені тринадцятий минало», «Сон» (V клас), «Якби ви знали, паничі...» (VI клас), «Заповіт», «Мені однаково...», «І виріс я на чужині» (VII клас), «Гамалія» (VIII клас), «Катерина», «Причинна», «Гайдамаки», «Назар Стодоля», «Сон», «Наймичка», «Кавказ», «І мертвим, і живим, і ненародже-

ним» (IX клас). Шевченко відносив до «чужих» не тільки ворогів – чужинців, а й українців з рабською психологією. «І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь», – наставляв великий Кобзар.

Ключові українські концепти у творах Т. Шевченка гімназійного курсу є чинниками розвитку етнічної самосвідомості учнів, виховання національної гідності, почуття приналежності до рідного народу, пошани до кращих національних традицій, звичаїв, духовних устремлінь, інтелектуального, емоційного і морального розвитку, любові до рідної мови і вмотивованого бажання її вивчати.

Кожен запропонований за курикулумом твір не лише відображає певну історично – художню дійсність, а й виховує учнів, впливає на їх свідомість і підсвідомість, спрямовує морально – етичний потенціал, забезпечує всебічну компетентність гімназистів.

Література

1. Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов, М.: Прогресс, 1995.
2. Головенко К., Казимір І., Яковлева В. Культурний концепт як одиниця комплексного вивчення мови, свідомості і культури. https://www.google.md/search?q=К.+Головенко,+І.+Казимір,+В.+Яковлева+концепти&ie=utf-8&oe=utf-8&rls=org.mozilla:ru:official&client=firefox-a&channel=fflb&gws_
3. Дзюба І. На вічній шляху до Шевченка // Вічний як народ, Київ, 1998. С. 5 – 16.
4. Єременко О. Макросистемність етноконцепту кобзаря у творчості Тараса Шевченка http://www.slovoichas.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=140&Itemid=34
5. Єщенко Н. Концепт *правда* у поетичних творах Тараса Шевченка http://www.univ.kiev.ua/pdfs/shevstud-16/26_Eshchenko_N.pdf
6. Кожухар К.С., Туницька М. В., Нікітченко А. І., Рокіцька Л.В. Українська мова і література: Підручник для 6 класу, *Știința*, 2010.
7. Космеда Т. Концепти «дума», «думка» в українському мовленні крізь призму аксіологічної прагмалінгвістики // Вісник Львівського університету. – Серія «Філологія». – 2004. – Вип. 34. – Ч. 1.
8. Кубрякова Е. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука // Вопросы языкознания. – 1994. – № 4. – С.34-46.
9. Надолинська А. Словник концептів української культури як ключова проблема навчальної лексикографії. http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/visnyk/50_2010/50_2010_Nadolynska.pdf
10. Нікітченко А. І., Кожухар К. С., Туницька М. В., Рокіцька Л.В., Грибовська С., Курикулум з української мови і літератури (V – IX класи), Кишинів, 2010.
11. Паламар Л. М., Нікітченко А. І., Чорновалова А. І., Рокіцька Л. В. Українська мова і література: Підручник для 9 класу, *Știința*, 2010.
12. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования, Москва: Школа «Языки русской культуры», 1997.

КОДИФІКОВАНА ВИМОВА ГОЛОСНИХ НА СТОРІНКАХ ПЕРШОДРУКІВ І РУКОПИСІВ Т.Г.ШЕВЧЕНКА ТА ЙОГО ПОСЛІДОВНИКІВ

ДРУЖИНЕЦЬ М.Л.,

*Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова
Придністровський державний університет ім. Т.Г.Шевченка*

Праця присвячена проблемі становлення норм вимови голосних української літературної мови у XIX ст. Правписна система першодруків та рукописів Т.Г.Шев-

ченка та його послідовників була побудована значною мірою на фонетичних засадах. Тому завдяки особливостям правопису, а частіше всупереч йому, відбулися вимовні риси звукосполук, більшість з яких стала орфоепічною нормою сучасної української літературної мови.

Ключові слова: орфоепія, кодифікація, першодруки, рукописи.

The work deals with the problem of formation of the rules of pronunciation of vowels Ukrainian literary language in the nineteenth century. Orthographic system incunabula and manuscripts Taras Shevchenko was built largely on the phonetic basis. Therefore, due to the peculiarities of spelling, and often in spite of him, reflected of sound combinations pronounced features, most of which was orthoepic norm of modern Ukrainian language.

Key-words: orthoepy, codification, incunabula, manuscripts.

Вимовні норми на сьогодні сформовані, але процес становлення орфоепічних норм української літературної мови залишається недостатньо вивченим.

Найістотніші вимовні риси української літературної мови, сформовані під впливом живого народного мовлення, розглядалися у вагомих теоретичних працях О.П. Потебні, П.Г. Житецького, О.Н. Синявського, М.Ф. Наконечного, М.А. Жовтобрюха, П.Д. Тимошенка. Серед досліджень орфоепічної системи української мови відомі праці В.І. Сімовича, Л.А. Булаховського, Н.І. Тоцької та ін. Історичній орфоепії присвячені дослідження М.М. Фащенко, М.Л. Микитин-Дружинець, О.П. Шонц.

У висвітленні питань, що стосуються історії формування вимовних норм української мови, велике значення мають пам'ятки, бо саме в них фіксуються ті зміни, які відбувалися у мовленні людей і які становлять тепер орфоепічну норму. Слід зазначити, що коли писарі давньоруського періоду або упорядники збірок, журналів ХІХ ст. припускалися «помилки» всупереч традицій, то це означало, що дана мовна риса міцно закріпилася у тій чи іншій місцевості. Відбиття особливостей народного мовлення у писемних пам'ятках ХІХ ст. – важливе і надійне джерело для висвітлення початкового періоду в процесі становлення української орфоепії. До таких пам'яток належать рукописи Т.Г. Шевченка і першодруки – «Кобзарь» (1840), «Букварь южнорусский» (1861), які обрані як матеріал дослідження.

Основне джерело мови Т. Г. Шевченка – це мова українського народу, мова його фольклору [1:130], зокрема це народна середньонадніпряньська вимова, яка стала основою орфоепічних норм сучасної української літературної мови. Звернувшись вперше по-справжньому до фольклорної і усно-побутової мови, творчо синтезуючи різноманітні джерела, Т. Г. Шевченко збагатив літературну мову [9:6-7]. Т. Г. Шевченко є основоположником тих норм літературної мови, які лежать в основі системи норм сучасної української літературної мови [12:298]. На думку Л. А. Булаховського, «Шевченкову фонетику від сучасної нам літературної мови відрізняють, взагалі кажучи, лише малозначні деталі» [3:18]. Я. Рудницький підкреслює, що «фонетика Шевченкової мови – це в основі фонетика сьогоднішньої літературної мови, за винятком кількох вузькомісцевих говорівих прикмет» [8:232]. У творах Т. Г. Шевченка цілком виразно відбиті ті фонетичні риси, що становлять норми сучасної української літературної мови.

На основі «Кобзаря» (1840), рукописів Т. Г. Шевченка, «Букваря южнорусского» (1861) (Далі у тексті наводимо скорочену назву джерел (К – «Кобзарь»,

Б – «Букварь южнорусскій», умовну позначку «Малої книжки» (I) та «Більшої книжки» (II) спробуємо дослідити, як ішов процес становлення орфоепічних норм голосних сучасної української літературної мови, але, звичайно, враховуючи, що «Кобзарь» і «Букварь южнорусскій» – це друковані твори, а «Мала книжка» і «Більша книжка» – рукописи. Т. Шевченко дотримувався в основному слобожанського правопису. Звук [и] він передавав літерами и, ы, е; звук [е] – буквами е, и, ы; звук [і], незалежно від походження, – буквою и, а перед голосними – літерою і. Йотований [і] передавав буквами и та і; йотований [е] – буквою е; для позначення [е] і м'якості попереднього приголосного вживалася буква ѣ, на місці сполучення йо вживалася літера е, буквосполучення ьо позначалося е або йо. Проривний звук [г] послідовно позначався буквою г. Етимологічне звукосполучення [т'с'а] передавалося буквосполученням –ця,-тця,-тся, звукосполучення [чц'і] – буквосполученням -ці,-цці, звукосполучення [шс'а] – буквосполученням -ся,-сся. [2:178].

Я. Дзира, досліджуючи мову творів Т. Г. Шевченка, вважає, що поет користувався «козацьким» правописом, в основі якого лежить фонетичний принцип: 1) вживання і на місці ѣ в переважній більшості випадків (власяніцѣ, *Зіновію*); 2) [е] в ненаголошеній позиції звучить як [и]: *Артимовський*. Але простежуються прояви етимологічного принципу письма: *война, запорозький* [4:3].

Оскільки поет орієнтувався на усне народне мовлення, дотримувався в основному фонетичного принципу письма, то у досліджуваних джерелах знайшла широке відбиття вимова звуків у відповідних позиціях і сполуках, що стала літературною нормою.

Голосний [е] під наголосом передається у Т. Г. Шевченка буквою е: 1) у друкованих джерелах: *щербече* (9,К), *небо* (8,К), *смерти* (24,Б); 2) у рукописах: *мене* (1,І), *зелений* (5,І), *озовеця* (21,ІІ) *легкому* (307,ІІ). Ненаголошений [е] позначається часто літерою и у досліджуваних джерелах перед наголошеним складом з [о], [і]: *сило* (39,К), *мыні* (13,Б; 31,Б); у рукописних – перед складом з [у],[и], а також [а], [о], [е], де для сучасної орфоєпії характерне не сильне наближення: *ришотки* (37,І), *кошиня* (26,І), *зариготались* (90І), *тиче* (174,ІІ), *тыличку* (16,І), *сестру* (36,І).).

Зрідка фіксується вимова ненаголошеного [е] наближеного до [и]: у «Кобзарі» (1877) П. Гулака-Артемівського – *почыпылы* (27), у «Кобзарі» (1878) Є. Гребінки – *мыни* (42). Як відомо, вони користувалися фонетичним слобожанським правописом, засадою якого було – писати так, як вимовляється.

Ненаголошений [е] наближається до [и] у префіксах: *ныначе* (62,І; 6,ІІ; 177,ІІ), *перикотиполе* (112,ІІ), *нибозі* (270,ІІ); у коренях іменників: *ришоткою* (50,І), *сестру* (36,І), *медвядя* (31,ІІ), *тыличку* (61;33 ІІ), *тиче* (174,ІІ); у коренях дієслів: *христылася* (75,І), *зариготались* (90,І), *жинитися* (336,І), *защербече* (132,ІІ), *литять* (214,ІІ), *причипурили* (173,ІІ), у коренях прикметників: *невильку* (126,ІІ;162,ІІ), у коренях займенників: *мини* (68,ІІ), *мине* (144,І), у суфіксі -ен- іменників: *бисыня* (60,І), *мышынять* (69,І), *кошиня* (252,ІІ), *козиця* (252,ІІ), у суфіксі -ен-дієприкметників: *замучине* (104,І), *поточине* (104,І); у суфіксі -ечк- іменників *-сорочички* (9,ІІ), *стежичку* (350,ІІ); у закінченні дієслів ІІ особи однини: *любитьмышиь* (133,ІІ), *незнатимышиь* (6,І). Зіставляючи матеріал рукописів 1847-1850 рр. і 1847-1860 рр., можна твердити, що Т.

Шевченко майже не вносить правок, наприклад: у поезії «Думи мої» – не *хрищени* (3,1) і не *хрищени* (17,11); у поезії «Село! и сердце одпочине» – *тьличку* (6,1) і *тьличку* (33,11), але *схаминувся* (12,1) і *схаменувся* (10,11).

Численні випадки написань ненаголошеного [е] літерою и свідчать про те, що необов'язково у наступньому складі повинен бути голосний високого піднесення. Фіксація літери и на місці ненаголошеного [е] спостерігається перед складом із звуками [и], [у], [а], [о], [е]. Це яскравий приклад того, як жива народна вимова поета впливала на його правопис.

Згідно з орфоепічними нормами ненаголошений [и] перед складом з наголошеним [е], [а], [о] звучить близько до [е]. Ця вимова передається у Шевченка літерою е: 1) у префіксі при- : *преблуда* (5,1), *прехилься* (34,II), *предыбали* (95,II); 2) у коренях іменників: *Енесей* (104,1;50II), *Володимерь* (102,II), *Чегирині* (341,1); у коренях дієслів: *блеснули* (77,1), *умерала* (92,1), *розлили* (48,II), *оповела* (228,II); у коренях прикметників: *вешневый* (39,II); у суфіксах -учи, -ючи, -ячи, -вши дієприслівників: *йдуче* (121,II), *лягаюче* (121,II), *узавше* (127,II), *пишуче* (294,II), *озирнувшись* (127,II), *задумається* (112,II), *незводяче* (113,II), *сказавше* (139,II); у закінченні дієслів III ос. одн. майбутнього часу: *лазитеме* (69II), *небачитеме* (109,II); у кінці прислівників: *ніколе* (107,II), *всюде* (110,II). Слід зазначити й те, що Т. Г. Шевченко у «Більшій книжці» вносить правки: *преблуда* (5,1) і *приблуда* (33,II), *пребрались* (65,1) і *прибрались* (29,1), тобто у рукописах 1847-1850 рр. певне фонетичне явище знаходить ширше відбиття.

Відповідно до вимови ненаголошеного [о] перед складом з наголошеним [у] в досліджуваних джерелах єдиний раз фіксується на письмі літера у: *зузуля* (111,II), у всіх останніх випадках вживається літера о: *голубонько* (35,К), *кожухъ* (32,Б); *голубити* (1,1), *зозуленько* (150,II). У Т. Г. Шевченка вперше відбито цю особливість вимови, оскільки написання відповідного типу не простежується у його попередників.

Не засвідчується вимова ненаголошеного [о] наближеного до [у] і в його послідовників: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського – *горилкы* (20); у «Кобзарі» Є. Гребінки – *голубко* (23).

У творах Т. Г. Шевченка засвідчено паралельне вживання на письмі варіантів суфікса -ува- та -ова-: *руйновали* (17,К), *пановали* (99,К), *рятоваты* (110,К), *побудовали* (18,Б), *шановати* (25,Б), але *ночувати* (76,К), *дивувала* (78,К); *сумоваты* (15,1), *годовати* (38,II), але *годувавъ* (10,1), *зимувати* (73,1), *мордувалась* (38II). Фіксується вживання суфікса **-ова-**, яке не збігається з нормою: у «Кобзарі» П.П.Гулака-Артемівського – *пидвечирковать* (21); у «Кобзарі» Є. Гребінки – *не розпечатовавши* (10).

Б. Кобилянський вважає, що паралельна фіксація суфікса -ува- і -ова- свідчить про звукову неусталеність цього суфікса [5:15]. А. А. Москаленко припускає, що дієслова із суфіксом -ува- поширились у ХІХ столітті [10:30] але, за спостереженням В. Передрієнка, до половини ХІХ століття у східноукраїнських письменників переважав суфікс -ова- [11:116].

Традиція передачі на письмі [ри], [ли] у відкритих складах між приголосними засвідчена у Т. Г. Шевченка: *чорнобрывы* (23,К), *гриміли*, (421,1), *чорнобривки* (102,1), *чорнобривого* (3851), *чорнобрива* (12,II), *криницю* (200,II),

перехристившись (178,II), *але кровавы* (112,I), *блеснути* (77,I), *охрестила* (27,II). Засвідчується тенденція до вимови [ри], [ли] у відкритих складах між приголосними: у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського – *дрыжыть* (16), *грымыть* (17); у «Кобзарі» Є. Гребінки – *блискають* (12), *брыньчыть* (103). У I половині XIX ст. не було послідовності у передачі на письмі сполучень [ри] та [ли].

О. Синявський зазначав, що у словах типу *охрестила* [е] вживається замість ненаголошеного [и], у словах типу *дрожав* відчувається вплив російської мови [13:108].

У творах Т. Г. Шевченка в основному підтверджується уже ustalена в українській мові фонетична риса – вживання о, е після шиплячих: літера о засвідчується перед твердим приголосним, перед складом з [и], [а], [о]: *чорний* (8,К), *жонатий* (7,К), *чорнявого* (50,К), *шовкомь* (9,II), *чорнобрива* (12,II), *учора* (253,II), *чоловись* (25,Б), *але чёрноброви* (24,К), *человись* (37,Б), *челомь* (213,II); літера е – перед складом з [о], [и], [і], перед м'яким приголосним: *червонила* (92,К), *пшеницю* (104,I), *ченьци* (51,I).

Вживання **о**, **е** після шиплячих [ж], [ч], [ш] фіксується послідовно у «Кобзарі» П. Гулака-Артемівського: *жоны* (14); у «Кобзарі» Є. Гребінки: *чортамы* (11).

Наведені факти ще раз підкреслюють визначне місце Т. Г. Шевченка в історичному процесі формування й розвитку української національної літературної мови. Деякі незначні відхилення сучасних орфоепічних норм від фіксованих Т. Шевченком пояснюються традицією письма, неусталеністю вимови.

Література

1. Білодід І. К. *Вибрані праці: В 3 т.*, К., 1986, Т. 2.
2. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Дружинець М.Л. *Сучасна українська мова. Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія*, Київ, 2006.
3. Булахівський Л.А. *Питання походження української мови*, К., 1956.
4. Дзира Я. *Козацький правопис поета* // Літ. Україна, 1994, 10 березня.
5. Кобилянський Б. В. *Фонетико-орфоепічні норми української літературної мови*, Львів, 1971.
6. *Кобзарь П. П. Артемівського-Гулака*, Київ, 1877.
7. *Кобзарь. Пыратынська ластивка Е. П. Гребинкы*, Київ, 1878.
8. *Курс історії української літературної мови* / За ред. Білодіда І. К., К., 1958, Т. 1.
9. Медведєв Ф. П. *Т. Г. Шевченко – основоположник сучасної української літературної мови* // Вісник Харк. ун-ту, 1965. – № 7. – Вип. 1.
10. Москаленко А. А. *Історична фонетика давньоруської і української мови*, Одеса, 1960.
11. Передрієнко В.А. *Формування української літературної мови XVIII ст. на народній основі*, К., 1979.
12. Плющ П. П. *Історія української мови*, К., 1871.
13. Синявський О. *Децо про Шевченкову мову. Спроба вияснити декотрі сумнівні моменти Шевченкової вимови* // Україна, К., 1925, Кн. 1-2.
14. Шевченко Т. Г. *Більша книжка. Автографи поезій 1847-1860 рр.*, К., 1989.
15. Шевченко Т. Г. *Букварь южнорусской*, СПб, 1861, Фототип. вид. // Шевченко Т. Г. *Буквар південноруський 1861 року*, К., 1991.
16. Шевченко Т. Г. *Кобзарь Т. Шевченка*, СПб., 1840, К., 1974.
17. Шевченко Т.Г. *Мала книжка. Автографи поезій 1847-1860 рр.*, К., 1989.

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ЗМІСТ НАЗВ ЖИТЛОВОГО КОМПЛЕКСУ У ТВОРАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА ТА В УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРКАХ ПІВНОЧІ МОЛДОВИ

ІГНАТЕНКО Д.А.,

*Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова*

У статті представлено результати компаративного аналізу лексики житлового комплексу в творах Т.Г.Шевченка та в українських говірках на півночі Молдови. Існування слова Тараса Шевченка в українських говірках за межами України свідчить про здійснення основного призначення мови діаспори – етнічної ідентифікації та збереження рідної мови і культури.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, етнолінгвістика, українська діалектологія, північ Молдови.*

The article presents the results of the comparative analysis of the vocabulary of housing complex items in the works of Taras Shevchenko and Ukrainian dialects in northern Moldova. The existence of the words of Taras Shevchenko in Ukrainian dialects outside of Ukraine shows the implementation of the main purpose of the language of the Diaspora – ethnic identification and retention of the native language and culture.

Key-words: *Taras Shevchenko, Ukrainian dialectology, north of Moldova.*

Найменування житлового комплексу становлять лексику активного ужитку як у літературній формі, так і в діалектній формі української мови. Вони належать не тільки мовному континуумі, а й є складниками численних культурно-історичних традицій (є безпосередніми «учасниками» родинних, календарних, суспільних обрядів, входять до складу усної народної творчості, є знаками та символами української культури тощо). На сучасному етапі розвитку мови як елемента культурної спадщини нації кількість найменувань житлового комплексу є досить різноманітною. Їх дослідження в структурно-семантичному змісті тематичної групи лексики «Житло» в літературній мові та в народних говірках дає змогу розкрити духовний потенціал нації. Студіями, об'єктом зацікавлення яких обрано тематичну лексику назв житлового комплексу, є дослідження К.Д. Глуховцевої, Л.І. Дорошенко, Л.М. Тищенко, Л.А. Власової, Н. Шубіної, Т.П. Піцури, О.М. Євтушка, Д. Годера, Я.В. Просалової.

Мова творчості Т.Г. Шевченка не перестає бути в центрі уваги дослідників, адже, на думку М. Рильського, «великі поети – завжди сучасники для нових поколінь, які щоразу відкривають у них нове, суголосне своїй добі» [3:6]. Дослідження мови творів Тараса Шевченка належать І. Огієнку, О.Н. Синявському, І.К. Білодіду, М.Т. Рильському, Л.А. Булаховському, В.М. Русанівському, П.Д. Тимошенку, Г.П. Їжакевич, Г.Г. Біловус. Т.Г. Шевченко як світоч і філософ української культури, основоположник нової літературної української мови, стверджуючи її багатство, різноманітність та універсальність, усвідомлено унікав уживання діалектної лексики, хоча, безумовно, був у невідривній близькості до народних джерел. Іван Огієнко, один з найперших та найкращих дослідників мови Т.Г. Шевченка, зазначав, що «народний елемент, головно пісенний, став основним у Шевченковій мові. Його рідна Кирилівка знаходиться у південній Київщині, географічному осередкові української землі: звідси до західних говірок яких 40-60 км, а до північних – 25-40» [2:8]. Отже,

вихований народними піснями, релігійними читаннями, місцевим мовленням, яке лягло в основу літературної української мови, Тарас Шевченко очистив мову «Кобзаря» від локалізмів, говіркових виразів, селянського жаргону, що «зробило його мову чистою й надавало їй ознак літературності... ось чому вона могла легко стати соборною мовою» [2:20, 23]. Феномен генія Т.Г. Шевченка у тому, що до кожного, хто прагне його почути, він звертається з першої половини XIX ст., проте його Слово завжди є сучасним, доречним, правдивим.

Живе мовлення українців Молдови, які, за висловленням В.Г. Кожухаря, «є невід'ємною часткою українського народу, з одного боку, з іншого – гармонійною складовою частиною народу Республіки Молдова, де вони багато століть жили в мирі і злагоді з молдованами та представниками інших етносів» [1:38], не є достатньо дослідженим, зокрема лексика житлового комплексу не вивчалася. Це зумовлює **актуальність** та доречність нашої теми.

Метою дослідження є аналіз найменувань житлового комплексу у літературній та діалектній формах української мови; наше **завдання**: виокремити тематичні групи лексики (далі ТГЛ) житлового комплексу та лексико-семантичні групи (далі ЛСГ) в їх межах; провести паралелі між функціонуванням зазначеної ТГЛ в літературній та діалектній формах української мови; визначити етнокультурний зміст найбільш вживаних лексем та їх стилістичних функцій. Джерельною базою дослідження послужили збірка Т.Г. Шевченка «Кобзар» та записи живого мовлення, здійснені в північних районах Республіки Молдова: Бельцькому, Глоденському, Ришканському, Синжерейському, Фалештському, Окницькому, Бричанському.

Проведене дослідження дозволило виокремити в межах ТГЛ житлового комплексу ЛСГ «Найменування житлово-господарського комплексу», «Елементи будівництва», «Найменування приміщень у селянській споруді», «Найменування опалювальних споруд і їх частин», «Найменування господарських будівель».

У Тараса Шевченка, для якого поняття *хата, сім'я, рід* є чи не найріднішими, кожне слово дбайливо продумане, відібране, відшліфоване, тому назви житлового комплексу в контексті його творів, окрім номінативної, виконують аксіологічну, гносеологічну, морально-виховну функції, працюють на розкриття характеру персонажів, явищ, суті ідейно-тематичного змісту, виступають знаковими, символічними образами.

Чи не найуживанішою у творах Т. Шевченка виступає лексема *хата*, яку знайдено майже на кожній сторінці «Кобзаря». У *Словнику української мови* зазначено такі лексико-семантичні варіанти багатозначної лексеми *хата*: «сільський одноповерховий житловий будинок», «домівка, господа», «тирчасове пристановище для кого-небудь»; «внутрішнє житлове приміщення такого будинку, кімната»; «родина, люди, які живуть, перебувають в одному такому приміщенні»; «квартира» [СУМ, XI:29]. У Тараса Шевченка це містке поняття розширює своє значення і наповнюється, окрім зазначених, більш глобальними – це і Україна, і українська нація, і батьківщина, і продовження роду, і мрія, і мета усього життя. На позначення семени «житловий будинок» Т. Шевченко вживає номени *хата, хатина, хатка, хатиночка, хаточка, оселя, господа, дом, будинки, палати, покої, хори, дом, жилище, байрак, квартира*,

пустка. Істотною є диференціація назв за етнічною приналежністю, так, в українському континуумі вживані назви **хата, хатина, хатка, хатиночка, хаточка, оселя, господи**; стосовно ворожнечої політики польської шляхти, панів, що зрадили своєму народові, – **будинок** (в будинку з панями, ночували ляшки в будинках з жидами, шляхта у будинках мліла, будинки погані), **палати** (білі палати, високі палати, прокляті палати), **покої** (пан бере в покої, покої не мазані, замкнуті покої, сумні покої, возобновленні покої), **хоромы** (хоромы барские); негативного навантаження набувають номени **байрак, пустка** («бездушні», спустошені приміщення), **квартиря** (відбиває негативне ставлення до москалів). За образом хати у Тараса Шевченка постає вся Україна: *У моїй хатині, як в степу безкраїм, Козацтво гуляє, байрак гомонить; У моїй хатині синє море грає, Могила сумує, тополя шумить* («Гайдамаки», с. 69); *Отак німота запалила Велику хату* («Єретик», с. 220); *А ми, Упоравшись, пішли шукати Нової хати, і нашли Зелену хату і кімнату У гаї темному. В дугах, В степах широких, в байраках Крутих, глибоких. Всюди хата.* («Варнак», с. 364).

Назви житлового комплексу Т. Шевченко вводить у численні словосполучення, які в українській ментальності є сталими виразами, закріпленими у свідомості: *нова добра хата, веселі хати, маленька хата, біленька хата, в хатині тихій і веселій*; вирази *убога хата сироти, удовина хата, синова господи, кумина хата* за принципами української етнопедagogіки постають символічними, до яких в українському селі виховалось особливе ставлення. Володіючи словом як зброєю, Т. Шевченко презентує справжнє становище тогочасної України пронизливими епітетами: *безверха хата, горілая хата, нетоплена хата, покинута хата, нечепурні хатки, смердяча хата, нетоплена пустка, холодна хата, чужа хата, погана хата, холодна оселя, убога мала хата, в убогій і чужій хатині.*

Номен **хата** у творах Тараса Шевченка входить до складу:

- одиниць мовного етикету українців, що відбиває світогляд, національне виховання та принципи української етнопедagogіки: *Добрідень же, тату, в хату!* (Гайдамаки); *Добривечір в хату!*(«Гайдамаки»); *Просимо ж у хату!* («Наймичка»);
- порівняльних зворотів: *у моїй хатині, як в степу безкраїм* («Гайдамаки»); *ніби мати покинула хату* («Наймичка»); *в хаті, як у раї!* («Сова»); *хатки біленькі виглядають мов діти в білих сорочках* («Сон»); *мов у теплій хаті* («Буває в неволі»); *неначе дівчина, хатина* («Сестрі»), *мов у теплій хаті* («Буває в неволі»);
- фразеологічних одиниць: *світ – не хата* («Гайдамаки»); *тече вода і на гору багатому в хату* («Сова»); *немає злomu веселого дому* («І мертвим, і живим...»); *лежа в хаті ще опухнеш* («Москалева криниця»); *хоч продавай хату* («Меж скалами»); *дітей годувати в нетопленій хаті* («Ой я свого чоловіка»); *тяжко дітей годувати у безверхій хаті* («Наймичка»); *тяжко умирати в чужій теплій хаті* («Наймичка»); *ні родини, ні хатини* («Катерина»); *не женися на багатій, бо вижене з хати* («Не женися»); *в чужій хаті тецу поважати* («Нащо мені женитися»); *у матері в хаті старітися* («Було, що роблю»); *добро, у кого є господи, а в тій господі є сестра чи мати добрая* (за першим рядком); *усюди божа благодать – і в*

серці, і в хаті («Сон»); в своїй хаті своя правда, і сила, і воля («І мертвим, і живим...»); поки живе надія в хаті, нехай живе, не виганяй («Варнак»).

- метафоричних образів: і сумно-сумно в хаті стало («Гайдамаки»); кладе в темну хату, глибока оселя, хату глибоку будує («Гайдамаки»); жилище мрачної тишини, в темній хаті сырой, в світелке темной и сырой («Слепая»); давнє лихо прокинулось в хаті («Наймичка»); благодать з-за гаю темного вернулась до діда в хату спочивать («Наймичка»); хата пустою смерділа («Відьма»); хата пустою гние («Не спалося»); ще прийде ніч в смердячу хату («А.О. Козачковському»); молодую, Пренепорочною, святою В малій хатині буде жить Любовь та чистая («Петрусь»).

Боляче і дбайливе ставлення Шевченка до хати, наповнення цього слова найглибшим смислом, вірогідно, пов'язане з реальною відсутністю власного дому у самого Тараса, з його безкраїм почуттям самотності, що пронизує кожен рядок його поезії. Наслідки цього залишились в народному мовленні, адже і досі існує вираз *Шевченкова хата, Шевченківська хата* у значенні «бідна, покинута хата».

В українських говірках на півночі Молдови семема «селянський житловий будинок» в усіх обстежених районах презентована лише лексемою *хата*: ми *зразу жили в мамині хаті/потом уже строїлис'* (с. Берлінці, Бричанський р-н, від Бурлаки М. І., 1935 р. н.), рідше *дом*: *я тут построїв/третій дом на вузлов'ї* (с. Нові Фундури, Глоденський р-н, від Єсипчука В. Т., 1934 р. н.). Припускаємо, що така перманентність, неваріативність у вживанні пояснюється сакральним ставленням до даного поняття в українській ментальності.

У межах ЛСГ «Найменування житлово-господарського комплексу» у творах Т.Г. Шевченка часто вживаними є лексеми, що відтворюючи культурно-національний колорит, стали символами української культури, наприклад: на позначення семема «захищена від обвалів зрубом вузька глибока яма, яка служить для добування води з водоносних шарів землі» вживається лексема *криниця*, яка є символом батьківщини, здоров'я і сили, святості і чистоти, безсмертя народного духу [6:277]: *Щоб вороги не бачили; Прийде до криниці, Стане собі під калину, Заспіває Гриця* («Катерина»). У досліджуваних говірках номен *криниця* теж набуває етнокультурного наповнення, відбиваючи менталітет нашого народу. Так, за зібраними текстами, криниця в українському селі постає символом води як сакрального поняття (загадковістю та містичністю наділено саме віднаходження води в землі, тобто місце, де можна копати криницю, могли знати тільки обізнані люди, наділені особливим чуттям, «ті, що знають»): *буў такий чо ло'в'ік/шо знаў/в'ідки ја знају/як в'ін знаў/приходиў і ка'заў/от тут ко'пай/і та'ка хароша вода/луч':а вода/та'ка ўкусна* (с. Поповка, Фалештський р-н, від Габур Н.І., 1944 р. н.); символом пам'яті та продовження роду: *ц'у кер'ниц'у шче мій д'ід ко'пай/всі знајут', шо то јо'го кер'ниц'а* (с. Садове, Бельцький р-н, від Пироган М.Я., 1935 р. н.); символом гостинності, доброзичливості, небайдужості (криниці не закривали від людей, робили так, щоб зручно було брати води, навіть забори ставили поза криницями): *чоло'в'ік і'де до'рогоју/то пуст' в'ін чу'жій чу'жих/в'ін со'б'і п'ішоў/вит'агнуў во'ди/по'пиў* (с. Рекерія, Ришканський р-н, від Гриу В.І., 1937 р. н.); символом об'єднаності, згуртованості (здебільшого криниці копали

гуртом, «клакою», «магалою»): *кер/ниця/у ро/били вс'ї/ мага/ла/ три су/с'їди жіх/ади/ ми/ та су/с'їда і ца/ су/с'їда* (с. Сverd'як, Ришканський р-н, від Губік А.В., 1941 р. н.); осередком суспільного життя: *'зараз теле/в'їзор је/ вс'ї /новост'ї/ а то/д'ї ја/к'ї/ су/с'їдка го/воре/ гаї ти/ бе/ри ка/зан во/ди/ пого/воримо/ /новост'ї /коло кир/ниця'ї /були* (с. Стурзовка, Глоденський р-н, від Панько М.Г., 1947 р. н.). Помітна варіативність за територіальною та віковою диференціацією лексем *колодець, колодез, кирниця, кирниця, кірниця, тірнеца, журавель*.

Семему «огорожа, ворота» у творах Т.Г. Шевченка реалізують лексеми *тин, попідтинню, ворота, мур, ограда, забор, перелаз*, що зазнають міцного символічного навантаження та частого вживання, зокрема лексеми *тин, попідтинню* символізують відсутність роду, сім'ї, безталанисть: *На кого собаки на улиці лають? Хто голий, голодний під тином сидить?* («Катерина», с. 38); *В Україну ідїть, діти! В нашу Україну, Попідтинню, сиротами, А я – тут загину* («Думи мої, думи мої», с. 50); в українських говірках півночі Молдови функціонують номени *ворота, забор, плїт, мур, штахети, перелаз*.

У складі ЛСГ «Елементи будівництва» у творах Т. Шевченка та в досліджуваних говірках функціонують назви *вікно, порїг, стїни, двері, причілок*; відмінності зазначено у вживанні лексем *кватирка, кватирочка – форточка, віконечко; віконниця – подоконик; призьба – приспа, преспа; стрїха – під, дах, стрїха, криша; стеля – стеля, потолок*.

У межах ЛСГ «Найменування господарських будівель» у творах Т. Шевченка вживані лексеми *льоx, клуня, комора, стодола*, а в українських говірках півночі Молдови функціонують назви *сарай, шопа, стодола, комора, піднавес, льох, позрїб, подвал, бурдей*.

Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що тематична група лексики житлового комплексу не тільки активно функціонує в літературній та діалектній формах української мови, але й виконує гносеологічну та аксіологічну функції, зберігаючи й передаючи досвід, історію і культуру українського народу. Якщо в українських говірках на півночі Молдови особливості вживання побутової лексики зумовлено лінгвальними та позалінгвальними чинниками, серед яких чільними є міжмовні контакти з молдо/румунськомовним та російськомовним населенням, розвиток матеріальної культури, зменшеність кількості населення старшого віку; то у творах Т. Шевченка побутова лексика переважно вживана у символічному аспекті. Існування слова Тараса Шевченка в українських говірках на півночі Молдови свідчить про здійснення основного призначення мови діаспори – етнічної ідентифікації та збереження рідної мови і культури, тобто причетність українців Молдови до загальноукраїнського національного ядра.

Література

1. Кожухар В.Г., *Українці Молдови: сторінки історії* / Українці Молдови. Історія і сучасність, Кишинів, 2008, с. 19-44.
2. Огієнко І., *Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови*, Вінніпег, 1961, 260 с.
3. Рильський М., *Вогненне слово Тараса*, Київ, Радянська школа, 1984.
4. Семенов О., *Етнолінгводидактична культура педагога. Практикум: Навч. посібник*, Київ, 2006, 241 с.

5. Сергеева М.С., *Житло*: [Електр. ресурс], <http://litopys.org.ua/istkult/ikult15.htm>
6. *Україна в словах. Мовокраїнознавчий словник-довідник*: Навч. посіб. / Упоряд. і кер. авт. кол. Н.Данилюк, Київ, ВЦ Просвіта, 2004, 704 с.
7. *Словник української мови*: в 11-ти т., К., 1970-1980.
8. Шевченко Т.Г., *Кобзар*, Київ, Дніпро, 1980, 612 с.

SINCRETISMUL CODURILOR ÎN POEZIA LUI T. ȘEVČENKO „ДУМИ МОЇ, ДУМИ МОЇ”

COȘCIUG Angela,

Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

În articol, abordăm problema sincretismului codurilor prin lucrarea lui Taras Șevcenko „Думи мої, думи мої”. Cele cinci coduri identificate de R. Barthes au particularități deosebite de manifestare în poemul dat.

Cuvinte-cheie: *sincretism, cod, poem, cercetare, rezultat.*

The article deals with the codes sincretism in Taras Șevcenko poem „Думи мої, думи мої”. The five codes identified by R. Barthes have a special manifestation in this poem.

Key-words: *sincretism, code, poem, study, result.*

Introducere

Până în sec. al XX-lea, orice operă beletristică era analizată, mai cu seamă, din perspectiva efectului ei asupra cititorului. Odată însă cu elaborarea teoriei textului, se încearcă a combina, în cercetarea operelor beletristice, teoria dată cu cea a lecturii acestor opere. Astfel, cercetătorul francez Roland Barthes dezvoltă așa-numita *lectură aplicată* [2], fundamentând o teorie asupra tipologizării textului beletristic. În această teorie, R. Barthes prezintă lucrurile nu de pe pozițiile *lizibilului*, adică operei ca totalitate structurată de semnificații, dar de pe cea a *scripticului*, aspectului care nu încetează să se modifice pentru fiecare cititor luat aparte și prin aceasta rămâne modern întotdeauna (*Le texte scriptique est un présent perpétuel, sur lequel ne peut se poser aucune parole conséquentie (qui le transformerait, fatalement, en passé)* [1:122]), adică identic, susținând lecturarea în permanență a unui text. Cu alte cuvinte, se inițiază o abordare de pe poziția textului ca totalitate de semnificații, propunând astfel o cercetare a practicii scrisului, care vehiculează intens noțiunea de *conotație*, instrumentul de bază, după R. Barthes, a tipologizării oricărui text. Conotația ca fenomen face, indirect, referință la pluralitatea textului, în sensul că ea este interpretată diferit de diferiți cititori. Astfel, conotația ar fi punctul de pornire al unui cod care, după cercetătorul francez, nu poate fi niciodată reconstituit, sută la sută, de cititor. Prin urmare, textul ca produs al autorului se prezintă, în viziunea savantului, drept un labirint cu mii de intrări, pe care cititorul poate doar să le înregistreze, fără a fi însă în stare să le unească într-un tot întreg, așa cum o face autorul acestuia, care deține „cheile” de la toate intrările în labirintul cu pricina.

Pornind, în cercetarea textului, de la aspectul expresiv al acestuia, R. Barthes delimitează în el blocuri de semnificații, pe care îi numește *lexii* și cărora autorul textului le atribuie în parte un număr oarecare de sensuri. Rezultă că funcția cititorului se reduce, în acest caz, la cea a unui simplu observator care ia act de transpunerea sau reluarea unor semnificații care, la rândul lor, țin întotdeauna de un cod oarecare, cunoscut, sută la sută, doar autorului. R. Barthes delimitează cinci coduri de bază:

proairectic, legat de acțiunile (narative) sau comportamentul verbal al autorului, primele constituind, de regulă, serii sau secvențe [2:22] care fac ca istoria textului să fie una coerentă, ele fiind luate de unii savanți drept niște *funcții* de tipul celor delimitate de V. Propp [6:31]; *semic* sau *semantic*, legat de aspectul tematic al unui text, sau, mai bine zis, codul prin care sunt unite într-un tot întreg toate semele conotative care figurează într-un text oarecare, adică toate semnificațiile cu „amprenta psihologică” sau „caracterială” a autorului; *gnomic*, legat de înțelepciunea, cunoștințele și cultura autorului textului, numit de asemenea cod *cultural* al autorului, prin care însă se reia parțial tezaurul unei epoci sau generații întregi, a cărei reprezentant este autorul cu pricina; *hermeneutic*, legat de o enigmă care urmează a fi desvăluită, total sau parțial, într-un text sau printr-un text al autorului; *simbolic*, numit și *câmp simbolic*, adică antiteza din textul autorului, în sensul că logica simbolicului nu este deloc o logică a raționamentului și experienței, ci una a visului care cumulează caracteristicile intemporalității, substituirii și reversibilității [1:660].

Prin codurile enumerate, care coincid schematic cu vocile care figurează de-a lungul textului și ordonează astfel lecturarea acestuia, se face o structurare a textului nu în baza zisului, numit de cercetător „component relevant” (în fr. *unité repérée*) [2:23], adică înregistrat direct, ci a acelor lucruri care se ascund în spatele zisului și îl condiționează într-o măsură mai mult sau mai puțin implicată, dar hotărâtoare, adică „ceea ce este relevant prin aceste lucruri” (în fr. *le relevé de ces unités*) [ibidem]. E clar că descifrarea codurilor autorului de către fiecare cititor luat în parte nu poate fi decât aproximativă, parțială și subiectivă (de la termenul *subiectivitate* și nu *subiectivism*), deoarece este făcută, ținându-se cont de tezaurul cititorului singular, numit de R. Barthes „sfera cunoscutului” (în fr. *le déjà connu*). Pentru a deduce sensul unei opere beletristice, adică sensul pus la baza ei de autor, R. Barthes propune de a deduce nu sensul posibil, rezultat din lecturarea singulară a operei date, ci cel *vid*, adică cel ce rezultă din lecturarea tuturor cititorilor operei cu pricina și care, în accepția savantului francez, ar fi mai aproape de sensul primar, instituit de autor: [*il faut – A.C.*] *explicitement non pas la lecture d’un individu lecteur, mais celle de tous les lecteurs mis ensemble [...]. [Cela permet d’explicitement – A.C.] une sorte de réseau, de résille du texte [...], où toutes les lectures peuvent se loger, et ont le droit de se loger* [1:645]. Căutarea unui contur semantic identic, la care ar ajunge toți cititorii unei opere beletristice, vine în acord cu preocupările de bază ale filosofiei raționaliste, care își propune să definească condițiile unei gândiri „identice”. Ar reieși că rezolvarea cu succes a problemei sensului *vid*, iar prin aceasta și a receptării „colective” a unei opere beletristice, indiferent de faptul dacă această receptare se face la momentul scrierii acesteia sau ulterior, ține, mai degrabă, nu de teoria textului sau de cea a literaturii, ci de cea a cunoașterii, care postulează anumite omogenități în gândirea tuturor indivizilor umani, care vin, probabil, din viața în comun a acestora chiar de la apariția primelor civilizații și constituirea treptată a unui fel, în multe privințe comun, de a vedea lucrurile. Acest fel comun de a vedea lucrurile, numit de R. Barthes «*le toujours-vivant*» [ibidem], îl ajută pe un cititor să interpreteze (aproximativ, parțial și subiectiv) chiar și o operă beletristică, scrisă cu multe secole înaintea nașterii sale, cu unica condiție ca cititorul cu pricina să cunoască limba epocii date. Reiese că acest «*le toujours-vivant*» se actualizează neconținut prin orice nouă lecturare a operei și face ca aceasta să dăinuiască peste secole. «*Le toujours-vivant*»-ul

este un fel de invariant al textului operei, pe care R. Barthes îl mai numește și «*les allées du sens*». Prin cele cinci coduri menționate, Dânsul încearcă să ajungă la acest invariant care este partea de text al operei, actualizabilă în orice împrejurări de lectură, fie chiar și moderne. Cu cât opera a fost scrisă la o epocă mai îndepărtată decât cea a lecturării ei, cu atât ea are mai multe caracteristici, specifice unei lucrări «à clef», deoarece necesită o descifrare conținutală, în adevăratul sens al acestui cuvânt, din partea cititorului care aparține unei epoci mai moderne. Această «clef» este delectabilă pe deplin doar atunci când lecturarea ia sfârșit, adică se conturează așa-numita «*table raisonnée*» a operei care dă în vileag faptul că cele cinci coduri menționate mai sus nu au, nici pe departe, aceeași valoare în lucrare. R. Barthes opinează, astfel, că doar codul simbolic ar fi, cu adevărat, unul scriptibil, celelalte patru raportându-se la lizibil și scriptibil într-o măsură mai mare sau mai mică [ibidem]: «*Les codes sont eux-mêmes classés du plus lisible – le code des actions – au plus scriptible – le champ symbolique*» [1:646]. Savantul stabilește chiar, cu raportare la așa-numita «*table raisonnée*», un fel de mișcare de la lizibil la coduri, apoi de la coduri la pluralitatea textului și de la aceasta la scriere (în fr. *écriture*). Toate acestea ne fac să intuim că codurile, „sistemele de norme, reguli și constrângeri în funcție de care semnifică mesajul” [5:39, 106], ar interacționa atât la nivelul autorului, cât și la cel al cititorului „sumativ”, atât în sfera lizibilului, cât și în cea a scriptibilului. Cercetarea interacțiunii date, numită și sincretism, ne-ar ajuta, de rând cu cercetarea fiecărui cod luat aparte, să pătrundem mai bine în secretul dăinuirii operelor beletristice, cum sunt cele ale lui T. Șevcenko.

Sincretismul codurilor în poezia lui T. Șevcenko „Думи мої, думи мої”

Codul proairectic, în poezia lui T. Șevcenko „Думи мої, думи мої”, regularizează, în primul rând, desfășurarea acțiunilor verbale în acțiuni mai mari (hiperațiuni) sau înfășurarea lor în acțiuni mai mici” (hipoacțiuni), cu constituirea, astfel, a unor serii sau secvențe de acțiuni [5:40] prototipice, care țin de invariantul operei, cunoscut tuturor cititorilor existenți, dar și viitori. De exemplu, în dialogul autorului, inițiat cu eu-l său, reprezentat, în prima strofă, prin propriile gânduri, acțiunea de *adresare* este înfășurată, după regulile logicii și semanticii generale, în acțiunile de *luare de cuvânt*, de *sonorizare* a unor unități lexicale conexe, de *proiectare* a atenției asupra unui receptor desemnat etc.: *Думи мої, думи мої, /Лихо мені з вами! /Нащо стали на папери /Сумними рядами? /Чом вас вітер не розвіяв /В степу, як пилину? /Чом вас лихо не приспало, /Як свою дитину? .. /Бо вас лихо на світ на сміх породило, /Поливали сльози... чом не затопили, /Не винесли в море, не розмили в полі? .. /Не питали б люде, що в мене болить, /Не питали б, за що проклинаю долю, /Чого нуджу світом? «Нічого робить», - /Не сказали б на сміх... În strofa a doua, subordonată și ea dialogului autorului cu eu-l său, acțiunile de *interogare* și *adresare* sunt desfășurate, tot după principii logice și semantice generale, în cea de *enuțare*: *Квіти мої, діти! / Нащо ж вас кохав я, нащо доглядав? /Чи заплаче серце одно на всім світі, /Як я з вами плакав? .. Може, і вгадав... /Може, найдеться дівоче /Серце, карі очі, /Що заплачуть на сі думи, — /Я більше не хочу. /Одну сльозу з очей карих — /І пан над панамі! /Думи мої, думи мої, /Лихо мені з вами! După cum o demonstrează exemplele de mai sus, desfășurarea acțiunilor verbale în acțiuni mai mari sau înfășurarea lor în acțiuni mai mici după regulile logicii și semanticii generale, atestază clar faptul că codul proai-**

rectic aparține, aproape în întregime, lizibilității. Semantica însă nu se reduce doar la compartimentul general, adică cel ce se suprapune tuturor operelor, indiferent de tip și gen, căci, cu referire la o operă concretă, este identificat conturul semantic sau semantic concret, adică semele conotative, altfel zis, cele cu „amprenta psihologică” sau „caracterială” a autorului concret. De exemplu, în poezia „Думи мої, думи мої”, e vorba, în primul rând, de semul conotativ de „eu interior”, detectat în unitatea „думи”, apoi de semul conotativ „dragoste pentru femeie”, detectat în fiecare unitate lexicală din următoarele versuri: *За карії оченята, / За чорнії брови / Серце рвалося, сміялось, / Виливало мову, / Виливало, як уміло, / За темнії ночі, / За вишневий сад зелений, / За ласки дівочі...* Interpretarea unității „думи” drept „eu interior” al autorului sau a unităților *За карії оченята, / За чорнії брови / Серце рвалося, сміялось* drept „dragoste pentru o femeie” este posibilă doar în cazul, în care cititorul respectă anumite reguli semantice și logice de ordin general, care prescriu că gândul este întotdeauna un fenomen intern, exteriorizat prin anumite semne, iar dragostea pentru o femeie se redă, în bună parte, și prin cântarea exteriorului ei. Atestăm, în acest caz, o interacțiune a codurilor proairectic și semantic, în sensul că orice fenomen semantic particular se subordonează, în linii mari, unui fenomen semantic de ordin general, care stă la baza codului proairectic.

Codul gnomic are la bază, în poezia dată, scrisă la Sanct-Peterburg, în 1839: (a) înțelepciunea autorului care știe, de exemplu, un adevăr universal: talentul scrierii patriotice trebuie cultivat nu printre străini, ci acasă: *За стени та за могили, / Що на Україні, / Серце мліло, не хотіло / Співать на чужині... Нехай душі козацькії / В Україні витають – / Там широко, там весело / Од краю до краю... Там найдете щире серце / І слово ласкаве, / Там найдете щиру правду, / А ще, може, й славу...*; (b) cunoștințele lui despre istoria Ucrainei și, mai cu seamă, despre mișcarea de eliberare națională: *Там родилась, гарцювала / Козацькая воля; / Там иляхтою, татарами / Засідала поле, / Засівала трупом поле, / Поки не остило...* În felul în care el este actualizat în poezia dată, codul gnomic interacționează, în primul rând, cu cel proairectic atunci când e vorba de prezentarea acțiunii verbale a autorului, în sensul că desfășurarea acțiunii verbale în acțiuni mai mari sau înfășurarea ei în acțiuni mai mici ține direct de conturul cultural al autorului, cunoștințele lui asupra coraportării elementelor realității, legăturilor lor de incluziune etc. Identificăm sincretismul codului dat și cu cel semantic, deoarece cunoștințele se materializează întotdeauna în semnificate de diferită complexitate. De exemplu, semnificatele ‘козацькая воля’ și ‘татари’, prezente în textura poeziei date, indică că autorul face referință la evenimente importante din istoria Ucrainei, pe care le cunoaște suficient pentru a vorbi de ele în poezia sa.

În această poezie, codul hermeneutic, legat întotdeauna de o enigmă care urmează a fi desvăluită, total sau parțial, într-o/printr-o operă oarecare se manifestă, în primul rând, în legătură cu orice sem conotativ, prezent în conturul semantic al unităților lexicale, întrebuințate în poezia dată. Astfel, fiecare dintre unitățile „думи” (cu sensul de ‘eu interior’), „карії оченята” și „чорнії брови” (cu sensul de ‘femeie ucraineană’), „душа козацька” (cu sensul de ‘duh de libertate’) transpun o enigmă, desvăluită doar prin interpretare, în baza cunoștințelor cititorului despre faptul că eu-l interior este asemuit, de cele mai dese ori, cu gândurile, o persoană de naționalitate ucraineană are, de regulă, părul, sprâncenele și genele de culoare închisă, iar ochii

цӑпруї, іар формаціунїле де казаци україненї ау луптат їнотдеауна пентру еліберееа Українеї де котропїторї. Асїстӑм ши де дата ацеаста ла ун сїcretїзм ал кодурїлор, адїкӑ а целуї герменеуїтїк ку цел гномїк сѡу культурал ши цел семантїк.

Кодул сїмболїк, care rezultӑ дїнтр-о обїшнунїтӑ колектївӑ ши аре, прїн урмаре, ла базӑ конвенціоналїзме [4; 3], се материалїзееӑ, їн поезїа „Думї мої, думї мої”, атӑт прїн сїмболурї елементаїке, кӑт ши алегорїке. Астfel, унїтӑтїле „карїї оченятӑ” ши „чорнїї бровї” сїмболїзееӑ фемерїа украинееӑ, манїфестӑнду-се, їн ацест каз, дрепт сїмболурї елементаїке. Сїнтагма „орел чорнїї” дїн versurїле *Вїросла могила, /А над нею орел чорнїї/Сторожем лїтас, /* есте ши еа ун сїмбол елементаїк ал мортїї. Унїтатеа „вїтер” дїн versul *Чом вас (=думї мої) вїтер не розвїяв/В степу, як пїлїну?* сїмболїзееӑ фортеле остїле, фїїнд ун сїмбол алегорїк колектїв, care се їнтӑлнеште ши ла алтї сїрїїторї. Са код care пуне їн апликаре ун сєнс їмплїцїт сїторулїу, кодул сїмболїк, їн ацеастӑ поезїе, їнтеракціонееӑ, їн прїмїл рӑнд, ку цел семантїк ши цел герменеуїтїк.

Concluzii

Cele expuse mai sus cu referire la poezia lui T. Œvcenko „Думї мої, думї мої” не демонстреӑӑ кӑ їнварїантул опереї белетрїстїке, ацел ле *toujours-vivant* despre care vorbea, la timpul sӑu, R. Barthes descinde, їн бунӑ парте, дїн сїнcretїзмїл celor cinci coduri ши кӑ strategia de cercetare a acestui invariant їн receptarea unei opere oarecare ar trebui sӑ ia їн vїzor ши сїнcretїзмїл їн cauzӑ.

Referințe bibliografice

1. BARTHES, Roland. *Œuvres complètes*. Paris: Seuil, 2002. T. III.
2. BARTHES, Roland. *S/Z*. Paris: Seuil, 1970.
3. MARTY, R. *Algèbre des signes*. Paris: Larousse, 1990.
4. PEIRCE, Ch.S. *Ecrits sur le signe*. Paris: Seuil, 1978.
5. PRINCE, G. *Dicționar de naratologie* (їн trad. їн rom. de S. Pӑrvu). Iași: Institutul European, 2004.
6. PROPP, Vladimir. *Morphologie du conte*. Paris: Seuil. 1965.

ВІДБИТТЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНИХ РИС У ПОЕТИЦІ РАНИХ ТВОРІВ Т. ШЕВЧЕНКА

ПОРОЖНЮК А. Л.,

Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

У статтї досліджено твори раннього періоду творчостї Тараса Шевченка; висвітлено художньо-стильову специфіку романтичних творів поета; проаналїзовано лексїчні та граматїчні маркери уснорозмовного та народнописенного в поетїци епїчних творів Тараса Шевченка.

Ключовї слова: мова Т. Шевченка, сїмвол, народнописеннїсть.

The article investigates the early creative works of Taras Shevchenko. The article considers the art and stylistic specifics of the poet's ballads. In the article the lexical and grammatical markers of oral-spoken and folk-poetics are analysed in epicworks of Taras Shevchenko.

Key-words: language of Shevchenko, symbol, oral-colloquial speech.

У раннїї період творчостї Т. Шевченка (1837-1843 рр.) були написанї балади „Причинна”, „Тополя”, „Утоплена”, якї становлять собою зразок романтичної поезїї. В основї кожної з них лежить протїдїя мїж прагненням людинї до щастя ї перешкодами на шляху до нього. У раннїх баладах автор поеднуе

мотиви нещасливого кохання, розлуки, родинного злочину з міфологічним мотивом метаморфози: доведена до відчаю людина знаходить спосіб альтернативного існування, перетворюючись на русалку або ж рослину. Твори поета базуються на реальному підґрунті та народнопісенній творчості. “Національні сюжети, символи й образи з новою силою зазвучали в його творах” [1, с. 324]. Поет відштовхується від фольклорних жанрів, моделюючи власний сюжет. В його баладах присутня лірична задумка і символіка обрисів пейзажу. Це арсенал умовної поетики, спрямованої на досягнення незвичайності, таємничості. Автор звертається до української міфології, широко використовує у своїх творах народну символіку, урізноманітнює засоби художньої виразності. У ранніх баладах Т. Шевченка чітко простежується український національний колорит. Лексика Шевченкових балад тематично окреслює реалії, притаманні питомо українському середовищу. Це насамперед номінації людей за родом їх діяльності (*чумак, козак, чабан*), назви просторово-рельєфного середовища (*луг, степ, долина, поле, море*), назви дерев (*калина, тополя, верба*), назви птахів (*соловейко, голубка, лебедонька*). У мові балад фіксується низка слів, які номінують українські етнографічно-обрядові атрибути: *сопілка, рушники, дружки, ворожка, ніп* і т.ін.

Енергетику „національної присутності в матеріалі” [2, с. 386] відображають наявні в баладах фольклорні означення-епітети. З великою виразовою силою відтворюють вони культурно-національний колорит і поетичні вподобання українського народу: *в чистім полі; високі могили; коник вороненький; дуб кучерявий; в темному гаю чи в бистрім Дунаю; при битій дорозі* тощо.

Улюбленим прийомом поетів-романтиків було використання метафоричної символіки. „Смислова та емоційно-оцінна місткість... , акумульована у вторинних номінаціях, засвідчує когнітивні схеми метафоричного переосмислення на основі... національних, фольклорних символів” [7, 83]. У баладах Т. Шевченка саме таке естетично-художнє наповнення мають лексеми *голуб* і *голубка*, які в ментальності українців закріпились як символ закоханої пари, *сичі* – як вісники горя, смерті, *явір* – самотній безталанний юнак, *червона калина* – вродлива дівчина, *темна хмара* – поговорі, недобра слава, *тополя* – символ дівочої вірності.

Етнонаціональний символ тополі, до якого звернувся Т. Шевченко у своїй баладі „Тополя”, є однією з тих художніх деталей, які, за словами Д. Чижевського, стають символом внутрішнього світу персонажа [8]. Усталена в народі асоціація *тополя – дівчина* формує візуальне сприйняття цілісного образу, який контекстуально увиразнюється означуваними словами *тонка, гнучка, стан високий*.

Не втрачають художньої вартості у баладах Т. Шевченка й такі узуальні метафори, як *серце, вітер*. У канві поетичного тексту вони стають експліцитним виявом персоніфікації, за якої *серце любить, знає, а вітер гуляє, вис, гне, завива*. Т. Шевченко використовує символічно-метафоричну семантику лексеми *вітер* як домінуючу у прийомі композиційного обрамлення в баладі „Тополя”. Твір розпочинається і закінчується однаковими рядками: *По діброві вітер вис, Гуляє по полю, Край дороги гне тополю До самого долу*. Кільцеве обрамлення як художній засіб поширене у різних літературних жанрах, зокрема у казках і притчах, де воно наповнюється дидактичним змістом. У баладі Т. Шевченка обрамлення з базовим словом *вітер* має дещо іншу мету, а саме:

створити в уяві читача цілком певні зорові та слухові образи, викликати передчуття тривоги (на початку оповіді), а у фіналі тексту акцентувати трагічність розв'язки.

Особливе художньо-смісловіє наповнення у творах Т.Шевченка має й інше ключове слово – *серце*. В ментальності українського народу серце пов'язується з уявленням про людську душу, з усім тим, що характеризує внутрішній стан людини, її емоції, почуття, волю. Романтична скерованість балади „Тополя” не могла не увібрати особливостей народного світовідчуття та світобачення. Текст твору щедро насичений рядками з домінуючим словом *серце*: *Подивиться – серце нис; Само серце знає, Кого любить...; А серденько мліло: Воно чуло не-доленьку, А сказати не вміло; Без милого скрізь могила...А серденько б'ється!; Серце моє, ненько!; Де милий-серденько?; Рости ж серце-тополенько; і т. ін..* Таким чином, семантичне поле концепту *серце* в баладі „Тополя” цілковито спроектоване на актуалізацію мотиву сердечності як одного з провідних в естетиці романтизму, що сповідує настанову жити життям власного серця.

Вагоме місце у системі образотворчих засобів балад посідають різного типу порівняльні конструкції, а саме: 1) порівняльні звороти зі сполучниками *як, мов*. Змальовуючи образ дівчини-сироти і виявляючи при цьому власне ставлення, поет вдається до такого порівняння: *Одна, як та пташка в далекім краю. У кульмінаційній сцені, коли дівчина опиняється між життям і смертю, автор знову використовує відповідний тип порівняння: Зареготались негрещені...Гай обізвався; галас, зик, Орда мов ріже. Мов скажені, Летять до дуба...нічичирк... 2) порівняння, в яких стан суб'єкта не називається (він зрозумілий з контексту), а вказується тільки об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють): *Коло серця козацького Як гадина в'ється*. 3) порівняння, в яких порівнювані предмети називаються метафорично. У тексті балади метафоричними є значення лексем *голуб, голубка, сокіл*: *Чи винна голубка, що голуба любить? Чи винен той голуб, що сокіл убив?* 4) порівняння, в яких називається як суб'єкт, так і об'єкт, які уподібнюються. Ці порівняння передаються конструкцією підрядного речення:*

І блідий місяць на ту пору Із хмари де-де виглядав, Неначе човен в синім морі, То вирунав, то потопав. 5) заперечні порівняння. Цей тип порівняння є улюбленим стилістичним прийомом у слов'янській народнопоетичній творчості. “Порівняння починається прямо із заперечення тотожності образу із значенням” [4, с.224]: *Не русалонька блукає: То дівчина ходить*.

Народні витоки поетичної мови Т.Шевченка проглядаються і у таких стилістичних фігурах, як художній паралелізм. У баладі „Тополя” цей прийом пов'язаний з народнопоетичною символікою, з прадавнім анімістичним світоглядом українців: *Защобече соловейко В лузі на калині, Заспіває козаченько, Ходя по долині; Не щобече соловейко В лузі над водою, Не співає чорнобрива, Стоя під вербою*.

Такого типу семантико-синтаксичні паралелі превалюють в українських народних піснях, забезпечуючи створення так званого психологічного паралелізму, який спостерігаємо і в баладах Т. Шевченка.

Зауважимо, що поет нерідко використовував прийом уведення у свої тексти народнопісенних рядків. У такий спосіб виразніше вимальовувалися створені

ним образи, промовистішою ставала поетична символіка. „Здається, що Т. Шевченко відпочивав в фольклорі”[5, 14]. Вплетені у його твори рядки народних пісень – ліричних, весільних, побутових, історичних – це „один із способів інтимного взаєморозуміння народного співця і його слухачів”[5, 14]. З народної пісні перейняв поет початкові та заключні рядки останнього монологу головної героїні балади „Тополя”: *Плавай, плавай, лебедонько, По синьому морю, Рости, рости, тополенько, Все вгору та вгору!* Зазначимо, що і монолог в цілому також подається автором як пісня, що увібрала характерні для романтичного стилю елементи ліричності та драматизму.

Особливу експресію доносять до читача демінутивні форми слів, які так характерні для української народнопісенної мови і які так рясно насичують мову Шевченкових балад: *дівчинонька, русалонька, козаченько, подруженьки, бабусенька, слізоньки, місяченько, соловейко, лебедонька, зозуленька, пташка, коник, молоденький, зелененький* та ін. Як і в мові фольклору, так і в мові балад такого роду лексика створює особливу атмосферу інтимності, задушевності, відображаючи поетичність і м’який ліризм українського народу.

Національний колорит у баладах відтворюють і деякі вигуківі сполучення (*Боже милий! Аж гульк!*), й окремі стійкі мовні вирази, в яких на перший план виходить емоційно-експресивна функція: *Кругом, як в усі, все мовчить; Вона все ходить, з уст ні пари.*

Специфіку поетичного синтаксису балад визначає те, що в них, як і загалом у поезії Т. Шевченка, „речення будуються по-народному” [3]. Простих за будовою речень фіксується порівняно небагато, але зауважимо, що більшість з них – це речення прості, ускладнені звертанням або ж однорідними членами речення. Згущення однорідності у баладах Т. Шевченка завжди має певну художню мотивацію. Воно у специфічний спосіб конденсує семантику повідомлення, зумовлює появу різних стилістичних відтінків. Так, скажімо, дієслівна однорідність формує ефект емоційного згущення, експресії, динаміки (*Хто догляне, розпитає, На старість pomoже?*), а прикметникова – яскраво увиразнює атрибутивні властивості образу (*Хто ж викохав тонку, гнучку В степу погибати?*).

Використовує Т. Шевченко і такий тип речень, як риторичні оклично-питальні звороти. Основна стилістична функція їх – це привернення уваги до певних смислових центрів ширшого контексту. Ці конструкції стають витонченим художнім засобом у відображенні внутрішнього стану персонажа, стану безмежного розпачу та трагізму: *А хто ж її головоньку Буде доглядати?; Мамо моя, доле моя! Боже милий, боже!*

Органічно вплітаються в художню оповідь балади і речення складної синтаксичної структури. Використання їх Т. Шевченком позначене деякою специфікою. Лише один раз поет уживав складносурядне речення, у якому засіб поєднання предикативних частин є водночас і засобом художнього увиразнення. Змістова цілісність цього речення ґрунтується на смисловому протиставленні, що в свою чергу зумовлює відповідний стилістичний ефект: *Там десь милий чорнобривий По полю гуляє, А я плачу, літа трачу, Його виглядаю.*

Дослідники творчості поета відзначали, що „в Шевченковій складні панує так звана паратакса”, яка й робить його мову „ясною і простою”[3, 147]. Однак з часом Шевченків синтаксис замінюється складною взаємодією окремих

частин речення [6]. Майстерно сплітаючи різні типи складних речень в єдине ціле, Т. Шевченко у конденсованій мовній формі досягає художнього лако-нізму для вияву різних смислових відношень: часових, допустових, цільових, об'єктних тощо: *Вип'єш – біжи якомога; Що б там не кричало, Не оглянься, поки станеш Аж там, де прощалась*. Інколи поет вдається до синтаксичної ампліфікації семантично однотипних підрядних частин, чим досягає значної експресивності викладу. Цей стилістичний прийом ілюструють зокрема складнопідрядні речення з порівняльними відношеннями. Порівняльна частина речень перетворюється на своєрідний троп, оскільки виконує не лише логіко-синтаксичну функцію, але й виразно експресивну: *Без милого батько, мати – Як чужії люде. Без милого сонце світить – Як ворог сміється; Без милого скрізь могила...А серденько б'ється!*

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що елементи поезики пісенності, народнорозмовної мови та староукраїнської мови акумулюють національно-мовний колорит балад раннього періоду творчості Т.Шевченка

Література

1. Лановик М. Б. Українська усна народна творчість: Підручник / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – К.: Знання – Прес, 2006. – 592 с.
2. Наєнко М. Художня література України / М. Наєнко. – К.: Просвіта, 2005. – 660 с.
3. Огієнко І. Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К.: Либідь, 1995. – 294 с.
4. Потебня А.А. Теоретическая поэтика /А. А. Потебня.– М.: Высшая школа, 1990. – 344с.
5. Русанівський В. М. Дослідник і поет /В. М. Русанівський// Мовознавство. – 1988. - № 2. – С. 10-15.
6. Русанівський В. Історія української літературної мови /В. Русанівський. – К.: АртЕк, 2001. – 392 с.
7. Сукаленко Т. М. Типізовані образні парадигми словесного втілення концепту жінка в українській мові / Т. М. Сукаленко // Українська мова. – 2010. – № 3. – С. 81-98.
8. Чижевський Д. І. Порівняльна історія слов'янських літератур / Д. Чижевський. – К.: ВЦ „Академія”. – 2005. – 288 с.
9. Шевченко Т. Повне зібрання творів: у 12-ти т./ Т. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 1. – 784 с.

РОЛЬ Т. Г. ШЕВЧЕНКО В РАЗВИТИИ УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

СИРОТА Е. В.,

Бельцкий государственный университет им. А. Руссо

Рассматривается специфика поэзии Т.Г. Шевченко, выявляются особенности языка поэта на лексическом, морфологическом и синтаксическом уровнях: анализируется разговорная основа поэзии Т.Г. Шевченко, в которой органично сливаются песенный фольклор и устное повествование, исследуются экспрессивные синтаксические конструкции, характерные для идиостиля поэта, аргументируется концепция о роли Т.Г. Шевченко в создании литературного украинского языка.

Ключевые слова: *литературный язык, синтаксис, фонетика, морфология, вариативность, синкретизм, эллипсис, диалект, народная речь.*

The essay, examines the role of Taras Shevchenko in the formation of the Ukrainian literary language by carrying out a multiaspect analysis of the language of his lyric works on the lexical, morphological, syntactic and phonetic levels and by revealing the peculiarities of their stylistic structures. The author analyzes the expressive syntactic constructions and traces the influence of folk speech on the Ukrainian literary language. Elements of Old Slavic literary language are found in the poetic text of T. Shevchenko.

Key-words: *literary language, syntactic, phonetics, morphology, variability, syncretism, ellipsis, inversion, dialect, folk speech.*

Общеизвестным является факт, что именно начало XIX века знаменовало возвращение родного языка как инструмента культуры украинскому народу. Социально-политическая обстановка того времени способствовала демократизации общества, развитию образования, прекращению колониальной политики. Идея славянского единства в середине XIX в. сплачивала вокруг себя демократические силы разных народов. Таким образом, антикрепостнический настрой, демократизм, признание полного равноправия всех славянских народов, – это то, что вносила поэзия Тараса Шевченко в развитие общественной мысли своего времени. Идти бок о бок с другими народами – историческая потребность каждой нации и неперемное условие настоящего прогресса в ее духовном творчестве. «Национальная литература никогда не развивалась в одиночестве и в изоляции от других литератур», – справедливо замечает Д. С. Лихачев [1: 192].

Структурный феномен языка поэта прежде всего в том, что он был ориентирован на весь украиноязычный территориальный и исторический простор. В нем, как и в языке Котляревского, лирическая струя слилась с сатирической, но горизонты лирики и сатиры у Шевченко были гораздо шире, чем у любого из его предшественников. Таким образом, предмет постоянного внимания Кобзаря был не просто язык, а прежде всего его содержание в устах народа и народные чувства. Еще одна не менее важная особенность его речи – это то, что в ней при полном доминировании народного разговорного источника нашли должное структурное место и элементы древних славянских литературных языков. Разговорная основа поэзии Т. Шевченко неоспорима. В ней органично слились песенный фольклор и устное повествование. В языке гениального поэта Украины отражены вполне народная фонетика и морфология в их вариативности, представленная в говорах Среднего Приднепровья. Конечно, из нескольких фонетических вариантов слова или из нескольких однозначных морфологических форм Шевченко выбирал те, которые были ему привычны и которые он слышал не только на родной Звенигородщине. Поездил и походил он по Украине достаточно много, обращал внимание на то, как говорят и в Киеве, и в Полтаве, и на Слобожанщине, и на Полесье, и на Подолье. Побывал и в Екатеринославе, и на острове Хортица. Везде слышал и записывал варианты языковых единиц и воспроизводил их в своей поэзии, по возможности не прибегая к местным словам и формам. Конечно, поскольку украинский литературный язык в это время только создавался, в языке того или иного писателя трудно выделить общелитературные и диалектные элементы. И все же нельзя не заметить, что Шевченко, который хорошо знал фольклор и чувствовал наддиалектность его речи, сделал еще один шаг навстречу тому, что не разъединяет, а объединяет все украинские диалекты, – навстречу выделению их общих черт. Наиболее ярко это проявляется в лексике. Даже те слова, по поводу значения

которых до сих пор иногда идут споры, оказываются при расширении круга источников не узкодиалектными, а принадлежащими по крайней мере ряду диалектов. Тараса Шевченко никак нельзя отнести к бытописателям. Тщательный анализ лексики его произведений показывает, что поэт очень мало использует специфически бытовую и сельскохозяйственную лексику, весьма ограниченно вводит слова для обозначения растительного и животного мира. Те же из них, что все же вошли в лексикон произведений Шевченко, в большинстве случаев не имеют прямых номинативных функций. Чаще названия из сферы растительного и животного мира, сельского хозяйства выступают в составе сравнений: *Залилась дрібними, як горох, сльозами; Ростуть, як капуста на городі; Розвіяла, мов ту полову; Збиралися кардинали, Гладкі та червоні, Мов бугаї в загороду; Заснули, мов свиня в калюжі; І вороги нові Розкрадають, як овець, нас І жемуть!...; Дивлюсь: неначе ті ягнята ідуть задрипані дівчата; Мов собаки коло вогню кругом ченці стали; Кардинали, як гадюки, В'ються круг тіари, Та нишечком, Мов коти, гризуться За мишеня.* Наряду с прямым сравнением используется и опосредованное: названия человека словом, означающим другое живое существо, при этом, конечно, название должно иметь коннотативный смысл – мелиоративный или пейоративный: *Моя голубко сизокрила! Моя ти ягідко!; Оцей годований кабан! Оце ледащо, щирий пан; Вони брати і християни. А ти собака.* Значительная часть растительно-животной и сельскохозяйственной лексики входит в состав фразеологизмов, используется при описании народных обычаев (например, *тыква* как символ отказа при сватовстве), а потому и используются в качестве связующего звена между народным и индивидуальным творчеством, напр.: *І зорі лічим, гречку сієм; Де побачите, що гарбузи посажені, то так з коренем і виривайте; Купили хрину, треба з'їсти; плачте, очі, хоч повилазьте: бачили, що купували; Ох, старі голови та розумні; химерять-химерять, та й зроблять з лемеша швайку; Може, то така правда, як на вербі груші.* Поскольку слова, применяемые для обозначения реалий окружающего мира, употребляются для сравнения с процессами, происходящими в человеческом обществе (образ жизни, поведение, взаимоотношения, сопровождаемые различными эмоциями и под.), то они вполне естественно используются в таких тропах, как метафора, аллегория, гипербола и др., напр.: *Заснула Вкраїна... В калюжі, в болоті серце прогноїла І в дупло холодне гадюк напустила; Заснула Вкраїна, Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла; Чуже поле не топтати, а своє орати; Може зорю переліг той, А на перелозі я посію мої сльози; І рудою поливали... / шаблями скородили. Що ж на ниві уродилось?!; Орють лихо, Лихом засівають, А що вродить? побачите, Які будуть жнива!; Понад полем іде, Не покоси кладе – гори; У нас нема Зерна неправди за собою.*

Гнилой Тикич разделяет Звенигородщину на два типа говоров, отличающиеся в области фонетики и морфологии. Однако в фольклоре обоих этих говоров фонетические и морфологические различия во многом нивелируются. Фольклорную традицию нивелирования локальных фонетических особенностей принимает Т. Шевченко. В его поэзии нет ни твердого / р / (типа вечера, гараچه), ни вставного / л / (типа деревляний, соломляний), ни приставного / г / (типа гобидаты, гочерет), ни / к / вместо / т / (кісто < тісто). Но он не специально избегает / в / в новозакрытых слогах (сльоз, радость, невольник), в его произ-

ведениях *тойді* преобладает над *тоді*, согласно местному произношению он пишет *зіма*, а не *зима*. Поскольку Кирилловку обошло (г), не пользуется этим звуком и Шевченко. Правда, один раз рядом с *гвалт* он пишет (очевидно, в соответствии с староукраинской традицией) *кгвалт*. Интересно также, что у него замечается смешивания *к* с *г*, а однажды в автобиографии стоит *голега* вместо *колега*.

Фольклор выравнивает и различные морфологические формы. Эту фольклорную особенность полностью перенял Шевченко. Не только в его поэзии, но даже и в письмах к близким друзьям не найти ни популярных на Звенигородщине форм типа *ходю*, *прося*, *закусюють*, ни смешения падежных форм существительных первого, второго и третьего склонений. Он достаточно последовательно, хотя и не без исключений, принимает окончание *-ею* в творительном падеже единственного числа существительных мягкой и смешанной групп первого склонения (*клубею*, *зорею/зорьбою*, *землею*, *душею/душою*) и в дательном, творительном падежах единственного числа существительных мягкой и смешанной групп второго склонения (*зятем*, *ножем/ножом*, *гноєм*, *дощем*).

Синтаксис поэта характеризуется слиянием фольклорного и народно-разговорного начал. Эти две разновидности объединяет ситуативная нерасчлененность, ср.: *Ой вийду я на улицю, аж улиця тісна, / Сидить моя женишина гордая та пишна*. Между первым и третьим предложением существует условно-временная связь, а второго предложения – *Аж улиця тісна* — могло бы и не быть, но тогда потерялась бы образность: улица кажется девушке тесной потому, что на ней сидит ее «женишина *гордая та пишна*». Ситуативная синтаксическая нерасчлененность устраняется, если отдельные предикативные группы связывать между собой соответствующими союзами, но тогда исчезает непосредственность восприятия: *Я була дома, [але] боялася вийти, [бо] Судять же нас воріженьки, ще й будуть судити*. Наличие такого синтаксического синкретизма, в котором в начальной стадии развития находятся и сочинение, и подчинение, вовсе не означает, что народный разговорный и фольклорный синтаксис не имеют средств выражения паратактических и гипотактических связей: в нем передаются все те отношения, которые представлены в синтаксисе развитого литературного языка, но средства этой передачи часто экономятся. Например, союз *що* употребляется: в предложении с определительным придаточным: *Чи не того ж то коничок ірже, що я вірно кохаю*; в предложении с придаточным изъяснительным: *Чую я серед людей, Що мій милий не повернется*; в предложении с придаточным причины: *Тим я її не займаю, що сватати маю*; в предложении с придаточным следствия: *Гирод велми засмутився, Що Христос-цар народився*.

Конечно, в поэзии Т. Шевченко если и есть элементы синтаксического синкретизма, то они принадлежат к исключениям: употребляются преимущественно тогда, когда в произведение полностью переносится определенный фольклорный компонент, как, например, заклинание из русального верования, приведенное в «Причинній»: *Не мий ноги об ногу, / Не сій муки над діжу, / Ух, ух, / Пограймось, погуляймо / Та пісеньку заспіваймо: / «Ух! Ух! / Солом'яний дух, дух! / Мене мати уродила, / Нехрищене положила. / Солом'яний дух! дух! / Мене мати породила / Нехрищену положила*. [4: 302] В фольклорном син-

таксисе есть свои специфические фигуры, которые Т. Шевченко использует. Одна из них – это причастия, которые завершают собой оборот, ср.: *Ой заржи, заржи, вороний коню, під круту гору йдучи, – Заговорили щось погане За гробом люди ідучи*. Далее следует отметить употребление союза *та* не в значении присоединительного, а как такого, что объединяет два и более сказуемых: *Наберу я хмелю повну жменю Та посію над водою – На розпутті кобзар сидить та на кобзі грає*. Один из выразительных фольклорных признаков – повтор: *Козак звичай знає, він рано встає, Та він рано встає, ярмо накладе – І про неї добрим людям Кобзарі співають, Все співають, як діялось*. Из народной речи поэт широко вводит в литературный язык эллиптические конструкции. Одна из самых распространенных форм эллиптичности у Шевченко – это опущение подлежащего. Пропуск подлежащего нередко сочетается в поэмах и стихах с характерной для поэзии Тараса Шевченко нанизыванием сказуемых, благодаря чему рассказ приобретает особый лаконизм, динамичность и разговорную выразительность. Средством экспрессивного синтаксиса выступают также и глагольные формы, преимущественно употребляемые в функции сказуемого. Для сказуемых характерен один временной план: *«У неділеньку та ранесеньку / Сурми-труби вигравали. / В поход у дорогу славні компаніїці / До схід сонечка рушали. / Випроводжала вдова свого сина, / Ту єдиную дитину. / Випроводжала сестра свого брата»* («Хустина»). Эмоциональное напряжение передается несколькими сказуемыми в форме будущего времени совершенного вида: *«Окують царей неситих / В залізній пуга, / І їх, славних, оковами / Ручними окружать. / І осудять неправедних / Судом своїм правим, / І вівіки стане слава, / Преподобним слава»* («Неофіти»).

Типичным для языка Шевченко является чередование форм разных времен, мотивированное разговорно-повествовательным характером изложения мыслей, чаще – настоящего и будущего совершенного: *«Іде собі наш Ярема, / Нічого не бачить; / Одна думка усміхнеться, / А друга заплаче»* («Гайдамаки»). Распространенная в литературном употреблении при жизни Шевченко форма давно прошедшего времени представлена в языке автора лишь в четырнадцати случаях: *«Ой пожали б, якби були / Одностайне стали / Та з фастовським полковником / Гетьмана єдали»* («Іржавець»). Одна из выразительных черт экспрессивного синтаксиса Шевченко заключается в употреблении глагольных форм повелительного наклонения, которые часто сопровождаются обращением: *«Та посійся ж не словами, / А розумом, ниво!»* («Не нарікаю я на Бога»). Одна из характерных черт идиостиля поэта – большое количество однородных сказуемых. Широкое использование глаголов прошедшего времени и смена временных планов при условии доминанты глаголов прошедшего времени усиливает динамику сюжета в произведениях Шевченко, противоположное условие – замедляет, что объясняется большим количеством глаголов несовершенного вида, выступающих в форме настоящего времени, и совершенного – в форме прошедшего. В поэтическом языке Шевченко много сказуемых, которые по семантике приближаются к фразеологическим единицам: *«А зять пішов у москалі»* («Москалева криниця»).

Парадигму повелительного наклонения в предложениях составляют синтетические и аналитические формы. Среди синтетических у Шевченко

активны формы второго лица единственного числа, имеющие или флексию *-и*, или нулевое окончание: «*Не плач, Катерино, / Не показуй людям слезы, / Терпи до загину!*» («Катерина»); первого и второго лица множественного числа, которые образуются с помощью окончаний *-імо (-ім)*, *-мо*, *-іть (-іте)*, *-те*: «*Уикваримо, мій голубе, / Поки не загинем!*» («Гайдамаки»). Аналитические формы повелительного наклонения третьего лица единственного и множественного числа, реализующие преимущественно модальность желания, а не приказ и образующиеся сочетанием частицы *хай (нехай)* с различными формами глагола, у Шевченко встречаются редко: «*Нехай собі бенкетують, / Нехай на здоров'я!*» («Тарасова ніч»). Повелительное наклонение в стихах Шевченко передает и типичные семантико-стилистические значения и оттенки (простое побуждение, просьбы, мольбы, разрешение, уговоры, оговорки, приказ, шутливое или ироническое побуждение), и контекстуально мотивированные пожелания, наставления: «*Шануйтеся ж, любі, в недобру годину*» («Катерина»), одобрение: «*Нехай буде Голий, / Так і пиши!*» («Гайдамаки»), проклятие, призыв, привлечение внимания: «*Слухайте ж, дівчата!*» («Тополя») и др.

Поэтическому языку Шевченко свойственна типичная для разговорной речи неполная координация форм подлежащего и сказуемого – по форме рода: «*Старшина пузата / Стоїть рядом; сопє, хропє, / Та понадувалось, / Як ін.дики, і на двері / Косо поглядало*» («Сон – У всякого своя доля»), по форме числа: «*Кров і дим їх упоїв*» («Неофіти»). Вместо подлежащего может выступать местоимение *воно*: «*А у сусіда виростала / У наймах дівчина. / І я... / Воно тойді було дитина*» («Варнак»).

Синтаксису Шевченко присуща инверсия, или отклонение структуры предложения от нормативного строя на уровне синтаксической синтагматики. Речь идет о вынесении сказуемого на первое место в предложении и ударную позицию подлежащего; варьирования позиций членов предложения: «*По-важно та тихо / У раннюю пору / На високу гору / Сходилися полковники*» («У неділеньку у святую»). Таким образом, Т. Шевченко по праву считается создателем украинского литературного языка, в основе которого лежит народная речь.

Литература

1. Лихачев Д. *Прошлое – будущее*, Москва, 1985.
2. Русанівський В. *Утвердження української літературної мови // Жанри і стилі в історії української літературної мови*, Київ, 1989.
3. Русанівський В. *Історія української літературної мови*, Київ, 2001
4. Шевченко Т. *Кобзар*, Харків, 1996.

ГРАМАТИКО-КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ ЗВЕРТАНЬ У ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА (НА МАТЕРІАЛІ ПОБУТОВО-ЕТОЛОГІЧНИХ ПОЕМ)

ТУНИЦЬКА М. В.,

Бельцький державний університет ім. Алеку Руссо

У статті аналізуються різні структурно-семантичні типи звертань, а також їх стимулюючі властивості для створення сприятливих умов у розгортанні дискурсу поем морально-етичної проблематики Т. Г. Шевченка.

Ключові слова: звертання, комунікативний аспект, структурно-семантичні типи, стимулюючі властивості, перлокуція, роль у складі дискурсу.

The article deals with analyzing the different structural and semantic types of forms of address and their stimulating characteristics.

The author focuses on creating favourable conditions in developing poetic discourse based on the moral and ethical problems in the poems by T. Shevchenko.

Key-words: forms of address, semantic and structural types, communicative aspect, perlocution, role in the discourse, stimulating characteristics.

Мова великого Шевченка стала наріжним каменем подальшого розвитку нової української літературної мови. Поява Кобзаря, за словами П. Чужбинського, розвіяла летаргію і викликала любов до рідного слова, в основі якого органічно злилися писемний фольклор, усна оповідь, народнорозмовна та елементи давніх слов'янських мов. Українська мова була для Шевченка засобом пізнання світу, способом його бачення та осмислення, адже це особлива форма духовного коду і досвіду українців, на яку він звернув увагу всього світу та й самої української нації.

Однією з визначальних ознак ментальності українського народу є сентименталізм, чутливість, ліризм, легка запальність, людяність та велика життєздатність. Саме ці особливості яскраво підкреслено поетом у звертаннях поем морально-етичної проблематики, які досліджуються в зазначеній статті. Апеляції на зразок «Голубонько, серце моє, ненько, бабусенько!..» набувають характеру чемності, ввічливості, прихильного ставлення до жінки, що було притаманно українському народові впродовж століть.

У сучасних дослідженнях звертання розглядається не тільки в контексті граматики, а й як компонент комунікативного акту (Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бадцевич, С. І. Войтович, М. М. Копиленко). Згідно з постулатами Генрі Грайса, представника комунікативної лінгвістики, звертання спроможне забезпечувати умови комфортності спілкування, супроводжуючи його максимами реле вантності, інформативності, кількості, манери та додержання мовленнєвого етикету [3: 24].

Основним морфологічним засобом вираження звертань є кличний відмінок як спеціалізований відмінок з апеляційною функцією, який тривалий час було вилучено з відмінкової парадигми іменника шляхом заміни його називним відмінком з метою зближення граматичної системи української й російської мов. І лише в 1990 році у зв'язку з прийняттям нового правопису кличний відмінок повернувся до морфологічної парадигми іменника як окремий відмінок, а не форма. Зазначаючи семантико-граматичну природу кличного відмінка, І. Р. Вихованець називає 4 його різновиди: «адресат потенційного суб'єкта; акцентований адресат і нейтралізований суб'єкт; кличний ідентифікаційний полісемантичний, що дублює відповідну семантико-синтаксичну функцію граматично пов'язаного з ним займенника 2 особи, і кличний однокомпонентного речення як конденсат суб'єктно-предикатної структури» [1: 189].

Звертання, що передають взаємини адресата й потенційного суб'єкта, синтезують у собі семантику адресата вольової дії мовця й семантику потенційного суб'єкта дії, на якого спрямована дія першого. Напр.:

*«Молитва, може, прожсене Диявола... **О! мій Петрусю!** Молитва не спасе мене,*

Я у Дніпрі утоплюся!» [10: 324] («Петрусь»). *«Я до його. – Тату! Мій таточку! це я прийшла. – За руки хватаю. – Це я, – кажу. А він мені Шепче: – Я прощаю»* [10: 291] («Відьма»).

Звертання 2 типу виконують актуалізаційну функцію щодо адресата. Напр.:

«Чи чуєш ти, Катерино? Біжи зустрічати!» [10: 255] («Наймичка»).

«Вона тебе, Марку, дожидається» [10: 256].

Звертання 3 різновиду, що співвідноситься із займенниковим словом, «виконує формально-синтаксичну функцію опосередкованого другорядного члена речення» [1: 189]. Займенники виражені 2 особою однини чи множини, вживаються, як правило, з відокремленими поширювачами, напр.:

«Хто без тебе грішну душу поминати буде? Доню моя, доню моя, Дитя моє любе! Іди од нас...» [10: 27] («Катерина»).

На думку окремих лінгвістів, «якщо займенники **ти, ви** виконують функцію підмета, іменники при них виступають як кличні модифікації, а не відокремлювані поширювачі» [6: 411]. За словами І. Кучеренка, у досліджуваних конструкціях «іменник у кличному відмінку виконує функцію прикладки, поєднуючись із узагальнено-вказівним **ти, ви**» [5: 147]. А. К. Мойсієнко вважає, що «такі конструкції слід кваліфікувати як звертання-прикладки при займенникових підметах» [5: 130]. Напр.:

«Ти не пізнав мене, Іване? Серце, подивися» [10: 36] («Катерина»).

Кличний відмінок у функції звертання зафіксовано і на синтаксичному рівні, зокрема в конструкціях із самостійною інтонацією. Проте синтаксичний зв'язок з реченням зберігається повністю. Наприклад:

«Добре, доню! Спочинь трошки...» [10: 43] («Тополя»).

Взагалі непоширені й поширені звертання, виражені формою кличного відмінка однини іменників, в побутово-етологічних поемах Т. Шевченка досить частотні. Найменування адресата тут різноманітні: антропоніми (*Насте, Трохиме, Марку, Катре, Іване*); слова із значенням спорідненості (*мій синочку, моя доню, мій батечку*); слова з метафоричним переносом (*моє серденько, мій голубоньку, моя лебедонько, мій соколе, цвіте мій рожевий...*), причому тропейні апелятиви автор вживає переважно в демінутивних формах.

Цікаво також простежити стимулюючі властивості звертань для розвитку комунікації і створення умов для її розгортання на рівні дискурсу побутово-етологічних поем «Катерина» та «Наймичка». Вибір звертання «Мовцем» (автором) засвідчує вплив на адресата мовлення, пояснюючи своє ставлення до «Адресата» (читача, персонажа). Наприклад, на початку поеми «Катерина», автор своїм звертанням до чорнобривих застерігає не кохатися з москалями. У подальшому розгортанні сюжету, на чільне місце висувається морально-етична проблематика саме як проблема вибору між себелюбством та людинолюбством, собою та ближнім, помстою та прощенням, злочином та каяттям, зрештою, між добром і злом. Цьому сприяють також влучно дібрані апелятиви. *«Кохайтесь ж, чорнобриві, Та не з москалями, Бо москалі – чужі люди, Знущаються вами. Не слухала Катерина. Ні батька, ні неньки»* [10: 23] («Катерина»).

«Стара мати... вимовляє доні: Що весілля, доню моя? А де ж твоя пара?»

*Де світилки з друженьками, Старости, бояра? В Московщині, доню моя!
Йди ж їх шукати, Та не кажи добрим людям, Що є в тебе мати» [10: 26] («Катерина»).*

Наведений приклад поширеного звертання, що за синтаксичною природою являє собою контаміновану конструкцію з сурядним і підрядним зв'язками, з погляду комунікативного є показником передбачуваної моделі мовленнєвої взаємодії. Про це свідчать наступні рядки:

*«Заридала Катерина Та бух йому (батькові) в ноги: «Прости мені, мій батьку,
Що я наробила! Прости мені, мій голубе, Мій соколе милий!»
«Нехай тебе Бог прощає. Та добрії люде...» [10: 28] («Катерина»).*

Перлокутивні мовленнєві акти поетичного дискурсу поеми мають своєю складовою частиною як адекватні, так і неадекватні звертання. Останні створюють мовний конфлікт.

*«А він (москаль) коня поганяє, Нїбито й не бачить. «Постривай же, мій голубе!
Дивись – я не плачу. Ти не пізнав мене, Іване? Серце, подивися,
Йй же богу, я Катруся!» «Дура, отяжися! Возьміте прочь безумную!»
«Боже мій, Іване! І ти мене покидаєш?...» [10: 36] («Катерина»).*

Як бачимо, поняття неадекватність застосовується щодо звертань, які провокують припинення комунікації. У звертаннях цього типу неабияку роль відіграють репліки-відповіді «Адресата.»

В поемі є звертання, мета яких опосередковано продемонструвати особистісні якості «мовця» (героя, персонажа). Наприклад:

*«Біга Катря боса лісом...? Та в яр... біжить... серед ставу. Мовчки опинилась
«Прийми, Боже, мою душу, А ти – моє тіло!» Шубовсь в воду!.. Попід льодом
Геть загуркотіло» [10: 38] («Катерина»).*

Звертання в моделі художнього дискурсу поеми допомагають якоюсь мірою побачити в образі Катерини «жіночу» Україну кріпаків, що знаходяться в положенні жертви, світ, заселений передусім покритками та їх нешлюбними дітьми. Подібну символічну ідентифікацію образу покритки з образом України в Т. Шевченка знаходимо й у монографії О. Забужко «Шевченків міф України: спроба філософського аналізу» (К., 1997) [10].

Звертання, як і інші засоби, допомагають також підтвердити характеристику Катерини. І. Франка: «Катерина – натура проста, палка, вразлива, сановінічна; ошукана москалем, відіпхнута, у своїм тяжкім горі вона думає тільки о собі, покидає дитину на шляху, а сама шукає на своє горе ліку – одинокого, який їй лишився, – в воді під льодом» [9: 468].

Побутово-етологічна поема «Наймичка» також багата на звертання, детерміновані апелятивною, фатичною, соціально-регулятивною та конотативною функціями. Для встановлення мовного контакту з адресатом та подальшого розгортання дії мовець (персонаж поеми) у пролозі звертається до пісенно-фольклорних джерел, послуговуючись нормативними звертаннями адекватного характеру:

*«Молодиця молодая Щось до лона пригортає Та з туманом розмовляє:
«Ой тумане, тумане, Мій латаний талане! Чому мене не сховаєш
Отут серед лану? Єсть у мене, ... туманочку, Туманочку, брате!*

Дитя моє! Мій синочку, Нехрещений сину! Не я тебе хреститиму» [10: 244] («Наймичка»).

«Тихий, тихий Дунай! Моїх діток забавляй. Ти, жовтенький пісок! Нагодуй моїх діток; І скупай, і сповий, І собою укрий» [10: 244] («Наймичка»).

Звертання у складі народної пісні виконує метамовну функцію, оскільки є організатором і регулятором подальшого розгортання подій поеми.

Роль казкаря, яку виконує автор у першій частині поеми, змінюється подальшим діалогом між дідом і бабою. Звертання в межах дискурсу є складовими реплік-стимулів та реплік-реакцій, причому репліки адресата спрямовані не стільки на форму і характер звертань, скільки на комунікативну взаємодію. *«А що ж, каже, возьмім, Насте». «Возьмімо, Трохиме, Бо ми старі, нездужаєм, Та таки й дитина Треба коло його піклуватись» [10: 248] («Наймичка»).*

Прагматична валентність цих звертань виявляється в тому, що в широкому фрагменті тексту вони актуалізують своє значення, виявляючи семантичні нюанси безпосереднього вербального спілкування.

«...Що візьмеш, небого? За рік, чи як?» «А що дасте» «[Небого] Роздивишся в хаті,..

Отоді й за плату. Чи так, дочко?» «Добре, дядьку. Просимо ж у хату» [10: 248] («Наймичка»).

Ефективним засобом впливу на адресата мовлення в поемі постають прагматично-адекватні, акцентовані звертання. Вони репрезентовані власними іменами, термінами спорідненості, оцінними номінаціями. Ці звертання акцентують позитивну зарядженість тексту.

«...Болящая щодень, щогодини Ледеве чути питається: «Доню, Катерино! Чи ще Марко не приїхав? Ох, якби я знала, що діждуся, що побачу, то ще б подождала» [10: 255] («Наймичка»).

Акцентовані звертання в кінці поеми відіграють роль прагматичної детермінанти, визначаючи стратегію впливу Мовця (персонажа), а отже, зумовлюють бажаний перлокутивний ефект.

«Ганна шепче: Слава... слава Богу, Ходи сюди, не лякайся... Вийди, Катре, з хати...

«Марку! подивися, Я не Ганна, не наймичка, Я...» «Прости мене, мій синочку! Я... я твоя мати» [10: 256] («Наймичка»).

Поряд з іншими довершеними засобами, звертання в поемі маніфестують долання особистої катастрофи материнською любов'ю. Ганна не віддає сина-байстрюка на поталу «чужим людям», але ціною зречення власного благополуччя, імені, материнського щастя рятує сина й повертає його до нормального життя в родині і громаді. За характеристикою І. Франка: «Наймичка – натура безмірно глибока, чуття в неї не тільки живе, але сильне та високе, любов до дитини така могутня, що перемагає все інше, заслонює перед нею весь світ, заставляє забути про себе саму, віддати все своє життя не для хвилиної покути, але для довгої жертви на користь своєї дитини. Змалювання такої постаті з такою вірністю і правдою, з такою чарівною простотою і натуральністю <...>, як се зробив Шевченко, належить до найбільших триумфів правдивої штуки і мусить уважатися за найкращий доказ великої геніальності Шевченка [9: 469].

Отже, комунікативно-прагматична функція звертань забезпечує їм важливе місце в художньому дискурсі. У побутово-етологічних поемах Шевченка вони скеровують сприйняття інформації, контролюють розгортання сюжету, завдяки «мовній кооперації» (адекватні) чи « мовному конфлікту» (неадекватні), надаючи висловлюванням емоціональності, сентиментальності, чутливості та ліризму, а також оцінних характеристик адресатові.

Література

1. Вихованець, І. Р. *Нариси з функціонального синтаксису української мови*. К., Наукова думка, 1992. – с. 187.
2. Загнітко, А. *Функціональні вияви звертання* // Лінгвістичні студії. Донецьк, ДонНУ, 2004. – с. 91-95.
3. Кочерган, М. П. *Мовознавство на сучасному етапі* // Дивослово. – 2003. – № 5.
4. Кучеренко, І. К. *Вокатив як виразник функціонуючого члена речення і так званого звертання*. // Проблеми синтаксису. Львів, 1963. – с. 63.
5. Мойсієнко, А. К. *Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого речення*. К., 2006. – с. 99-145.
6. Скаб, М. С. *Грамматика апеляцій в українській мові*. Чернівці, Місто, 2002.
7. Слинько, І. І., Гуйванюк, Н. В., Кобилянська, М. Ф. *Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання*. К., Вища школа, 1994. – с. 406.
8. Смілянська, В. *Шевченкова романтична поема: система індивідуальних жанрових модифікацій*. // Слово і час. – 2010. – № 6. – с. 3-20.
9. Франко, І. *«Наймичка» Т. Шевченка* // Зібрання творів: у 50-ти томах. К., 1981, т. 29.
10. Шевченко, Т. *Кобзар*. К., Товариство «Знання» України, 1992. – 383 с.

**Т. ШЕВЧЕНКО І ЙОГО СЛОВО
У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ**

**НАКОПЛЕНИЕ ИСПОЛНИТЕЛЬСКОГО ОПЫТА СТУДЕНТА-ПИАНИСТА
ПОСРЕДСТВОМ КОНКУРСНОЙ КОНЦЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

ГРАНЕЦКАЯ Л.Б.,

Бельцкий государственный университет им. А. Руссо

В статье рассматривается проблема конкурсной концертной деятельности студентов-пианистов, как неотъемлемой части их профессионального и музыкального развития. Автор анализирует собственный педагогический и научный опыт, прибегает к музыковедческому анализу музыки, обобщая проблему на уровне формирования исполнительской компетенции будущего учителя музыки. В качестве музыкального материала используется фортепианное творчество украинского композитора М. Лысенко.

Ключевые слова: *повышение эффективности процесса подготовки учителя музыки, конкурсная концертная деятельность студентов-пианистов, план исполнительского анализа музыкального произведения, фортепианное творчество Н. Лысенко.*

The article addresses the problem of competitive concert activity for piano students as an integral part of their professional and musical growth. The author performs the analysis of his own pedagogical and scientific experience, turns to musicological analysis and infers summary of the problem at the level of executive competence formation of future music teachers. Piano works of Ukrainian composer Mykola Lysenko have been used as musical material of the article.

Key-words: *improvement of efficiency of music teachers' study, competitive concert activity for piano students, interpretative analysis plan of musical composition, Lysenko's piano works.*

В современном обществе образование, особенно высшее, стало одной из самых значимых сфер человеческой деятельности и рассматривается как главный, ведущий фактор социального и экономического прогресса. Причина такого внимания заключается в понимании того, что наиважнейшей ценностью и основным капиталом современного общества является специалист, способный к поиску и освоению новых знаний, принятию нестандартных решений. Важным направлением современной педагогической науки является поиск средств и условий, обеспечивающих повышение эффективности процесса подготовки учителя. Сложность и многогранность деятельности учителя музыки в общеобразовательной школе предъявляют особые требования к уровню его компетентности, к сформированности у него глубоких знаний и умений в выбранной профессии. Данная подготовка позволяет овладеть игрой на инструменте во время изучения музыкальных произведений. Целью этой деятельности является создание художественного образа произведения средствами музыкального искусства. Образ формируется в процессе художественной интерпретации. Она охватывает такие стадии, как: проектирование прообраза исполнительского результата через анализ музыкального текста и постижение его концептуальной основы, поиск адекватных средств его воспроизведения, овладение необходимым техническим арсеналом исполнения, звуковое воплощение интерпретации на инструменте. Здесь соединяются интеллектуальная, эмоциональная и волевая стороны личности. Интеллектуальная сторона проявляется в интер-

претационном анализе, поиске информации, выборе средств. *Эмоциональная* сторона касается эмпатийных и рефлексивных процессов постижения произведения, отношения к содержанию и т.д. *Волевая* – управляет процессами исполнительской саморегуляции, особенно в слуховой сфере (самоконтроль). Инструментально-исполнительская подготовка закладывает основу будущей профессиональной деятельности учителя музыки. Обучаясь общению с музыкой, развиваясь как личность, профессионально, с помощью художественных средств, студент приобретает знания и опыт деятельности для приобщения школьников к миру музыкального искусства и их эстетического развития, формирования музыкальной культуры. Это и составляет суть его будущей работы. Таким образом, инструментально-исполнительская подготовка будущего учителя музыки обладает мощным потенциалом для формирования его готовности к профессиональному саморазвитию.

В рамках инструментально-исполнительской подготовки будущего учителя музыки считаем необходимым обратить внимание на *конкурсную деятельность* студентов-пианистов. Плановая и интенсивная концертно-исполнительская деятельность студентов носит отчетливо выраженную социально-культурную направленность и служит важнейшим средством формирования артистической и творческой индивидуальности будущих специалистов. Развитие конкурсной деятельности в образовательной среде является серьезной поддержкой в деле творческого и профессионального развития студентов.

Цель конкурсной деятельности – проявление студентами определённого уровня мастерства, достигнутого в процессе их учебной деятельности. Победы и участие в конкурсах и фестивалях являются яркими показателями качества образования. Креативное пространство конкурсов создаёт для студентов поле социального действия. Вне занятий у студентов появляется возможность проявить свой творческий, исполнительский потенциал в иных условиях, а именно, эффективно взаимодействовать с широкой аудиторией на университетских, городских национальных и международных конкурсах. Формы концертной деятельности весьма разнообразны:

- Академические и Отчетные концерты;
- Концерты приуроченные к праздничным датам;
- Отчетные концерты кафедры и факультета;
- Научно-методические мероприятия (конференции, семинары, форумы).

Поддерживая творческие и профессиональные контакты на международном уровне, студенты кафедры искусства и художественного воспитания БГУ им. Алеку Руссо принимают участие в различных конкурсах на международном уровне. В этом контексте хотелось бы поделиться педагогическим и научным опытом, рассказав о подготовке и участии в международном конкурсе *“Art-Klavier”- 2012, проведенном в Киеве*. Конкурс был проведен на базе и при поддержке Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Национального педагогического университета имени М.П.Драгоманова Института искусств, Национального всеукраинского музыкального союза; Европейской Ассоциации пианистов-педагогов «ЕРТА» – Лондон, Брюссель (Украинского отделения Укр. «ЕРТА»). Конкурс был приурочен к 170-летию со дня рождения Николая Лысенко (1842-1912) В связи с этим, в конкурсной

программе должны были быть представлены произведения этого композитора. Участникам предоставлялась возможность получить специальные награды за их лучшее исполнение. *Целью конкурса стало* выявление и поддержка студенческой молодёжи; развитие музыкально-исполнительской культуры будущих учителей в русле продолжения традиций европейской фортепианной школы; популяризация фортепианного творчества украинских и зарубежных композиторов; углубление международных культурных связей путём обмена научно-методическим опытом преподавания художественно-эстетических дисциплин и привлечение внимания общественности к проблемам развития педагогики в условиях профессиональной подготовки педагогов-музыкантов.

Требования к конкурсным программам поставили перед педагогами, готовящих студентов к конкурсу определенные условия: более углубленно изучить музыкальное наследие композитора в частности и украинскую музыкальную культуру в целом, поскольку в творчестве композитора всегда преломлены особенности, традиции и черты общей культуры народа.

Согласно педагогической концепции, выдвинутой нами в процессе научных и методических поисков, считаем необходимым в изучении музыкального произведения следовать разработанному нами плану, предусматривающему комплексное изучение произведения – эстетический, стилистический, музыкально-теоретический, методологический анализ, в процессе которого выявляется семантическое значение средств музыкальной выразительности.

План исполнительского анализа музыкального произведения

1. Историко-эстетические характеристики произведения:

- *Название (программное – внепрограммное), жанр, стиль, эпоха, форма;*
- *Автор: общая характеристика творчества; интересные факты, связанные с написанием произведения;*
- *Художественная значимость произведения в контексте мирового искусства.*

2. Музыкаведческие (объективные) характеристики произведения - (музыкальный язык, драматургия)

- *Средства музыкальной выразительности:* соотношение, роль в создании художественного образа (ритм - мелодия, лад - гармония, жанр - форма)
- *Музыкальная драматургия:* выявление ключевых интонаций, лейтмотивов, тем-образов: их развитие по ходу произведения; анализ *формы* как средства реализации музыкальной драматургии.

3. Психологические (субъективные) характеристики произведения (внутренние переживания, впечатление, личностное понимание музыкального образа)

- *Художественный образ – как результат внутреннего переживания музыки (определение общего характера музыки, создание слуховых представлений на основе зрительных образов, впечатлений, ассоциаций и т.д.; осознание личностного смысла в результате самоанализа);*

4. Дидактические характеристики произведения

- *Исполнительский аспект* (вид, сложность техники, агогический, динамический анализ; распределение технических и художественных задач,

согласование методов работы; нахождение художественных примеров/аналогий в других видах искусства; создание исполнительского плана/проекта т.д.)

- Методический аспект (распределение изучаемого произведения согласно программной тематике по музыкальному воспитанию в школе; выявление инструктивно-воспитательной роли произведения в накоплении, формировании/развитии знаний/умений/ценностных отношений).

Следование выше представленному плану позволило нам подойти к творчеству М.Лысенко многопланово и углубленно, способствуя, тем самым, аутентичной звуковой исполнительской реализации выбранного для конкурса произведения. Представляем некоторые изученные аспекты.

Николай Витальевич Лысенко – выдающийся украинский композитор второй половины XIX - начала XX вв. Он стал основоположником украинской классической музыки, вошел в историю национального искусства как талантливый дирижер, вдумчивый педагог, ученый-фольклорист и выдающийся музыкально-общественный деятель.

Во время обучения в Лейпцигской консерватории в октябре 1868 года Н.В.Лысенко издал «Сборник украинских песен для голоса с фортепиано» – первый выпуск своих обработок сорока народных песен, которые, помимо практического назначения, имеют большую научно-этнографическую ценность. В том же 1868 году он написал своё первое значительное произведение – «Завет» на слова стихотворения Т. Шевченко, к годовщине со дня смерти поэта. Это произведение открыло цикл «Музыка к Кобзарю», который включал более 80-ти вокально-инструментальных произведений разных жанров, изданных семью сериями, последняя из которых вышла в 1901 году. В творчестве Лысенко преобладают вокальные жанры: опера, хоровые сочинения, песни, романсы, хотя он является также автором симфонии, ряда камерных и фортепианных произведений. Но именно в вокальной музыке национальная самобытность и авторская индивидуальность раскрылись наиболее ярко, а оперы Лысенко (всего их 10, не считая юношеских) ознаменовали собой рождение украинского классического музыкального театра. Вершинами оперного творчества стали лирико-бытовая комическая опера "Наталка-Полтавка" (по одноим. пьесе И. Котляревского – 1889) и народная музыкальная драма "Тарас Бульба" (по повести Н. Гоголя – 1890).

К фортепианному творчеству Н. Лысенко обращается на протяжении всей своей жизни, особенно в 70-е и 1900-е годы. Как известно из биографии, игру на фортепиано Лысенко начал осваивать с раннего детства. Эти занятия не прекращались ни во время учебы в пансионе или гимназии, ни в университетские годы. Первые фортепианныеopusы композитора написаны в консерваторские годы. Они связаны с фольклором, как, например, его фортепианная сюита. Это народные украинские песни, обработанные в форме старинных танцев: прелюдия – «Парень-молодец», токката – «Пошла мать на село», сарабанда – «Солнце низенько, вечер близко», гавот – «Ой чья ты, девушка, чья ты», скерцо – «Да говорила мне Солоха». Это не единственная попытка такого использования фольклора. Лысенко удачно сочетал народные темы с жанровыми особенностями европейских танцев. С одной стороны, в музыке Лысенко

чувствуется влияние Ф. Шопена и Ф. Листа, а с другой – наблюдается интерес к фольклорным источникам.

Одним из самых известных и исполняемых произведений М.Лысенко для фортепиано крупной формы является его **Вторая рапсодия, оп. 18**. В ее основе лежат народные темы: *Думка* (медленная песня) и *Шумка* (быстрый танец). *Жанр рапсодии* сформировался в зарубежной романтической музыке. Его яркие образцы находим в творчестве выдающегося венгерского композитора и пианиста Ференца Листа. Лысенко не копирует Листа, а творчески развивает его традиции в украинском национально-народном стиле. В первой части произведения – «*Думка*» – создан образ народного музыканта-кобзаря. Его героическое повествование ведется в напряженном, обостренном тоне. Музыка является народной по интонационно-ладовым, метrorитмическим и фактурно-гармоническим особенностям. В данной части имитируется игра на бандуре, лире т.д.

Во второй части «*Думки*» одна танцевальная мелодия сменяет другую. Все мелодии очень красивы, мелодичны и проникнуты народным духом. Произведение довольно сложно технически, но виртуозная сторона не оттеняет его глубокого лирического содержания.

Касаясь проблем музыкального исполнительства, необходимо отметить, что в художественном творчестве ценно только то, что подсказано процессом подлинного переживания, и что только тогда может возникнуть искусство. Истинное погружение в *художественный образ*, его постижение тесно связано с процессом переживания, с умением пропустить через себя, прочувствовать интонации музыкального произведения. Раскрытие *художественного образа* музыкального произведения является необходимым условием для яркого, эмоционального исполнения произведения. Полная отдача воплощению музыкального образа, непрерывающийся диалектический процесс открытия прекрасного в исполняемом, жажда выявить все это в реальном звучании – вот путь преодоления сценического страха, психологической адаптации пианиста к публичному выступлению и как следствие, формированию профессиональных педагогических и исполнительских компетенций. Таким образом, считаем, что накопление исполнительского опыта студентов-пианистов посредством конкурсной деятельности должно стать неотъемлемой частью их профессиональной подготовки в рамках университетского образования.

Библиография

1. Гольденвейзер П. «О фортепианном исполнительстве. Вопросы музыкально-исполнительского искусства» вып.2

2. Литвиненко Ю.А. «Роль публичных выступлений в процессе обучения музыке» М.; «Педагогика искусства» №1, 2010
3. Granețkaia L., *Dimensiunea imagistică a creației muzicale în studiul pianistic*, Editura Lira, Chișinău, 2013, 167 p. ISBN 979-0-3480-0174-6
4. Гранецкая Л., *Применение дидактических технологий в формировании исполнительской компетенции учителя музыки*, в *Теория и методика мистецької освіти*, материалы международной конференции, выпуск 14 (9) часть 1, Киев, 2013. р. 153-159, УДК378.6:37016:78.071.2.

РОЛЬ КИЇВСЬКОЇ МУНІЦИПАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ЕСТРАДНОГО ТА ЦИРКОВОГО МИСТЕЦТВ У ПРОЦЕСАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ СУЧАСНОГО ЕСТРАДНОГО МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

ДРУЖИНЕЦЬ М.І.,

Київська національна академія керівних кадрів культури і мистецтва

У статті розкрито особливості процесу культурної євроінтеграції естрадного мистецтва України, здійснено експлікацію поняття «сучасне естрадне мистецтво» у культурологічному контексті; висвітлено та обґрунтовано роль Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв у процесах євроінтеграції сучасного естрадного мистецтва України.

Ключові слова: *естрада, мистецтво, академія, культурна євроінтеграція*

The article deals with the cultural peculiarities of European integration Ukraine pop art, concept explication by "modern pop art" in the cultural context; and highlights the role grounded Kyiv Municipal Academy of Circus and Variety Arts in the process of European integration of modern pop art of Ukraine.

Key-words: *pop-art, academy, cultural European integration*

Двадцять століття називають століттям естради. Естрадне мистецтво займає великий простір в житті суспільства, тому в останні десятиріччя зростає ін.терес науковців до цієї проблеми. Мистецтво кожної епохи стає об'єктом гострих дискусій, розбіжностей та конфліктів. Розуміння цього феномена передбачає осмислення особливостей його розвитку в системі духовної культури з огляду на зміни культурно-історичного контексту, трансформацію естетичних запитів та проблем мистецького життя. Культурологічна ситуація сьогодення, з її прискореним темпом змін, спонукає по-новому поглянути на естрадне мистецтво з точки зору розвитку його художніх тенденцій, творчого потенціалу та відповідності потреб аудиторії. По-новому спонукає поглянути на естрадне мистецтво й культурна політика, євроінтеграція, що передбачає залучення України до соціокультурних процесів ЄС, адже це звучить перспективно і, на перший погляд, мало б привести до підвищення в Україні європейської культурної ідентичності та до інтеграції у загальноєвропейське середовище.

Стан вивчення еволюції та динаміки процесів розвитку української естради й узагальнення теоретико-методологічних аспектів цієї проблеми ще не можна назвати задовільним. Втім, привертає увагу ряд наукових досліджень соціологічного, психологічного, культурологічного, музикознавчого та мистецтвознавчого напрямів, у яких зроблено важливі узагальнення. Характеристичі окремих його етапів присвячено науковій праці А. Жебровської, І. Лепши, О. Сапожнік, В. Чепеленка та ін.; особливості функціонування естрадної пісні

розкривають мистецтвознавці: Д. Бабич, М. Вишневська, М. Поплавський, Н. Попович, В. Токарєв, М. Мозговий та ін.

Однак, потреба у поглибленому культурологічному аналізі сучасного естрадного мистецтва України полягає у цілісному, системному вивченні тенденцій його розвитку у контексті євроінтеграційних процесів української музичної культури. Розширення та поглиблення процесів культурної євроінтеграції свідчить про необхідність більш детального розгляду проблеми саме в культурологічному плані.

Мета дослідження – здійснити експлікацію поняття «сучасне естрадне мистецтво» у культурологічному контексті; висвітлити та обґрунтувати роль Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв у процесах євроінтеграції сучасного естрадного мистецтва України.

Естрада – це багатожанровий вид мистецтва, що поєднує в собі елементи театрального, музичного, циркового видовищ [1:139]. В точному перекладі з латини – естрада – це помост, підлога. Ми називаємо естрадою відкриту концертну площадку, яка припіднята над землею або над рядами глядацьких крісел. Сцена, на відміну від естради, являє собою закриту з трьох сторін концертну площадку. Отже, естрада – це, перш за все, відкритість. Відкритість всього – акторського мистецтва, принципів зовнішнього оформлення, способів спілкування з публікою [6].

Як і кожен вид мистецтва (театр, живопис, література), естрадне мистецтво має свої особливі ознаки. Найважливішою з них є імпровізаційність – вміння з честю вийти з будь-якої ситуації, моментально відреагувати на певні події. Другою особливістю естради є лаконізм. Це поняття розповсюджується буквально на всі сторони естрадного мистецтва – авторський твір, акторські засоби його втілення, компоненти зовнішнього оформлення, умови демонстрації. Лаконізм дозволяє естраді оперативної відгукнутись на будь-яку соціально важливу подію. Соціальна мобільність є третьою ознакою естрадного мистецтва. Ще однією рисою, притаманною естраді, є святковість, “легкість” і жанрова розкованість.

Естрада – синтетичне мистецтво. Естрадна вистава (концерт) складається з окремих номерів (творів) різних жанрів (пісня, танець, сатиричний памфлет, пантоміма, ілюзія тощо) [3:59]. У створенні естрадних номерів бере участь багато людей. Це поети, композитори, аранжувальники, звуко- і світлорежисери та оператори, костюмери і техніки, і, звичайно ж, артисти-виконавці. Вони безпосередньо спілкуються з глядачем. Від їх таланту і майстерності найбільше залежить успіх праці всіх учасників цього складного процесу.

Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв (КМАЕЦМ) – це єдиний в Україні унікальний вищий навчальний заклад, який готує спеціалістів естрадного та циркового мистецтв. За 53 роки свого існування він пройшов довгий шлях від студії до академії і став за цей час провідним профільним навчальним закладом міжнародного масштабу, чий випускники склали славу радянського, українського і світового цирку, стали зірками вітчизняної та зарубіжної естради.

Історія КМАЕЦМ розпочинається з 1961 року. Першим директором Студії був Григорій Павлович Ставицький. Студія естрадно-циркового мистецтва випустила безліч артистів, серед яких сімдесят лауреатів та дипломантів все-

союзних конкурсів. У 1975 році на базі Студії було відкрито Київське державне училище естрадно-циркового мистецтва. Рік відкриття Училища відзначився перемогою на Всесоюзному конкурсі артистів естради в Москві випускників циркового відділення Юрія Позднякова та Михайла Руденка. На період існування училища припало перше визнання його вихованців на найвищому міжнародному рівні. В 1985 році жонглери Анатолій Мягкоступов і Віктор Пилипович здобули срібну медаль на одному з найпрестижніших в світі циркових конкурсів – Міжнародному фестивалі «Цирк майбутнього» (Festival Mondial du Cirque de Demain) в Парижі, розпочавши відлік численних щорічних перемог наших випускників на згаданому фестивалі. Євгеній Воронін та Галина Струтинська стали першими українськими ілюзіоністами, які відкрили світу високу майстерність української циркової школи, отримавши Гран-прі на конкурсах в Німеччині, а Віктор Войтко – срібну медаль на Всесвітньому конкурсі ілюзіоністів Fism у Йокогамі, Японія. В 1999 році еквілібрист Анатолій Залевський відкриває рахунок перемог випускників Училища на знаменитому Міжнародному цирковому фестивалі в Монте-Карло (Festival International du Cirque de Monte-Carlo), який називають «Олімпійськими цирковими іграми», отримавши нагороду «Золотий клоун».

У 1998 році директором та художнім керівником училища стає Олександр Натанович Чуніхін. У 1999 році відбулась реорганізація училища в Київський державний коледж естрадного та циркового мистецтв. Коледж готував професійних артистів за 12 спеціалізаціями: циркова акробатика, циркова гімнастика, еквілібристика, жонглювання, клоунада, музична ексцентрика, пантоміма, ілюзія та маніпуляція, естрадний спів, естрадний танець, розмовні жанри естради та «ляльки на естраді». Випускники Коледжу впевнено продовжують займати позиції провідного навчального закладу в своїй галузі не тільки в Україні, але й у світі.

З 1999 року до культурного життя Києва міцно увійшли традиційні щорічні випускні шоу-вистави Коледжу, які одразу привернули увагу професіоналів з усього світу.

У 2007 році Київський державний коледж естрадного та циркового мистецтв реорганізовано у Київську муніципальну академію естрадного та циркового мистецтв. У 2012 році ректором КМАЕЦМ було призначено заслуженого діяча мистецтв України, кандидата мистецтвознавства, професора Корнієнка Владислава Вікторовича.

ВНЗ відкрив нову спеціальність «Театральне мистецтво» (режисура естради та цирку) та отримав нову ліцензію для навчання творчої молоді за спеціальністю Музичне мистецтво за III рівнем акредитації. Цей період функціонування навчального закладу в статусі Академії приніс видатні здобутки – дві золоті, дві срібні та бронзову медалі на Міжнародному фестивалі «Цирк майбутнього» в Парижі, «Срібного» та два «Бронзових клоуна» на Міжнародному цирковому фестивалі в Монте-Карло, бронзову нагороду на Першому міжнародному фестивалі молодих артистів цирку в Монте-Карло та срібну медаль на Міжнародному фестивалі молодих артистів цирку в Вісбадені, Гран-прі конкурсів ілюзіоністів в Іспанії, Латвії, Чехії, Росії, перемоги вокалістів на пісенних фестивалях BENGIO Festival в Італії, на «Слов'янському базарі» в Вітебсь-

ку, другу та третю премії на Міжнародному конкурсі молодих виконавців популярної музики «Нова хвиля» в Юрмалі, на Всеукраїнському фестивалі сучасної естрадної пісні «Пісенний вернісаж», на «Чорноморських іграх», участь випускників Академії на пісенному конкурсі «Євробачення» [5].

Кожне друге знакове ім'я на естраді, телебаченні, в театрі, в цирку належить випускникам Академії. Це Володимир Данилець та Володимир Мойсеєнко, Матвій Ганнопольський, Ілля Ноябрьов, Клара Новікова, Олександр Цекало, троє представників України на конкурсі Євробачення є випускниками Академії – Андрій Данилко, Світлана Лобода і Міка Ньютон. Студентами КМАЄЦМ були Наталя Корольова, Наталя Могилевська, Микола Мозговий, дуєт “Алібі”, Єва Бушміна, Макс Барських, Аліса Тарабарова, Юлія Войс, Наталя Волкова, Аліна Гросу, Камалія, Ірина Розенфельд, Ольга Цибульська, Іра Крестініна, Євген Анішко та Ігор Гаркевич (солісти гурту „4 королі”), Сергій Дем’янчук (соліст гурту „Прем’єр-міністр”)[4]. Третю премію на Новій хвилі здобула студентка КМАЄЦМ Марія Яремчук; зірки цирку – володарі численних медалей найпрестижніших міжнародних конкурсів та фестивалів циркового мистецтва в Парижі та Монте-Карло: еквілібристи Анатолій Залевський, Наталія Василюк, Сергій Тимофєєв, жонглер Олександр Кобликов, Віктор Кіктев, Григорій Ловигін і багато інших, клоунський синдикат “Арт-обстріл”, Олексій Ємелін, театр пластичної комедії «Мімірічі», майстри магії Євгеній Воронін, Галина Струтинська-Хейз, Віктор Войтко; хореографи Олександр Лещенко, Андрій Матвієнко, Наталія Кротова та Євген Кот, Вікторія Скицька та Роман Дмитрик. Переможцями 37-го Міжнародного циркового фестивалю в Монте-Карло 2013р. стали студенти КМАЄЦМ. Так, «Золотого клоуна» 37-го Міжнародного циркового фестивалю в Монте-Карло вибороли кияни – заслужені майстри спорту, двократні чемпіони світу зі спортивної акробатики Микола Щербак та Сергій Попов. Другу нагороду фестивалю – «Срібного клоуна» – здобув Олександр Кобликов. Артист побив власний рекорд, коли жонглював 10-ма м’ячами в 2009 році, і продемонстрував небачену майстерність, виступивши з 14-ма. Таку вправність журі відзначило спеціальними нагородами циркових фестивалів в Монте-Карло та Парижі, а також призами від французької газети «Nice-Matin» та Московської студії Олександра Гримайла. Володарями «Бронзового клоуна» та спеціальних призів від «Gandey» і Московського міжнародного молодіжного фестивалю стали випускники Київської академії естрадного та циркового мистецтв 2003 року. Георгій Кириченко, Юрій Павличко та Дмитро Ніколенко, більш відомі як комік-тріо «Equivokee». Вони є вихованцями викладача клоунади факультету циркового мистецтва академії Олександра Білогуба. Відтепер на рахунку унікального навчального закладу: 7 медалей та безліч спеціальних призів, які здобули випускники КМАЄЦМ на Міжнародному цирковому фестивалі в Монте-Карло. Про світове визнання української циркової школи свідчить і запрошення принцеси Монако Стефанії ректора Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв Владислава Корнієнка до складу журі Другого міжнародного циркового фестивалю молодих артистів «New Generation». Захід відбувся 2 і 3 лютого 2013 року в рамках основного фестивалю під керівництвом дочки принцеси Монако Пауліни [4].

У кінці навчального року студенти КМАЕЦМ беруть участь у шоу-виставі «День народження Артиста» – це незвичайна для нашої країни шоу-вистава, яка в двох діях об'єднує в єдину сюжетну лінію циркове мистецтво в усіх його різновидах (від еквілібру, жонглювання, акробатики, повітряної гімнастики до пантоміми, клоунади та ілюзії і маніпуляції), сучасну хореографію та естрадний вокал. Українські мотиви, аутентичний мелос та елементи обрядовості у поєднанні з вишуканим ліризмом і глибокою філософічністю надихали режисера-постановника Миколу Баранова на сюжет першої дії, а нестримний запал, шик та колорит Європи, виконаний в кращих традиціях світових вар'єте, задають тон другій дії. Балетмейстери-постановники шоу-вистави, які є викладачами Академії, – молоді й водночас досвідчені, креативні та щоразу непередбачувані Олексій Пастухов і Сергій Шахно працювали над хореографією шоу-вистави практично на межі неможливого, створивши блискуче і провокативне дійство. В шоу-виставі, вже традиційно, беруть участь близько двохсот студентів всіх курсів Академії, серед яких: зірки української естради Світлана Тарабарова, фіналістка 1 сезону телевізійного вокального шоу «Голос країни» Ірина Пойзен, учасниця 2 сезону «Голосу країни» Віталіна Васалатій, фіналістка телевізійного шоу «Х-Фактор» Марія Стасюк, учасники російського ТВ-шоу ілюзіоністів на каналі ТВ3 «Удиви мене!» Антон Абрашеков та Андрій Чеканюк, і багато інших артистів усіх жанрів естради та цирку.

На сьогоднішній день КМАЕЦМ є визнаною як на українському просторі, так і в усьому світі «кузницею кадрів»: її випускники успішно працюють у провідних цирках, театрах, вар'єте і шоу планети, багато з них стали зірками українського та російського шоу-бізнесу і телебачення, а певна кількість викладає в рідній «альма-матер», передаючи свою майстерність і досвід наступним поколінням молодих людей, що вирішили зв'язати свою долю з естрадою та циркум [4].

Щороку КМАЕЦМ стверджує свій статус лідера серед світових циркових шкіл численними перемогами випускників та студентів, ставши абсолютним фаворитом найпрестижніших міжнародних конкурсів та фестивалів циркового мистецтва в Парижі, Монте-Карло, в Китаї та США, а приїзд президентів, віцепрезидентів, продюсерів та провідних світових експертів найвідоміших цирків, вар'єте та театрів світу на щорічні шоу-вистави академії свідчить про високий рейтинг випускників академії. КМАЕЦМ сьогодні – це синонім креативності, високого професіоналізму, новаторського підходу до виховання артиста.

Національна культура стає одним із визначальних факторів прогресу суспільства, формування національної ідентичності[2:73]. Тільки розвиток культури може долучити нашу державу до загальноєвропейської спільноти, сприятиме демократизації суспільства, всебічному розвитку особистості.

Література

1. Павлова О.Ю. *Історія української культури*, К, 2012.
2. Попович Н.М. *Специфіка жанрово-стильової багатогранності естрадного музичного мистецтва*//Художньо-освітній простір України в контексті новітньої історії, К.,2007.
3. Солодовник В.В. *Естрада*//Нариси української популярної культури, К., 1998.
4. <http://h.ua/story/>
5. www.circusacademy.kiev.ua/uk/
6. www.refine.org.ua

РОЛЬ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА ГРОМАДСЬКИХ ЕТНО-КУЛЬТУРНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗБЕРЕЖЕННІ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ СПАДЩИНИ Т.Г. ШЕВЧЕНКА В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА

КОЖУХАР В.Г.,

Інститут культурної спадщини Академії наук Молдови

У статті розглядаються основні напрямки роботи державних інституцій (закладів науки, освіти, культури, ЗМІ та ін.) та українських громадських етно-культурних організацій (республіканських та місцевих) у збереженні і популяризації спадщини Т. Г. Шевченка в Республіці Молдова

Ключові слова: *Т. Г. Шевченко, Республіка Молдова, спадщина, збереження і популяризація, державні інституції, громадські організації, заходи.*

The article considers the main directions of work of state institutions (institutions of science, education, culture, media) and the Ukrainian public ethno-cultural organizations (national and local) in the preservation and popularization of the heritage of T. G. Shevchenko in the Republic of Moldova.

Key-words: *Taras Shevchenko, Republic of Moldova, heritage, preservation and popularization, state institutions, public organizations and activities.*

Геній Великого сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка знають і шанують у всьому світі. І тому що його мудре і полум'яне слово є істинно національним і високодуховним, а тому не може залишити байдужим будь-кого; і тому що він є поборником волі і свободи українців і духовним батьком української нації, а тому завжди, і особливо сьогодні, є сучасним і близьким усім українцям, де б вони не жили. І ми, українці Молдови, як і українці всього світу, відзначаючи 200-річчя з дня народження Великого Кобзаря, відзначаємо його виняткову роль у згуртуванні і самозбереженні українців як етнічної спільноти в умовах діаспори і пов'язуємо з його ім'ям наш подальший духовний розвиток.

Феномен впливу Т. Шевченка на формування і розвиток етнічної самосвідомості українців, особливо тих, хто проживає поза межами України, має стати предметом спеціальних наукових студій. Адже відомо, що Шевченків Кобзар перетворився на святиню для кількох поколінь українців. А саме ім'я поета стало символом України й українства. Саме тому кожна подія у низці заходів, спрямованих на вивчення творчої спадщини, збереження і вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка на молдовській землі, стає набутком не лише індивідуальної, але й колективної ідентичності. І тут постать Великого Кобзаря, як постать будь-якої видатної доленосної особистості в історії і культурі будь-якого народу, постає у вигляді позитивного етнічного міфу, який «відіграє інструментальну роль у протидії культурному нівелюванню і збереженні своєї культурної спадщини, виконує важливу компенсаторну функцію, і потрібен людям в критичні моменти їх історії, коли етнічній групі загрожує втрата культури і мови...» [8: 24].

Матеріальним втіленням символу є пам'ятник, який не лише нагадує про ту чи іншу особистість або подію, а концентрує в собі енергію національної ідеї, надає міцні імпульси національному розвитку. У Молдові є чотири пам'ятники Шевченку, які було встановлено за ініціативи громадських організацій з правого і лівого берегів Дністра та фінансової підтримки державних установ, Посольства України в Республіці Молдова та нашої прабатьківщини.

Першим було встановлено 1980 р. пам'ятник Т. Шевченку в Тирасполі (скульптор В. Дерунов (Москва), архітектор А. Нарольский) (фото 1). Завдяки великій роботі Товариства української культури, Примарії міста Бельці, Посольства України в Республіці Молдова, Львівській облдержадміністрації, спонсорській підтримці погруддя українського Пророка 2002 р. було встановлено в північній столиці Молдови (архітектор О. Оселенко, скульптор І. Самотос) [1, 10] (фото 2). 2006 р. пам'ятник Великому Кобзареві встановлено в місті Кишиневі на подвір'ї гімназії, що носить ім'я Т. Г. Шевченка. Це бронзове погруддя на п'єдесталі з червоного граніту, що нагадує за формою кафедру, на якій накреслені розкрита книга і палітра, а підставу прикрашає український орнамент. Пам'ятник встановлено за ініціативи Муніципальної Ради. Автор – заслужений діяч мистецтв Молдови та України Петро Герман. Серед його робіт скульптурні портрети Міхая Емінеску, господаря Олександра Лепушняну, українських письменників С. Олійника та І. Котляревського, гетьмана І. Мазепа та інші. Шевченківська тема в творчості П. Германа присутня вже більш ніж 20 років [<http://free-time.md/rom/mon/i4792-pamjtnik-kobzaryu/>] (фото 3). У 2008 р. в придністровському містечку Кам'янка напередодні 400-річного ювілею міста було відкрито погруддя Т. Шевченку роботи заслуженого художника України, житомирського скульптора Василя Феценка [<http://www.nr2.ru/pmr/193276.html>] (фото 4).

Значну роль в процесі вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка відіграють державні установи Республіки Молдова, що проводять національну політику, основи якої було закладено на початку 1990-х років відомими наказами Президента і постановами Уряду щодо розвитку національних культур і мов етнічних спільнот Молдови. В першу чергу це – Бюро міжетнічних відносин, сама назва якого відображає головну мету і завдання його діяльності. Бюро стало координуючим центром діяльності етнокультурних організацій республіки, у тому числі й українських, і своєрідним майданчиком практичного втілення цієї діяльності. Упродовж 23 років незалежності Бюро міжетнічних відносин провело численні заходи щодо вшануванню пам'яті Т. Г. Шевченка, до яких залучалися не лише українці, а й представники титульної нації та інших етнічних спільнот Республіки Молдова. Це – і науково-практичні конференції, і круглі столи, і виставки, і концерти, і творчі зустрічі з митцями пензля і пера та багато інших.

В навчальних закладах, де викладається українська мова та література, – ліцеях, гімназіях, у Бельцькому державному університеті, в Липканському педагогічному коледжі в ході навчального процесу відповідно до курикулумів та підручників, написаних нашими фахівцями і затверджених Міністерством просвіти, учні вивчають творчість поета, проводять Шевченківські дні. Щорічно Міністерство просвіти проводить республіканські олімпіади з української мови та літератури серед учнів гімназій і ліцеїв, де вивчається українська мова. Олімпіади приурочуються творчості поета. Учасники змагаються в читанні творів Шевченка, а також власних віршів, виявляють знання творчості Кобзаря в письмових завданнях, беруть участь у вікторинах з історії, культури і традицій українського народу. У Бельцькому державному університеті ім. А. Руссо щороку проходять Шевченківські читання.

У фондах Національної бібліотеки Республіки Молдова, бібліотеки Академії наук Молдови, міських, районних, сільських і шкільних бібліотек є видання творів поета, у тому числі і рідкісні, раритетні видання позаминулого століття, переклади багатьма мовами світу, з якими знайомляться тисячі і тисячі читачів. Працівники бібліотек влаштовують численні виставки, приурочені творчості Великого Кобзаря. Особливо слід виділити багатогранну роботу співробітників столичної української бібліотеки ім. Лесі Українки. Вони не лише обслуговують читачів і організують виставки, але проводять також індивідуальні та колективні консультації, читацькі конференції, презентації, круглі столи та багато інших заходів, спрямованих на популяризацію української літератури, і в першу чергу творчості Т. Г. Шевченка, серед широкого загалу читачів незалежно від їхньої етнічної приналежності. Особлива увага при цьому приділяється дітям. Так, цього ювілейного року для учнів 5-го та 9-го класів школи ім.Т. Шевченка, 7-го класу ліцею ім. І. Нечуя-Левицького, 8-го та 9-го класів ліцею П. Могили було проведено конкурси, літературні вікторини, інтелектуальні ігри, присвячені творчості поета. Діти з великим задоволенням взяли участь у цих заходах та продемонстрували свої інтелектуальні здібності. Юні читці 5-го класу школи ім.Т.Шевченка (викладач Ірина Деркач) торкнулись серцем шевченківських творів, намагаючись донести до кожного присутнього щирі кобзареві рядки [http://leseaukrainka.blogspot.com/2014_03_01_archive.h].

Значну роль у вшануванні пам'яті генія українського народу відіграють і засоби масової інформації нашої країни, у першу чергу україномовні. На сторінках газети «Рідне слово», в теле- і радіоефірі (програми «Світанок» і «Відродження») широко висвітлюється життєвий і творчий шлях поета[2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 та інші]. Як один із редакторів і ведучий радіожурналу «Відродження», хочу підкреслити, що в ювілейному 2014 році шевченкове слово лунає майже в кожній програмі. З рубрики «До 200-річчя Т. Г. Шевченка» наші слухачі отримують інформацію про урочистості з нагоди ювілея поета; з інтерв'ю і бесід з видатними діячами науки, культури, освіти, красного письменства Молдови й України дізнаються про широкий спектр впливу Шевченка на всі галузі життя українців. Усі заходи, про які йтиметься коротким рядком нижче, ми докладно висвітлили в наших радіопрограмах.

Уже перетворилося на традицію 9 березня, у день народження Тараса Шевченка, покладати квіти до пам'ятників українському Пророку і проводити мітинги в Кишиневі, Бельцях, Тирасполі та Кам'янці. В урочистостях, які супроводжуються концертною програмою, беруть участь лідери і члени українських етнокультурних організацій, дипломати Посольства України в Республіці Молдова, хоріві колективи, учні і вчителі, представники численної української громади.

Уже 10 років Товариство української культури проводить конкурс читців творів Т. Шевченка «Славимо тебе, Тарасе». У заході беруть участь учні навчальних закладів республіки, де вивчається українська мова і література. Учасники конкурсу щоразу зачаровують присутніх щирістю виконання поезій Тараса Шевченка. Переможці конкурсу за віковими групами нагороджуються грамотами, грошовими преміями і подарунками.

Товариство «Просвіта», яке носить ім'я Великого Кобзаря, за активної участі творчих колективів та інших українських громадських організацій, за

організаційного сприяння Посольства України щороку влаштовує святкові концерти, присвячені черговій річниці з дня народження Кобзаря. [Див.: 2:3, 3:2-3, 4:2-3, 5:12, 6:2, 7:7, 9:4-5 та інші]. Художники – члени Благодійного фонду «Відродження» щороку в шевченківські дні організують виставки. Цього року Фонд організував декілька виставок, приурочених до 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка. Дві з них в Кишиневі – в гімназії ім. Т. Шевченка та теоретичному ліцеї ім. І. Нечуя-Левицького, та одну в Бельцях – в муніципальній пінакотечі. Організаторами останньої експозиції, окрім Фонду «Renaştere-Vідродження», виступила Спілка українців Молдови «Заповіт-Моştenire» за підтримки Відділу культури примарії м. Бельці. Експозиція картин 16 українських художників, виставлена в Бельцях з 3 по 16 березня, містила 25 полотен: живопис, гравюру, графіку [<http://esp.md/2014/03/02/v-belckoj-kartinnoj-galeree-otkrylas-vystavka-rabot-ukrainskix-xudozhnikov/>].

Значну зацікавленість з боку творчої інтелігенції, науковців, ЗМІ викликав Симпозіум, присвячений ювілею Великого Шевченка, що відбувся 10 березня 2014 р. в Кишиневі. Ініціатором заходу виступила Українська Громада ім. Петра Могили. На нашу пропозицію відгукнулася Спілка письменників Республіки Молдова, де й пройшов Симпозіум. У роботі Симпозіуму взяв участь Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова С. І. Пірожков. Він висловив щиро подяку Спілці письменників Молдови і всім причетним до організації симпозіуму з нагоди 200-річчя Т. Шевченка і підкреслив його надзвичайну роль у житті українського народу. Поет, шевченкознавець і перекладач із Румунії, котрий усе своє життя присвятив вивченню творчої спадщини Т. Шевченка, і переклав «Кобзар» румунською мовою, доктор філології Іон Козмей натхненно, захоплено і щиро поділився з присутніми своїми роздумами і спостереженнями щодо перекладів творчої спадщини славетного Т. Шевченка мовою великого Емінеску, розказав присутнім про свою багатогранну і багаторічну роботу, результати якої відбиті в його дисертації та численних книгах. Про сприйняття Шевченка в румуномовному просторі та його вплив на румунську літературу розповів учасникам симпозіуму провідний фахівець Інституту філології Академії наук Молдови доктор Думітру Апетрі, який впродовж багатьох років займається дослідженням українсько-молдовських літературних зв'язків і є автором численних праць. Творчість Тараса Шевченка завжди була однією із найважливіших тем його дослідницької діяльності. Як завжди емоційно і піднесено виступив наш давній друг, член зразу трьох спілок письменників – Молдови, Росії і України, відомий поет, публіцист, журналіст Борис Маріан. Він розмірковував над тим, якими стежками і завдяки кому творчість Шевченка стала проникати в Молдову й Румунію. Проникливими словами зворушили учасників заходу наші країни, які не просто бережуть українське слово на молдовській землі, а плекають його, підносячи над буденними клопотами і мережачи неповторний і чарівний світ української поезії. Це художники і поети Юрій Дячук, Володимир Синицький, Світлана Лозінська, Зінаїда Гурська та інші.

В Залі засідань Спілки письменників вільно звучало як румунське, так і українське слово. Особливо зворушливим воно було в вустах дітей, учнів столичних навчальних закладів, де вивчається рідна мова: гімназії, яка носить ім'я

великого Тараса, ліцеїв ім. М. Коцюбинського та Петра Могили. Ми вважаємо, що Симпозіум, організований Спілкою письменників Молдови та Українською громадою ім. Петра Могили духовно збагатив його учасників [http://leseaukrainka.blogspot.com/2014_03_01_archive.h].

В Тирасполі святкування ювілею Великого Кобзаря співпало з 75-річчям Придністровського державного університету. Урочистості розпочалися з традиційного мітингу-реквієму і церемонії покладання квітів до пам'ятника Кобзарю, встановленого біля університету. Багатогранній і неоднозначній особистості генія був присвячений Круглий стіл «Тарас Григорович Шевченко в колі сучасників», що пройшов у стінах Придністровського державного університету ім. Т. Шевченка [<http://novostipmr.com/ru/news/14-03-05/v-pridnestrovskom-gosuniversitete-otmetili-200-letie-so-dnya>]. При тираспольському ліцеї-комплексі в ювілейні дні відкрито театр-музей Шевченка, ідея якого виникла в минулому році. У зборі музейної колекції допомогла Україна, яка виділила 20 тисяч доларів США. На ці кошти були зроблені копії картин Тараса Шевченка, оригінали яких експонуються в Національному музеї Шевченка в Києві [<http://novostipmr.com/ru/news/14-01-31/v-tiraspole-sozdan-teatr-muzey-shevchenko>].

Завершальним акордом у святкових урочистостях з нагоди 200-річчя Т. Г. Шевченка на молдовській землі став концерт майстрів мистецтв, організований за участі Бюро міжетнічних відносин та українських етнокультурних організацій, акредитованих при Бюро: Української громади Республіки Молдова, Товариства української культури, Союзу українців, «Просвіти» та Жіночої громади, керівники яких привітали усіх, хто зібрався в Національній філармонії ім. Лункевича 11 березня.

Підсумовуючи, зазначимо, що українські етнокультурні організації, опираючись на розуміння і підтримку державних установ усіх рівнів, докладають чимало зусиль для збереження і популяризації творчості Т. Шевченка в Республіці Молдова. Уклінно дякуємо всім, хто на теренах Молдови відкрив своє серце віщим і вічним словам Тараса Шевченка, і підкреслимо, що в ці тривожні для України дні, вшанування пам'яті геніального сина українського народу є свідченням підтримки українцями Молдови нашої славетної прабатьківщини.

Література

1. В сім'ї вільній, новій. – Кишинів: ELAN, 2002.
2. XXI Республіканська олімпіада з української мови та літератури // Рідне слово. Березень 2011. – № 3 (56). – С. 3
3. XXIII Республіканська олімпіада // Рідне слово. Березень 2013. – № 3 (80). – С. 8.
4. Митці Молдови відсвяткували день народження Т.Г. Шевченка // Рідне слово. Березень 2011. – № 3 (56). – С. 2-3.
5. Шевченківські дні // Рідне слово. Березень 2009. – № 3 (35). – С. 12.
6. Шевченківські дні в Молдові // Рідне слово. Березень 2011. – № 3 (56). – С. 2.
7. Шевченківські дні в Молдові // Рідне слово. Березень 2013. – № 3 (80). – С. 7.
8. Шнирельман В.А. Этногенез и идентичность: националистические мифологии в современной России // Этнографическое обозрение. – 2003. – №4. – С. 3-14.
9. Християнські основи малярського мистецтва Т. Г. Шевченка // Рідне слово. Березень 2011. – № 3 (56). – С. 4-5.
10. Якубович Г. Погруддя Т. Г Шевченка в Бельцях // Український голос. – Березень 2002. – № 3.

ТАРАС ГРИГОРЬЕВИЧ ШЕВЧЕНКО И ЕГО СОВРЕМЕННОКИ В БОРЬБЕ ЗА НАРОДНУЮ ШКОЛУ

НАСУ И. Г.,

Бельцкий государственный университет им. А. Руссо

В статье Насу Ильи «Тарас Шевченко и его современники в борьбе за народную школу» рассматриваются педагогические взгляды Шевченко и его современников, в частности, В. Белинского и А. Герцена, указывается на их актуальность в наше время. Отмечается преемственная связь педагогических воззрений Шевченко с гуманистическими взглядами М. Ломоносова и Г. Сковороды.

Ключевые слова: *Просвещение народных масс, родной язык, бессловное образование, народность, воспитание.*

In Ilię Nasu's article "Taras Shevchenko and his contemporaries in the fight for public school" the pedagogical views of Shevchenko and his contemporaries, in particular, of V. Belinsky and A. Herzen, are considered and their relevance in our time is highlighted. The successive connection of the pedagogical views of Shevchenko with the humanistic views of M. Lomonosov and G. Skovoroda are recognized.

Key-words: *Enlightenment of the masses; mother tongue; education for all social classes; ethnic group, education.*

Т.Г. Шевченко – признанная личность XIX века, мы отдаем ему дань уважения и в XXI веке. Прогрессивный мыслитель своего времени, Т.Г. Шевченко проявил себя не только как поэт, художник, но и как борец за народную школу, за просвещение народных масс. Для того чтобы лучше понять жизнь и деятельность Т.Г. Шевченко, его помыслы, необходимо понять, в каких общественных условиях пришлось ему жить и работать...

XIX век – век индустриализации, развития науки и техники, которые в свою очередь накладывают отпечаток на развитие общества, на взаимодействие между странами, народами, изменяют человеческие взаимоотношения в обществе. Эпоха Т. Шевченко была продолжением XVIII века, с его войнами за расширение территории или жизненного пространства, политическим каннибализмом и самоуничтожением между людьми, последствия которых переживают многие народы и в нашем XXI веке. Не поддается пониманию тот факт, что и в наше время, в XXI веке, когда человечество готовится к встрече с другими цивилизациями, когда процессы глобализации ставят вопрос о воспитании гражданина Земли, а не отдельной страны, когда страны создали ООН, политики продолжают изолировать народы по национальному принципу, ведут политику расширения жизненного пространства, готовы развязывать новую мировую войну. В этом контексте, педагогические взгляды Шевченко и его современников сохраняют свою актуальность.

Одним из исторических представителей XVII века, который разбудил Россию из вековой спячки и поставил страну на рельсы прогрессивного развития, был Петр Первый (1672-1789). Век Петра породил М.В Ломоносова (1711-1755), оставившего яркий след в науке и культуре; а позже – А.С. Пушкина (1799-1837), поэзия и творчество которого любима и сегодня. М. В. Ломоносов – один из первых ученых России, который читал лекции о физике, писал научные труды на русском языке. Он глубоко осознавал важность образования на родном языке. С именем М.В Ломоносова связано создание русской грамоты, форми-

рование литературного языка, что имело большое значение для дальнейшего развития литературы, поэзии, искусства. Можно утверждать, что мысль М.В. Ломоносова об образовании народных масс на русском языке, Т.Г. Шевченко развил дальше еще на один шаг, настаивал на обучении детей простого народа на их родном языке.

Будучи с 1758 года руководителем Петербургской Академии наук и гимназии при ней, М. В. Ломоносов отстаивает мысль об общеобразовательном бессловесном характере образования. Его педагогические идеи перекликаются с воззрениями Григория Сковороды. Оба мыслителя осознавали, что сословная система образования обеспечивала процветание для дворянских школ, в то время, как образование остальных сословий влечило жалкое существование.

Т.Г. Шевченко воспитывался на творчестве этих прогрессивных людей, живших до него. В детские годы он мог воспользоваться этим достоянием для самообразования, но попав в Петербург в возрасте 17 лет (1834), несомненно, формировал, миропонимание, отношение ко всему, что его окружало, и чему он посвятил свою жизнь, исходя из гуманистических представлений эпохи просвещения. Будучи выходцем из семьи крепостных крестьян, Т.Г. Шевченко понимает, в каком трудном положении находится простой народ. Он убежден, что только путем просвещения народных масс можно улучшить их жизнь.

Добившись просвещенного уровня, Т.Г. Шевченко понимает, насколько важно учить и воспитывать детей на родном языке, ибо в условиях Российской империи признавался и использовался / насаждался только русский язык. Знаменитый «Букварь» Т.Г. Шевченко – один из ярких примеров его желания дать своему народу образование на родном языке. Известно, что он планировал создание учебников по арифметике, географии, истории и обычаям украинского народа. Шевченко понимал, что издание такого комплекса учебников на родном языке обеспечит национальный характер образования. К сожалению, преждевременная смерть оборвала его планы. Дети украинцев начали учиться на украинском языке в XX столетии, а школьный предмет «Украиноведение» появился только в независимой Украине. Практически вся поэтическая деятельность Шевченко была посвящена воспитанию национальных чувств своего народа.

Современник Т.Г. Шевченко – В.Г. Белинский (1811-1848) также настаивал на просвещении простого народа, был против крепостного права. Вначале он полагал, что справедливое устройство общества можно осуществить путем распространения просвещения, однако со временем он перешел от революционного просветительства к так называемому революционному демократизму. Следует отметить, что В.Г. Белинский страстно выступал против религии, указывал на тесную связь между устройством общества, основанном на неравенстве, деспотизме, притеснение народа и церковью. Шевченко не разделял атеистических взглядов, но обращаясь к Богу, гневно указывал, что Бог советуется с попами, как править миром (Стихотворение «ЯКБИ ВИ ЗНАЛИ, ПАНИЧЬ»). В. Г. Белинскому принадлежит теория народности искусства, литературы, просвещения и воспитания, которые должны преобразить мир на основе разума и справедливости. В. Г. Белинский отстаивал и развил идею народности в борьбе с защитниками теории просвещения, самодержавия, кото-

рые считали основным качеством русского народа приверженность к старине, религиозность и покорность. Он настаивает на воспитании детей в духе любви к родине, формировании у них человеческих качеств, таких, как смелость, стойкость духа, трудолюбие. Он утверждал: «Главная задача человека во всякой сфере деятельности, на всякой ступени в лестнице общественной иерархии – быть человеком». [1, 45]. Вслед за А.Н Радищевым (1748-1802) он призывал, что «человек есть существо общественное». [1, 47]

В.Г. Белинский утверждал: «Создает человека природа, но развивает и образует его общество», [1, 47] поэтому общество должно обеспечить всем людям равное воспитание, развить их духовные силы и индивидуальные способности. В этом взгляды Белинского и Шевченко близки.

В.Г. Белинский был одним из первых просветителей, который выступал против распространенных в то время утверждений, что природа человека предопределяет возможности его воспитания/понимания. Зависимость результата воспитания от принадлежности к сословию или в переводе на современность – Теория равных возможностей, которая, перенятая из стран запада, внедряется и в Республике Молдова, и которую можно характеризовать как сегрегация детей по уровню доходов семьи. О каких равных возможностях обучения и воспитания можно говорить, когда одни дети учатся в элитных школах в двух шагах от дома, а другие дети должны вставать на 2-3 часа раньше, чтобы успеть во время добраться до школы и после занятий потратить еще 2-3 часа, чтобы добраться из школы домой. Условия транспортировки можно не обговаривать, настолько они плохие, а в непогоду приходится это расстояние в 8-15 км преодолевать пешком

Одно из основных положений педагогической теории В.Г. Белинского – гармоничное развитие человека. В ней предусматривались различные стороны воспитания. Физическое, нравственное, умственное воспитание, должно реализоваться с учетом возрастных особенностей и индивидуальных склонностей: детей младшего возраста воспитывать только на положительных примерах, детей старшего возраста – воспитывать в духе ответственности гражданина за свои дела в обществе, развивать их волю, характер, уметь отстаивать свои убеждения, уметь преодолевать трудности в жизни.

Много внимания уделял В.Г. Белинский семейному воспитанию, отводя семье одну из основных ролей в воспитании будущего гражданина. Он рассматривал вопрос семейного воспитания с разных позиций, настаивая на ответственности родителей за воспитание детей, требуя, чтобы этот процесс строился на взаимном уважении между родителями и детьми, и прежде всего, уважении взрослых к личности ребенка. И для Шевченко семья главное условие счастья. Он особенно был против семейного деспотизма, против употребления наказаний, унижающих достоинство ребенка.

В.Г. Белинский особо обращал внимание на уродливость женского воспитания в крепостнической семье, где девочкам с малых лет внушали извращенные представления о роли женщины в обществе. Он ратовал за равное образование и воспитание мальчиков и девочек. У Шевченко горькая судьба женщины стала одной из главных тем творчества.

Большое значение уделял В.Г. Белинский в своей педагогической теории роли детской литературы, которая, по его мнению, должна побуждать детей любить доброе, хорошее. По его мнению, детский писатель должен обладать передовыми убеждениями моральным обликом, любить детей, знать хорошо их возрастные особенности, владеть выразительной, образной речью. «Детские книги пишутся для воспитания, а воспитание – великое дело, им решается участь человека» – писал он. [1,53]. Об этом же писал Шевченко в последние годы жизни. Педагогические идеи В.Г. Белинского сыграли большую роль в борьбе прогрессивных сил России против крепостнического воспитания, против школы муштры и зубрежки. Таких же взглядов придерживался и другой современник Т.Г. Шевченко – А.И. Герцен (1812-1870), который охарактеризовал царствование Николая I как 30-летнее гонение на образование. Он писал, что царское правительство, «...подстерегало ребенка при первом шаге в жизни и развращало кадета-дитя, гимназиста-отрока, студента-юношу. Беспощадно, систематически выстраивало оно в них человеческие зародыши, отпугнуло их, как от порока, от всех людских чувств, кроме покорности. За нарушение дисциплины оно малолетних наказывало так, как не наказывают в других странах закоренелых преступников». [2, 55]

А.И. Герцен решительно был против внедрения религии в воспитание, против превращения школ и университетов в орудие укрепления крепостничества и самодержавия. По его мнению, «союз науки с религией невозможен». Он написал две работы: «Разговор с детьми» и «Опыт работы с молодыми людьми», в которых доказывает важную роль науки в борьбе с предрассудками, суевериями, популярно излагает сложные мировоззренческие проблемы происхождения вселенной. В целом А.И. Герцен был за систему всестороннего общего образования. Он ратовал за то, чтобы учащиеся общеобразовательной школы, наряду с естествознанием и математикой, изучали литературу, иностранные языки, историю. Он был за исключение догматизма, формализма из работы школы. По его мнению, образование есть результат упорного труда и собственных размышлений того, кто учится; «в науке нет другого способа приобретения, как в поте лица». [2, 57] Многие ценные мысли, высказанные А.И. Герценом о воспитании в семье, о детском чтении, о самообразовании, способствовали формированию общественного мнения того времени и подготовки почвы для преобразования системы воспитания в пользу простого народа.

В 40-е – 60-е годы XIX столетия сформировалась целая плеяда прогрессивных мыслителей: Пирогов Н.И. (1810-1881), Чернышевский Н.Г. (1828-1889), Добролюбов Н.А. (1836-1861), Ушинский К.Д. (1824-1820) и др. В этом ряду и Т. Г. Шевченко (1814 – 1861). Они заложили фундамент будущих изменений в общественной, политической, а вследствие этого, и экономической жизни России.

Многие мысли их педагогического наследия актуальны и в наше время.

Литература

1. Белинский В.Г. Избранные педагогические сочинения. Москва-Ленинград, 1948.
2. Герцен А. И. Избранные педагогические высказывания. Изд-во АПН, Москва, 1951.
3. Шевченко Т. Г., Кобзар, Киев, Дніпро, 1998
4. Шевченко Т. Г., Щоденник, Киев, 2003.

РОЛЬ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

НЕЧАСВА-ІОРІЙЧУК Н.В.,

Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича

У своїй статті автор зробила спробу проаналізувати роль художнього слова у формуванні національної ідентичності. Автор звертає увагу актуальність творчої спадщини Т.Шевченка для сучасності, коли національна самоідентифікація відіграє важливу роль не лише в особистому житті людини, а й як політичний інструмент.

Ключові слова: національна ідентичність, самовизначення, поезія, Майдан, національна меншина, етнонаціональна політика.

In her article the author made an attempt to analyze the role of literature in national identity formation. The author points out the relevance of Taras Shevchenko poetry, especially in times when national self-identification plays huge role not only in private life, but also as an political instrument.

Key-words: national identity, self-determination, poetry, Maydan, national minority, national policy.

У 1999 році посол США у Македонії Христофор Хілл висловив наступну думку: „Ми провели 1990-і роки, непокоячись через „Велику Сербію”, з цим покінчено. У наступне століття ми впевнено вступимо, відчуваючи занепокоєння через „Велику Албанію...” [1]. І справді, у перші роки XXI століття здавалося, що албанське питання – одне з найбільш актуальних і болючих у світовій політиці, що вирішення проблеми національного самовизначення сербських албанців врешті принесе довгоочікуваний мир на Балкани. Однак проголошення та подальше визнання незалежності Косово такими світовими політичними гравцями, як США, призвело до актуалізації питання національної ідентичності та, відповідно, права націй на самовизначення не лише у колишній Югославії, але й в інших регіонах світу. У відповідь на розділ Сербії та визнання албанського Косово Російська Федерація підтримала прагнення до незалежності Абхазії та Південної Осетії, таким чином розпочавши (чи продовживши) збір втрачених у результаті розпаду СРСР земель. Так світ став свідком, з одного боку, процесу політизації етнічностей, а з іншого – відновлення імперських амбіцій окремих політичних гравців.

Для сучасної України питання національної ідентичності залишається більш, ніж актуальним. Причому 2014 рік може стати роком національного єднання. Символічним, на нашу думку, є той факт, що нинішній рік – рік ювілейний. Саме 2014-го відзначаємо 200-річчя від дня народження Т. Шевченка та 100-річчя від початку Першої світової війни. Обидві події мали визначальний вплив на розвиток України. І якщо Перша світова дала шанс українцям на створення власної держави, то народження Великого Кобзаря – стати українцями, у яких «не вмирає душа... не вмирає воля» [2: 267], які здатні побудувати власну – вільну – Україну, яка «розвіє тьму неволі, світ правди засвітить» [2: 253].

Шевченкова поезія сьогодні, як ніколи, сприяє формуванню національної ідентичності українців, адже саме в ній знаходимо відповіді на найбільш актуальні питання української історії, сучасності, на питання: «хто ми?» і «як жити далі?». Найперше, що знаходимо у творах Кобзаря, – любов до рідного краю. Певно, немає твору в Тараса Шевченка, в якому не було б рядків про

Україну. Поет різними художніми засобами висловлює свою любов до рідного дому, рідної землі, свої муки і переживання щодо долі України й українців...

Чимало творів Тараса Шевченка звернені до історичного минулого, в якому поет шукає причини тих бід, які впали на його неньку-Україну. Водночас, безмежна любов до України не засліплює Тараса: він добре бачить недоліки самих українців, наголошує на тому, що саме через розбрат прийшло «лихо по всій Україні»:

*«... було лихо
по всій Україні!
Гірше пекла... а за віщо,
За що люде гинуть?
Того ж батька, такі ж діти, -
Жити б та брататься.
Ні, не вміли, не хотіли,
Треба роз'єднатися!» [3: 114].*

Ці слова є пересторогою для нас – сучасних українців, адже нині бачимо, що лише у єдності – сила та майбутнє України й усього українства.

Поет боляче переживав підлеглий статус України, те, що вона

*«заснула...
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце пригноїла
І в дупло холодне гадюк напустила...» [2: 185].*

Дивлячись на сучасну йому Вкраїну, Т.Шевченко все ж таки вірив у її світле майбутнє, пророкував кардинальні зміни і у політичному статусі самої України, і у ментальності українців:

*«Так сміються ж з України
Сторонні люди!
Не смійтеся, чужі люде!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!...» [2: 253].*

Віру в те, що збережеться й правдива історія українського народу, і його пісня, і його душа, знаходимо й у вірші «До Основ'яненка»:

*«Смійся, лютий враже!
Та не дуже, бо все гине, -
Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світі.
Чия правда, чия кривда
І чії ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмере, не загине...» [2: 60]*

І у поемі «Кавказ»:

*«Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля» [2: 267]*

Розуміючи, що без знання минулого, без усвідомлення себе українцями, його народ не зможе змінити свою долю, поет звертався до усіх своїх читачів словами:

*«Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Тую славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чиї сини? Яких батьків?
Ким, за що закуті?..» [2: 275]*

Але не лише до минулого звертався Тарас Шевченко у своїх творах. Словом навертав він українців до активних дій, розуміючи, що неспораведливість можна подолати лише спільною волею та силою, інакше – немає майбутнього ані в Україні, ні в українців:

*«...А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить:
Та добре вигострить сокиру –
Та й заходиться вже будить.
А то проспить собі небога...
А панство буде колихать,
Храми, палати муровать,
Любить царя свого п'яного
Та візантійство прославлять»[3: 616].*

Тому й закликав Кобзар усіх українців до бою за свою свободу:

*«...вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте» [3: 351].*

Природно, ми повинні пам'ятати про те, що Т.Шевченко творив в іншу історичну добу, однак його думки, його бачення України є не лише актуальним, воно - націтворче. Самі того не усвідомлюючи, викохані на поезії Великого Кобзаря, сучасні українці розпочали боротьбу за свою волю, оскільки, як і Т.Шевченкові, їм «не однаково,

*як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково...» [2: 312]*

Саме оце прагнення жити у сім'ї «вольній, новій» спричинило Майдан в Україні, що, у свою чергу, сприяло активізації процесу формування національ-

ної ідентичності українців, який знайшов своє виявлення і у новому прочитанні Тарасових поезій. І тут варто бодай словом згадати міжнародний флеш-моб «Світ читає Шевченка», ініційований студентами, в якому взяли участь українці й не тільки з більш як 30-ти країн світу, котрі 9 березня о 12 годині дня на площах своїх міст і сіл читали вірші Шевченка, насамперед «Заповіт», - він звучав різними мовами світу, включно з російською, італійською, румунською, англійською...

Водночас не можна не звернути увагу на той факт, що національний Ренесанс в Україні кінця 2013 – початку 2014 років викликав неоднозначну реакцію як з боку сусідніх держав, так і всередині країни. Події в Криму стали яскравим свідченням цього. Нині Україна переживає складні часи, коли самоусвідомлення себе українцем, росіянином, поляком, румуном, молдованином може бути інтерпретовано та використано політиками для реалізації власних політичних амбіцій, а не для захисту прав та свобод названих народів.

Сьогодні Чернівецька область залишається однією з найбільш стабільних у національному плані. Тут мирно уживаються представники різних народів. Так, румуни проживають в основному на півдні, зокрема, у Герцаївському районі, де вони складають більшість. У Глибоцькому районі румуни проживають поруч з молдованами. Останні складають більшість у Новоселицькому районі. В інших восьми районах Чернівецької області та місті Чернівці більшість складають українці. У контексті сучасних подій цікавими і важливими виглядають результати проведеного НУО «Інститут Бессарабії» соціологічного опитування щодо етнонаціональних та соціально-політичних орієнтацій населення Новоселицького району Чернівецької області. Опитування було проведене влітку 2013 року. У ньому взяли участь 300 осіб. Серед них українці склали 35,7 %, молдовани – 44,3%, румуни – 10,3%,; решта – росіяни, поляки та інші. Українську мову назвали рідною 40,3% опитаних, молдавську – 38,7%, румунську – 9,7%. На думку 71,7% опитаних навчання в школі повинно здійснюватися українською мовою. 16,3% вважають, що навчати дітей слід молдавською, 6,3% – румунською, а 11,7 – російською.

На питання, яке є більш, ніж актуальним у сучасній Україні: «чи задовольняються, на Вашу думку, на належному рівні права національних меншин в Україні?» близько 49,3% респондентів відповіли «так», 27,7% – «ні», а 22,7% було складно відповісти на дане запитання. Приємно відзначити, що 57% опитаних не зіштовхувалося з проявами нетолерантності на етнонаціональному ґрунті. В той же час, близько 30% респондентів у тій чи іншій мірі відчували нетолерантне ставлення до себе. Решті – приблизно 12,7% – було складно відповісти на дане запитання.

Як бачимо, Північна Буковина залишається регіоном, комфортним для проживання для представників різних національностей. Природно, що нова українська влада повинна приділити велику увагу формуванню такої етнонаціональної політики, яка б враховувала інтереси всіх громадян України, об'єднувала б їх в єдину політичну націю, спільним інтересом якої є розбудова сильної демократичної держави.

Підсумовуючи усе вищесказане, варто наголосити, що слово має вирішальну роль у формуванні національної ідентичності особистості, що від того, в якій

школі, якою мовою вчать діти, які твори вони читають, які фільми дивляться, залежить їхнє сприйняття оточуючого світу та себе у цьому світі. Тому не можна не звернутися до творчості Т.Шевченка, який у своїй молитві висловив усе те, чого хоче кожна віруюча людина, незалежно від своєї національності:

*«Злоначинающих спина,
У пута кутії не куй,
В склепи глибокі не муруй.
А доброзичливицям рукам
І покажи, і помози,
Святу силу ниспошли.
А чистих серцем? Коло їх
Постави ангели свої
І чистоту їх соблюди.
А всім нам вкупі на землі
Єдинодуміє подай
І братолюбіє пошли» [3: 675].*

Література

1. Оганесян А. *Косово перевіряє Балкани на прочність* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru/authors/20110922/441788463.html>
2. Шевченко Т. *Кобзар*, Київ, Дніпро, 1984.
3. Шевченко Т. *Кобзар. Повна збірка*, Харків, Фоліо, 2001.

Т.Г. ШЕВЧЕНКО І УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА

РУСНАК О.В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті подано стислий огляд дослідження життя і діяльності та увіковічення пам'яті Т.Г. Шевченка представниками української діаспори. Значну увагу автор приділив вшануванню постаті Кобзаря представниками української громади за кор.-доном під час проведення різноманітних тематичних свят. Аналізується становище українців Молдови, для яких дедалі актуальнішою стає проблема збереження національної культури.

Ключові слова: *Т.Г. Шевченко, українська діаспора, українці в Молдові.*

The article presents a brief overview of life and work and immortalization of memory of T.H. Shevchenko by the representatives of Ukrainian diaspora. Special attention is paid by the author to the honouring of Kobzar by the members of Ukrainian community abroad during the various thematic holidays. The situation of Ukrainians in Moldova is analyzed, for whom is becoming an increasingly urgent the problem of preserving national culture.

Key-words: *T.H. Shevchenko, Ukrainian diaspora, Ukrainians in Moldova.*

Одним із головних символів України у світі завжди була і залишатиметься постать Т.Г. Шевченка. А для всіх українців, що з різних причин змушені були покинути рідну землю, його творчість – це, в першу чергу, духовний зв'язок із домом, із Батьківщиною. Тож цілком закономірно, що в українській діаспорі велика увага приділена вшануванню Кобзаря.

Великому поетові і художнику Тарасові Шевченку в Україні і світі встановлено приблизно 1100 пам'ятників. Загалом це найбільша кількість монументів

ментів, встановлених одній особі, якщо не враховувати вождів тоталітарного режиму і невідомих солдатів. Левова частка пам'ятників, звичайно, припадає на територію України, проте більше сотні – за її межами, у приблизно 50 країнах, там, де є українська громада [9]. Для прикладу, за кордоном монументи Шевченку встановлено у Австралії (Канберра), Азербайджані (Баку), Аргентині (Буенос-Айрес), Білорусі (Берестя, Гомель, Мінськ, Могильов, Слуцьк), Болгарії (Софія), Бразилії (Прудентополіс, Куритиба, Порту-Алегрі), Греції (Афіни), Грузії (Тбілісі), Данії (Копенгаген), Італії (Рим), Казахстані (Актау, Алма-Ати), Канаді (Вайта, Вінніпег, Оквілл, Оттава), Китаї (Пекін), Кубі (Гавана), Литві (Вільнюс), Македонії (Скоп'є), Парагваї (Енкарнасьйон), Польщі (Білий Бір, Варшава), Росії (Краснодар, Москва, Орськ, Санкт-Петербург, Шахти), Румунії (Бухарест, Негостина, Сату-Маре), Словаччині (Братислава), США (Вашингтон, Кергонксон, Клівленд, Сірак'юс, Трой), Туркменістані (Ашгабат), Угорщині (Будапешт, Залаегерсег), Узбекистані (Ташкент, Зарафшан, Навої), Франції (Париж, Тулуза, Шалетт-сюр-Луен), Чехії (Прага), Чорногорії (Подгориця). Також пам'ятники Кобзареві є і в Молдові (Бельці, Кишинів, Тирасполь). За оригінальністю мистецтвознавці відзначають монумент Кобзареві у Римі, де його зображено в образі античного філософа, а за мистецькими цінностями – пам'ятник у Вашингтоні [9].

У Росії та Казахстані, у місцях, пов'язаних із Тарасом Григоровичем, встановлено меморіальні дошки, діють музеї та меморіальні комплекси. Єдиний музей, присвячений життю і творчості Тараса Шевченка, що розташований на американському континенті – у Торонто. Заснований 1952 року в Північному Оквіллі, відроджений 1995 року в Торонто. У музеї зібрано чимало артефактів, що мають відношення до життя Кобзаря. Тут представлена збірка українського декоративного мистецтва, експозиція про життя українських емігрантів у Канаді та книжкова Шевченкіана: рідкісні й факсимільні видання Шевченка, численні переклади переважно англійською мовою, наукова література. А веб-сторінка музею свого часу була першою сторінкою в інтернеті, присвяченою Тарасові Шевченку [14].

Чимало зусиль у цьому напрямку докладають і науковці, письменники, громадські діячі українського походження. Відзначення річниць важливих дат у житті Кобзаря проведенням різнопланових конференцій, зустрічей, круглих столів, літературних читань або виходом у світ нових досліджень в українській діаспорі здавна стало нормою.

Надзвичайно активно до справи підходили представники української громади країн Північної Америки. Так, письменниця, перекладач Наталія Лівицька-Холодна випустила ілюстровану біографічну розповідь про Тараса Шевченка [6]. Автор «старалася показати його безперервне шукання вселюдських прав, його гуманність, його гарячу любов до України, його глибоку релігійність, його палку ненависть до ворогів поневоленої батьківщини і до всякого деспотизму взагалі» [1: 4].

Українсько-американський історик, мовознавець, філолог-орієнталіст, засновник і доволітній директор Українського наукового інституту Гарвардського університету, співзасновник Міжнародної асоціації українців, редактор багатьох наукових часописів Омелян Пріцак видав брошуру «Шевченко – пророк» [7].

«Життя Тараса Шевченка» [4] – завершальний акорд творчості видатного шевченкознавця Павла Зайцева. Внаслідок драматичного перебігу історичних подій в Україні ця, єдина у своєму роді, правдива біографія Тараса Шевченка була неприйнятною для цензурних приписів різної, часом протилежної орієнтації. У книзі розкривається і утверджується новий, нетрадиційний образ Шевченка. Праця була надрукована заходами Наукового товариства ім. Шевченка у США та Європі у 1955 р.

У 1984 р. з'явилася праця Антіна Драгана «Шевченко у Вашингтоні» [3], де автор детально описує усі етапи появи пам'ятника Кобзареві у столиці США. Охарактеризовано відкриття монументу, а також стан вивчення життя і діяльності Т.Г. Шевченка у СРСР.

Силами Наукового товариства ім. Шевченка в Європі у 1996 р. побачила світ робота Євгена Сверстюка «Шевченко і час» [8]. Тут подано авторську концепцію творчості Шевченка, яка докорінно відрізнялася від офіційних догм і була оцінена радянською владою як кримінал. Є. Сверстюк доводив, що «Шевченко всіма силами боровся проти внутрішнього рабства і його моралі» [5: 6].

Тривалий час традиційними були Шевченківські конференції Української Вільної Академії Наук, результатом яких були невеличкі збірники матеріалів. Окремої уваги заслуговує брошура «Автограф Шевченка 1860 року» [12], надрукована у США 1951 р. Вона присвячена фрагментам з рукопису видання 1860 року, так званого Смиренківського Кобзаря.

Щороку в березні у Сучавському повіті Румунії, де проживає значна українська громада, вшановують пам'ять Кобзаря. На цю подію збираються місцеві українці та румуни, представники влади, Союзу українців Румунії та гості з України [13].

Такий високий рівень уваги до постаті Т.Г.Шевченка серед представників української діаспори не випадковий. Адже його творчість, життєвий шлях сповнені вболівання за збереження і розвиток мови, літератури, звичаїв – культури українського народу. А ці проблеми надзвичайно близькі українцям, які в силу різноманітних обставин змушені були покинути рідну землю.

На превеликий жаль, складнішою стає ситуація і в українській діаспорі у Молдові. В країні, де за даними перепису 2004 р. з 1520 населених пунктів українці не проживають лише у 124 [10: 3], українська мова і, разом із тим, права українців – занедбані.

Попри те, що Конституція Молдови гарантує кожному громадянину право навчатись рідною мовою (стаття 13, 35), така можливість забезпечена частково тільки у двох селах (Унгри Окницького району та Нагоряни Ришканського району). У ряді сіл Ришканського, Єдинецького, Бричанського та Окницького районів рідна мова викладається в обсязі іноземної – 3-4 уроки на тиждень [11: 66]. Натомість відбувається тотальна русифікація і румунізація українських населених пунктів, у яких діти змушені навчатися російською або румунською мовою, навіть у Кишиневі, де кілька ліцеїв мають статус російсько-українських [11: 66]. Негативну динаміку цього процесу зумовлює нещодавнє (від 5 грудня 2013 року) [2] прийняття конституційним судом Молдови рішення про визнання румунської мови у РМ державною. Прийняття цього рішення матиме негативні наслідки і для підготовки вчителів української мови та літератури в

Державному університеті імені Алеку Руссо у Бельцях. Наразі силами вчителів-українознавців цього університету та громадських організацій українців регіону (в першу чергу, спілкою українців Молдови «Заповіт»), здійснюються всеможливі заходи із збереження українського відділення на кафедрі славістики. Разом з тим, вбачається неприпустимим порушення керівництвом дружньої країни прав української меншини на спільному шляху України та Молдови до інтеграції у європейську спільноту. Думається, що такі дії зумовлені швидше радикальними політичними силами Румунії, які вже вбачають територію Молдови своєю. З огляду на розвиток політичної ситуації в регіоні такі дії Бухареста є неприпустимими стосовно сусідніх країн і дружніх народів, що обов'язково викличе відповідну реакцію з боку керівних органів ЄС.

На такому тлі величезним здобутком є відкриття українського класу в гімназії №9 у Бельцях. Хочеться відзначити й приділення уваги навчанню дітей української мови у цьому навчальному закладі і з боку державних структур, громадських організацій та політичних партій України. Зокрема, консульством України у Бельцях, «Інститутом Бессарабії» та силами активістів партії «УДАР Віталія Кличка». Подібні кроки повинні бути значно частішими й послідовнішими, аби справа збереження українців за кордоном просувалася успішно. А прикладом у цьому нам усім повинні завжди бути життя й діяльність Т.Г.Шевченка.

Література

1. Борецький М. *Передмова* // Ливицька-Холодна Н. Шлях Велетня. – Нью-Йорк: Видавництво Михайла Борецького, 1955. – С. 3-4.
2. *Государственным языком Молдовы является румынский* // pan.md/news/Gosudarstvennim-yazikom-Moldovi-yavlyaetsya-ruminskiy/46375
3. Драган А. *Шевченко у Вашингтоні: до історії пам'ятника Кобзареві України у столиці Америки*. – Джерзі Сіті, Нью-Йорк: Вид-во Укр. Нар. Союзу «Свобода», 1984. – 138 с.
4. Зайцев П. *Життя Тараса Шевченка*. – Нью-Йорк; Париж; Мюнхен, 1955. – 399 с.
5. Коптілов В. *У згоді з Богом* // Сверстюк Є. Шевченко і час. – Київ-Париж: Воскресіння, 1996. – С. 5-8.
6. Ливицька-Холодна Н. *Шлях Велетня*. – Нью-Йорк: Видавництво Михайла Борецького, 1955. – 143 с.
7. Прицак О. *Шевченко – пророк*. – Київ, 1993. – 39 с.
8. Сверстюк Є. *Шевченко і час*. – Київ-Париж: Воскресіння, 1996. – 160 с.
9. Терещук Г. *Найбільша кількість пам'ятників у світі Тарасові Шевченку* // <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2049329.html>
10. Чолану Л. *Досягнення і проблеми шкільного українства в Молдові* // Зб. міжн. конф. «Новітні методи викладання української мови та літератури» (12 листопада 2008 р.). – Бельці, 2008. – С. 3-6.
11. Чолану Л. *Українська ланка освіти в Молдові: задум і проблеми реалізації* // Українознавство. – №4. – 2010. – С. 65-67.
12. *Шевченківська конференція УВАН 1951. Автограф Шевченка 1860 року*. – Ukrainian-American Publishing Co, Inc. – 14 с.
13. Штірбець Х., Онужик М. *Шевченківські дні у Сучаві* // www.tri.ro/uk_uk/Шевченківські_дні_у_Сучаві-2070
14. *Taras Shevchenko Museum* // www.infoukes.com/shevchenkomuseum/

ВОСПИТАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО И ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ К ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ СРЕДСТВАМИ ВОКАЛЬНОЙ МУЗЫКИ (НА ПРИМЕРЕ ПЕСЕННОГО И ХОРОВОГО ТВОРЧЕСТВА НА СТИХИ Т.ШЕВЧЕНКО)

СИКУР П.И.,

Бельцкий государственный университет им. А. Руссо

В статье говорится о роли поэзии и вокальной музыки в эстетическом воспитании учащихся (на примере стихотворного творчества Т.Шевченко). Впервые рассматривается вопрос о значении так называемых жизненных и творческих стимуляторов, способных активизировать или тормозить деятельность того или иного поэта, композитора, исполнителя.

Ключевые слова: *эстетический стимулятор, мироощущение, художественно-эстетическое образование, сущность эстетического ощущения, музыкальная педагогика, эстрадные штампы, педагог – вокалист, воспитание вкуса, вокальная музыка, хоровая музыка.*

In this article it is spoken about a role of poetry and vocal music in esthetic education of pupils (on the example of T. Shevchenko's poetic creativity). For the first time it considered the question of value of the so-called vital and creative stimulators, capable to make active or slow down activity of this or that poet, composer, performer.

Key-words: *esthetic stimulator, world perception, art and esthetic education, essence of esthetic feeling, music pedagogy, variety stamps, the teacher – the vocalist, cultivation of taste, vocal music, choral music.*

Музыка, особенно вокально-хоровая, по сравнению с другими видами искусств, сильно влияет на чувства человека. Достаточно наглядно это проявляется у учащихся в подростковом и юношеском возрасте.

Современному учителю уже не достаточно дать художественно-эстетическое образование. Он должен уметь на профессиональном уровне осуществлять эстетическое воспитание учащихся в каждом виде учебной и воспитательной деятельности в соответствии с ее спецификой.

Следовательно, большая роль в этом вопросе отводится литературе, поэзии, и, конечно же, вокальной музыке. Различные музыкальные жанры в первую очередь воздействуют на чувственную сферу человека, на его эмоции. Через чувства музыка оказывает безусловное влияние на конкретные поступки, действия, на формирование мироощущения и мировоззрения человека в любом возрасте. Педагогике, особенно музыкальной (вокальной), принадлежит в этом особо важная роль. В курсах методик эстетическое воспитание рассматривается лишь применительно к предмету преподавания, т.е. более конкретно. Вопрос же стоит так, что учитель должен иметь широкую профессиональную ориентацию в данной проблеме.

Перед учителем музыки, а тем более, если он педагог-вокалист или дирижер, работающий со школьным хором, ставится ряд дополнительных задач. Это выбор репертуара, где большое значение имеет содержание словесного текста, красота вокальной мелодии, гармонии и т.п.

Если педагог ограничивает свое общение с воспитанниками узкими рамками педагогического репертуара, не беседует с ребятами на широкие музы-

кальные темы, не заботится о воспитании вкуса и способности критического суждения о разных музыкальных явлениях, то он обучает всего лишь музыкальному ремеслу. Таких ремесленников немало, особенно среди руководителей детских и юношеских эстрадных коллективов. Нередко они передают детям только эстрадные штампы, не заботясь о воспитании широкой музыкальной культуры учащихся, а это вызывает обратный результат.

Здесь нельзя не вспомнить Аристотеля, который говорил, что в основе музыки лежат зародыши морали. Следовательно, в вокальной и хоровой музыке, высокохудожественным и образцовым по форме и по содержанию должен быть музыкальный и словесный текст.

Для всестороннего воссоздания и целостного отражения действительности писатели, художники, композиторы прибегают к опосредованному изображению различных явлений, пользуясь такими приемами создания художественного образа, которые вызывают разнообразные ассоциации. Музыка, например, вызывает в нашем сознании зрительные образы, живопись дополняет слуховые ассоциации, звуковое воздействие, поэзия заключает в себе элементы других искусств и как бы пользуется всеми средствами одновременно.

Как правило, в творчестве большинства великих композиторов и поэтов просматриваются национальные мотивы и отпечаток влияния других видов искусств. Например, в стихотворении А.С.Пушкина «Ночной зефир», как отмечал В. Белинский, просматривается поэзия, живопись и музыка или «... и то, и другое, и третье, слившееся в одно, где картина говорит звуками, звуки образуют картину, а слова блещут красками, выются образами, звучат гармонией и выражают разумную речь» [1,249]

Не менее сильны в художественном отношении стихи, повести и рассказы Т.Шевченко, особенно его «Кобзарь». По внутреннему содержанию это богатый памятник культуры и в то же время – это украинский язык в его историческом развитии. В «Кобзаре» отражены киевские святыни, запорожская степная жизнь, крестьянский быт и другое.

В большинстве случаев под Кобзарем поэт подразумевает самого себя, со всеми своими душевными лирическими чувствами.

Особенно ярко в творчестве Т.Шевченко просматриваются национальные мотивы. Можно сказать, что душа поэта и его творчество до такой степени насыщены народностью, что даже посторонний заимствованный мотив получает в его поэзии украинскую национальную окраску. А народные песни, часто встречающиеся в «Кобзаре», служат для поддержания духа как самого поэта, так и других людей, страждущих от тяжелой жизни. Например, речка «Днепр» в «Кобзаре» – символ и признак всего характерно украинского, как Волга в великорусских песнях и преданиях. В описаниях природы Украины выступают поля, леса, гаи, садоочки и степи. Все чумачество описано в духе народных песен, а солдатщина у Шевченко переплетается с панщиной.

Многие стихотворные сочинения поэта продолжили свою жизнь в музыке, а такие произведения, как «Думи мої, думи мої, » «Зоре моя вечірняя», «Реве та стогне Дніпр широкий», по своей эстетически-музыкальной, духовной и воспитательной ценности не только не устарели, но и стали национальным достоянием Украины и других стран.

Не менее образцовым в вопросе эстетического и нравственного воспитания детей и молодежи является религиозное мировоззрение и личная жизнь Т. Шевченко. Его поэзия богата религиозно-нравственными мотивами, которые пронизывают весь «Кобзарь», где на первое место он выдвигает христианские принципы добра, прощение личной обиды, прощение своим врагам и т.п. Все это не только спасло его от пессимизма, отчаяния, но и стимулировало его творчество.

В стихотворении «Н. Костомарову» Т. Шевченко писал: «Молюся! Господи, молюсь! Хвалить Тебе не перестану! Що я ні з ким не поділю Мою тюрму, мої кайдани!» [8,319]

Уже при жизни творчество поэта было замечено за пределами Украины. Так, русская пресса писала: « Думы Шевченка нашли себе славу не в одной Украине, но и в целой России, да может быть, и дальше... [1, 249]. Здесь нельзя не отметить роль и значения жизненных и других стимуляторов и антистимуляторов, влияющих на творчество того или иного поэта, композитора или исполнителя. Данные стимуляторы, на мой взгляд, можно подразделить на несколько групп: внешние, внутренние стимуляторы и антистимуляторы, тормозящие творческий процесс.

Внешние стимуляторы: слава, популярность, жажда встречи со слушателями, положительные отзывы в прессе, похвала, признания оригинальности творчества, критика, интерес к творчеству и к художественной ценности исполняемого произведения, счастливая личная жизнь и т.п.

Внутренние стимуляторы: широкий кругозор, богатое творческое воображение, вдохновение, эмоциональная отзывчивость и эмоциональная память, богатая интуиция и другие.

К антистимуляторам можно отнести сомнения, неуверенность в своих силах, самодовольство, «почивание на лаврах», нездоровый прагматизм, чрезмерная занятость и другие.

Роль таких стимуляторов и даже антистимуляторов в творчестве огромна. Тогда талант, а тем более гений лучше созидает и творит. « Для художника, искусство должно оставаться превыше всего» [2,109]. Тем не менее, кризисы как певцу так и художнику, поэту необходимы. «Это целебная боль», – любила повторять певица Зара Долуханова. По словам О. Бальзака, «великий писатель – это мученик, оставшийся в живых» (1829). В одном из своих телеинтервью в 1997 г. академик Н. Амосов сказал, что поэту здоровье не нужно, он должен страдать, тогда напишет что-то толковое. То есть, важно не застрять в самодовольстве. «Я убеждена, – говорит певица Е.Образцова, – что человек, который не испытал в жизни многого, не будет большим артистом. Чтобы петь, надо прожить и пережить. И надо много страдать... В консерватории я пела «Кармен». И я думала, какая же я Кармен, если я не знаю что такое любовь, страсть!» [7,68]

Разумеется, кроме жизненных кризисов (при наличии таланта) велика роль и других вышеназванных стимуляторов в творчестве поэта, композитора или исполнителя.

Главными стимуляторами творчества Т. Шевченко можно считать трудную личную жизнь, сострадание и любовь к простым людям, непримиримость

к общественному строю и жажду творческого самовыражения. «Если можешь не писать, не пиши», – говорят поэты. Но Т.Шевченко не мог не писать.

Задача современного учителя музыки – не только проинформировать школьников о жизненном и творческом пути того или иного поэта, композитора. Здесь важно заинтересовать учащихся, чтобы каждый эмоционально ощутил их величие, драматизм, любовь к родному краю, к своему народу.

Здесь велика роль телевидения и интернета. Однако нельзя дело пустить на самотек. Задача учителя – научить школьников выбирать программы и передачи, обладающие высокой эстетической ценностью, т.е. воспитать эстетический вкус на материале телевизионного искусства.

На основе вышесказанного можно сделать следующие выводы:

1. Приобщение подрастающего поколения к литературе, поэзии и музыке следует осуществлять на прочном фундаменте тысячелетнего развития человеческой культуры. Большую помощь в этом вопросе окажет поэтическое творчество Т.Шевченко, и в частности, вокально-хоровые произведения на его слова.

2. В процессе эстетического воспитания и музыкального творчества учащиеся осваивают действительность в категориях прекрасного, возвышенного, комического и трагического.

3. В формировании национального сознания и эстетического отношения к действительности школьников большую роль играет вокально-хоровая музыка. Несмотря на специфику данного предмета, правильно подобранные средства и методы преподавания усилят эмоциональную реакцию учащихся на вокальные, хоровые произведения, подымут интерес к музыкальному и стихотворному творчеству. Поэзию Т.Шевченко, положенную на музыку отдельных композиторов, можно считать наглядным образцом в формировании эстетического и национального сознания детей подростков и юношества.

Литература

1. Белинский, В.Г., *Полное собрание сочинений*, Москва, 1955, т. 6.
2. Гедда, Н., *Дар не дается бесплатно*, Москва, Радуга, 1983.
3. «Русское слово», 1860, №6, с. 48.
4. Кабалевский, Д.Б., *Как рассказать детям о музыке?*, Москва, Сов. композитор, 1977.
5. Сикур, П.И., *Искусство пения в детском и юношеском возрасте*, Бэлць, 2009.
6. Сикур, П.И., *Поет хор воскресной школы*, Бэлць, 2013.
7. Шейко, Р.П., *Елена Образцова. Записи в пути. Диалоги*, Москва, Искусство, 1987, с. 362.
8. Шевченко, Т. Г., *Кобзар*, Київ, Дніпро, 1999.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ДУХОВНИЙ ІДЕАЛ УКРАЇНЦІВ

СКАБ М.В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті охарактеризовано Тараса Шевченка як глибоко віруючу людину, яка все життя намагалася жити за Божими заповідями, як ревного християнина, який дотримувався народних обрядів та звичаїв, як дуже добру, скромну та щирю людину, яка на ділі реалізувала Христову заповідь любові до ближнього, як справжнього патріота, який за свою Україну готовий віддати найдорожче, що є в людини, – душу.

Ключові слова: Тарас Шевченко, духовний ідеал, християнин, патріот, Україна.

The article describes Taras Shevchenko as a deeply religious man, who tried to live his whole life according to God's commandments, as a committed Christian, who followed folk rituals and customs, as a very kind, modest and sincere person, who implemented in practice Christ's commandment to love one another, as a real patriot, who was ready to give up his soul, the most precious thing a person has, for his Ukraine.

Key-words: Taras Shevchenko, spiritual ideal, Christian, patriot, Ukraine.

„Немає такої в нас людини, що не шукала б відповіді в Шевченка на те, що її болить, що її мучить”, – писав Василь Сімович 70 років тому [3: 73]. Ці слова актуальні й сьогодні. Кілька років тому до моїх рук потрапила книга дуже цікавого російського поета і мислителя Даниїла Андрєєва „Роза мира“ [1], у якій автор на основі особистого духовного досвіду описує висоти трансцендентного світу і серед п'ятірки тих, хто завдяки своїй духовності досягнув надзвичайних висот, дійшов майже до рівня святих, називає Тараса Шевченка. Природно, виникли питання: яким же був поет? яких принципів дотримувався в земному житті, щоб після фізичної кончини опинитися в отих високих світлих сферах?

Насамперед зауважимо, що Тарас Шевченко неодноразово з особливим почуттями відгукувався про релігійність як одну з благородних рис українського національного характеру, наголошував на ролі релігії як запоруки високої моральності людини. Те, що Шевченко був глибоко релігійною людиною, сьогодні уже не викликає сумнівів. Зараз про це можна прочитати не лише в діаспорних виданнях І. Огієнка, І. Стуса, Л. Білецького, але й у працях, виданих в Україні: наприклад, статті В. Шубравського, Д. Брилінського, книги Г. Грабовича, В. Пахаренка, Д. Чуба, В. Мокрого та інших авторів, зрештою навіть у деяких шкільних підручниках без будь-яких обмежувальних уточнень уже пишуть про те, що Т. Шевченко був свідомим віруючим християнином, для якого Бог – непорушна святиня, щоденна молитва – органічна потреба духовного життя, а Біблія – наймудріша книга, джерело невичерпної наснаги. Щодо останньої, то Біблія була супутницею Шевченкового життя з дитинства до останніх днів, справляючи вплив на світогляд поета і його творчість не лише, як часто зауважують, як джерело сюжетів, мотивів, образів, а передусім як джерело духовних істин, де поет віднаходив близькі йому етичні норми та погляди на добро і зло, що допомагало йому жити в таких нелегких умовах. За підрахунками І. Огієнка (митрополита Іларіона), „коли зібрати докупи все, що становить істоту релігійного стилю „Кобзаря“, то все це складає біля 15 % останнього“ [2: 8-9].

Працюючи над проблемою концептуалізації сакральної сфери на матеріалі концепту ДУША [4], ми зауважували, що Т. Шевченко у своїх творах часто використовує лексему *душа*, особливо активно на позначення релігійного поняття, тобто в значенні „безсмертна нематеріальна основа в людині”.

Народна мораль дбала про чистоту душі, а тому герої Шевченка дуже бояться занепасти свою душу: *Любить його, моя сиза, / Серце не навчити. / Пішла б же я утопилась – / Жаль душу згубити* [7, I: 80]. Лише Україна, його славна Україна достойна того, щоб запродати за неї душу. Так Т. Шевченко висловлює свій патріотизм, свою надзвичайну любов до рідного краю, за який

він може погубити навіть найдорожче, що є в людини: *Я так її, я так люблю / Мою Україну убогу, / Що проклену святого Бога, / За неї душу погублю* [7, II: 39].

До речі, лексема *душа* як релігійне поняття функціонує в Т. Шевченка переважно в україномовних творах і має багато спільного з використанням її у фольклорі. У цьому бачимо як відображення особистих уявлень та вражень поета про смерть (пригадаймо наймитування малого Тарасика в дяка, коли йому часто доводилося читати Псалтир над умерлими), так і відображення звичаїв та традицій українського народу, його релігійного світогляду, який він змалку увібрав у себе, виростаючи серед простого люду.

Будучи людиною богобоязливою, Т. Шевченко засобом заспокоєння душі вважав молитву. У „Щоденнику“, написаному в Новопетровському укріпленні в останній рік ув'язнення, читаємо: *Отдыхая на камне, я смотрел на мрачную батарею, высоко рисовавшуюся на скале, и многое, многое вспомнил из моей прошлой невольнической жизни. В заключение поблагодарил всемогущего человеколюбца, даровавшего мне силу души и тела пройти этот мрачный, тернистый путь, не уязвив себя и не унизив в себе человеческого достоинства. Успокоив себя светлою молитвою, я побрел тихонько на огород* [7, V: 83].

Поет молиться не лише за себе, а й за земляків своїх, за Україну, за все людство, за опам'ятання ворогів. Він вірить, що молитва потрібна людині за її земного життя, потрібна вона християнській душі й після смерті тіла, і тому звертається до нас із проханням пом'янути його незлим тихим словом, молитися за прощення його гріхів.

Із щоденника й листів поета довідуємося, що читані в дитинстві, з веління вчителя, заупокійні молитви він відмовляв усе життя на вістку про смерть своїх найближчих. Упродовж усього життя Шевченко сповідався і причащався, про що свідчить лист до Варвари Репніної, написаний уже із заслання 28 лютого 1847 р.: *Тепер я говію, і сьогодні прийняв святі тайни, хотів би, щоб усе життя моє було так чисте, прекрасне, як сьогоднішній день* [7, V: 187].

Поет свято дотримувався релігійних обрядів, вважав неділю „святою“, Різдво Христове і Великдень – найбільшими святами свого народу, а вчення Ісуса Христа – запорукою спасіння душі, самого ж Христа – „великомучеником святим, пророком“. Жити, на думку Шевченка, треба так, щоб не гнівити Бога, потрібно боятися гріха, відвідувати „церкву святую“, де „ніби з самим Богом розмовляють“.

На святкуванні 200-річчя від дня народження Т. Шевченка на Майдані Незалежності в Києві українська письменниця Оксана Забужко дуже добре сказала, що всім своїм життям Шевченко засвідчив повне невизнання зла у всіх своїх виявах. Можливо, тому з'явилася думка, що власне сам Майдан, оця Революція Гідності, є найбільшим подарунком Тарасові Шевченкові до його ювілею. Однак попри свою активну позицію у боротьбі зі злом, Шевченко ніколи не мав у серці злоби, не любив людей злісних, був людиною душевною, доброю, завжди готовою подати руку допомоги. Його твори вчать жити по правді, бачити красу людини в її душевному благородстві й готовності робити іншим добро: *Добре жить / Тому, чия душа і дума / Добро навчилася любить* [7, II: 197].

У Шевченка ми на ділі бачимо реалізацію Христової заповіді любові до ближнього. Як зворушливо пише поет про солдатів у „Щоденнику“: *Солдаты*

– самое бедное, самое жалкое сословие в нашем православном отечестве. У него отнято все, чем только жизнь красна: семейство, родина, свобода, одним словом, – все [7, V: 15]. Як зауважують деякі дослідники, наприклад, Д. Чуб, Шевченко був навіть занадто гуманний і на слабості дивився поблажливо, „стараючись навіть у бруді знайти хоч крупинку золота“ [6: 27]. Але ж так і треба ставитися до людей! І. Стус цілком слушно писав: „Для сучасної людини, що втратила почуття зв'язку з метафізичною глибиною буття, може бути незрозумілим великодушність шевченківської людини, її байдужість до власного матеріального добробуту“ [5: 69]. Шевченко успадкував ту високу духовність українського народу, про яку свідчив у свій час Н. Лесков, а пізніше говорили І. Огієнко, С. Ярмусь та інші. „Ничтожны материальные нужды в сравнении с нуждами души“, – пише Шевченко в „Щоденнику“ [7, V: 264].

Однією з позитивних рис стану душі людини, як визнає Біблія, є смиренність, скромність. Шевченко був надзвичайно скромним. У своїх листах поет, звертаючись до близьких людей і наділяючи їх найкращими рисами характеру, досить часто вживає словосполучення *велика душа*, як у листі до С. С. Гулака-Артемовського: *Ну скажи по правді, чи єсть та великая душа на світі, окроме твоєї благородної душі, що згадала про мене в далекій неволі, та ще й 15 карбованців дала? Нема тепер таких великих душ на світі. Може, і були коли-небудь, та в ірїй полетіли* [7, V: 330]. Коли ж поет пише про себе, то вживає антонімічний вираз *мала душа*, який використовує лише стосовно себе самого. Із листа до Й. М. Бодяньського: *Спасибі тобі ще раз за літописи, я їх уже напам'ять читаю. Оживає моя мала душа, читаючи їх!* [7, V: 304].

І ще про одну рису Т. Шевченка. Поет ніколи не знав половинчастості, роздвоєння, ніколи не любив штучності, нарочитості, ніколи не кривив душею, завжди залишався до безмежності щирим, безпосереднім. Недарма в його поезії одне із найбільш частотних слів є прикметник *щирий*: *Сини мої! орли мої! / Летіть в Україну, – / Хоч і лихо зустрінеться, / Та не на чужині. / Там найдеться душа щира, / Не дасть погибати* [7, I: 92]. *Щирий* в українській мові – синонім до *справжній*, наприклад, *щире золото – справжнє золото*. Отже, саме такою повинна бути справжня душа – щирою.

Незважаючи на складні умови життя, поет не дає своїй душі зміліти, не дозволяє свою душу охопити помсті, відчаю: *...забудем и простим темных мучителей наших, как простил милосердый человеколюбец своих жестоких распинателей* [7, V: 12]. Навіть вкрай важка десятирічна солдатчина не зламала його творчого духу, не змусили зректися своїх суспільно-політичних переконань, ні відступити від обраних раніше ідейно-художніх принципів. 20 червня 1857 р. в „Щоденнику“ поет занотував: *Все это неисповедимое горе, все роды унижения и поругания прошли, как будто не касаясь меня. Малейшего следа не оставили по себе. Опыт, говорят, есть лучший наш учитель. Но горький опыт прошел мимо меня невидимкою. Мне кажется, что я точно тот же, что был и десять лет тому назад. Ни одна черта в моем внутреннем образе не изменилась. Хорошо ли это? Хорошо. По крайней мере, мне так кажется. И я от глубины души благодарю моего всемогущего создателя, что он не допустил ужасному опыту коснуться своим железными когтями моих убеждений, моих младенчески святых верований* [7, V: 25].

Шевченко ніколи не нарікав на свою долю, а навпаки, дякував Богові на всі випробування. У листі від 9 січня 1857 р. до А. Толстої Шевченко пише: *Теперь, и только теперь я вполне уверовал в слово: „Любя, наказую вы“*. *Теперь только молюся я и благодарю его за бесконечную любовь ко мне, за ниспосланное испытание. Оно очистило, исцелило мое бедное больное сердце. Оно отвело призму от глаз моих, сквозь которую я смотрел на людей и на самого себя. Оно научило меня, как любить врагов и ненавидящих нас. А этому не научит никакая школа, кроме тяжелой школы испытания и продолжительной беседы с самим собой. Я теперь чувствую себя если не совершенным, то, по крайней мере, безукоризненным христианином. Как золото из огня, как младенец из купели, я выхожу теперь из мрачного чистилища, чтобы начать новый благороднейший путь жизни. И это я называю истинным, настоящим счастьем* [7, V: 341]. За рік до смерті (1860 р.) Шевченко пише вірш, що починається словами: *Не нарікаю я на Бога*.

Український народ назвав Тараса Шевченка пророком, а „пророк – голос Бога для свого народу“. Суголосну думку висловив сімдесят років тому і В. Сімович: „Господь послал нам пророка благовістити любовь та вчити святого розуму“ [3: 30]. Що ж, порівняймо поетове ставлення до життя і наше. Разом із радянською системою у ХХ ст. до нас прийшла культура іншого гатунку, з іншими моральними цінностями. На щастя, все змінилося, і в кінці другого тисячоліття від Різдва Христового людство зрозуміло, що на шляху цивілізації розгубило дуже багато духовних цінностей, які допомагали тримати наш світ у рівновазі, і почало активно їх повертати. Наукове обґрунтування духовної суті людини, спроби реальних пошуків розуміння всезагальних космічних законів розвитку людства дають можливість подивитися на Шевченка по-новому, і, зокрема, як на зразок того, як треба любити світ, у якому живемо, як треба дякувати Богові за кожну мить свого життя, ні на кого не нарікати, а кожній миті наповнювати свої душі любов'ю, милосердям, прощенням для ближнього, працювати на те, щоб хоча б трохи наблизити себе до великого Шевченкового зразка людини.

Література

1. Андреев Д. *Роза мира*, Петрозаводск, Карелия, 1994.
2. Митрополит Іларіон, *Релігійність Т. Шевченка*, Вінніпег, 1964.
3. Сімович В. *Тарас Шевченко: його життя та творчість: до 130-річчя з дня народження Т. Шевченка*, Львів, 1941.
4. Скаб М. В. *Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери*, Чернівці, Рута, 2008.
5. Стус І., прот., докт. *Релігійні мотиви у творчості Тараса Шевченка*, Едмонтон, Альберта, 1989.
6. Чуб Д. *Живий Шевченко: Біографічні та літературознавчі оповіді*, Київ, Веселка, 1994.
7. Шевченко Т. *Твори у 9-ти томах*, Київ, Дніпро, 1971.

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ В КОНТЕКСТІ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕКЛАМНИХ ТЕКСТІВ: ВПЛИВОВИЙ АСПЕКТ

ГОРОДИСЬКА В. В.,

Миколаївський коледж ім. В.О.Сухомлинського

У статті виявлено і здійснено порівняльний аналіз семантичної специфіки комерційної, політичної та соціальної реклами з огляду на впливову природу таких маркерів.

***Ключові слова:** сугестія, рекламний дискурс, Мілтон-модель, семантика, нейролінгвістичне програмування.*

The article researches and accomplishes the comparative analysis of semantic specification of commercial political and social advertising in the context of natural influence of such markers.

***Key-words:** suggestion, advertising discourse, Milton model, semantics, neurolinguistic programming.*

Сугестивна функція мови все активніше привертає увагу сучасних лінгвістів, які розглядають і загальнотеоретичні засади мовного впливу (Р.Блакар, Д.Болінджер, Т.Ковалевська, Л.Мурзін, О.Іссерс, П.Паршин, Ч.Сендідж, Н.Слухай, В.Фрайбургер, І.Черепанова та ін), і конкретну амплітуду його безпосередніх реалізацій, переважно зосереджених у межах рекламного дискурсу (К.Бове, Ж.Бодріяр, І.Вікентьєв, У.Еко, В.Зірка, Х.Кафтанджиев, М.Кохтев), насамперед скерованого на корегування поведінки адресата, через програмоване використання відповідних маркерів мови як «інструмента влади» [4: 23]. Максимальна сугестогенність цього дискурсу виявляється у всіх його різновидах – комерційній, політичній і соціальній рекламі, ілюструючи прагматичну націленість, персуазивність реклами як її домінуючу ознаку [12: 28]. Проте стратегічна тотожність таких дискурсів, витлумачувана як «загальне когнітивне уявлення про найефективніші способи досягнення комунікативної мети» [11: 49], має характерні тактичні прийоми, що визначають застосування певних лінгвістичних засобів для вираження інваріантної стратегії в кожному конкретному різновиді реклами з огляду на його функційну специфіку. Так, комерційна реклама пропагує «той плин думки і той стиль життя, які цінуються саме тепер і відображають розвиток культури» [6: 200-201], акцентуючи на мінливому, нестабільному характері її предмета. Політична реклама спрямована «на вищі рівні ієрархії потреб людини» [10: 67-68], що відповідно змінює її конструктивний вектор. Соціальна реклама концентрується на найбільшій проблемі суспільства [7] і «здійснює психокорегувальну функцію шляхом слідування законам ментальної ідентичності та звернення до глибинного коріння історії народу, до змісту його глибинної психології, базисних рис національного характеру» [1: 23].

Зазначені фундаментальні відмінності відбиваються в лінгвістичному конструюванні відповідних рекламних повідомлень, де на особливу увагу заслуговує семантичне наповнення використовуваних одиниць як сугестивно активне [5]. Порівняльний аналіз семантики таких компонентів дасть змогу визначити

загальні особливості синтезу рекламного метадискурсу, а також виявити його специфіку у межах кожного рекламного різновиду, що увиразнює актуальність відповідного напрямку. Наведене визначає мету статті, яка полягає у висвітленні семантичної специфіки сугестивно маркованих доміантних лексем, зафіксованих у слоганах комерційної, політичної та соціальної реклами, які виступають сугестивними стрижнями, своєрідними «психосемантичними ключами» (термін О.Громової) до ментальних полів реципієнтів рекламного впливу. Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких конкретних завдань: виявити сугестивно марковані лексеми в кожному різновиді рекламного дискурсу; визначити доміантні групи і їхню семантичну специфіку; пояснити сугестивний потенціал зафіксованих одиниць. У роботі використано описовий, кількісний аналіз, а також елементи компонентного аналізу для встановлення семантичної специфіки аналізованих лексем. Залучено і метод Мілтон-модельної ідентифікації нейролінгвістичного програмування (НЛП). Об'єктом аналізу виступає вербальна сугестія комерційної, політичної та соціальної реклами, предметом – лексико-семантична специфіка відповідних мовних сугестогенів. Фактичний матеріал дібрано з понад 150 рекламних слоганів, зафіксованих на провідних телеканалах України (однакова кількість кожного рекламного різновиду), де безпосередньо проаналізовано близько 200 сугестивно активних лексем.

Ефективність методологічної бази НЛП в аспекті лінгвістичної кваліфікації мовних сугестогенів доведена не лише в теоретичних розробках зарубіжних фундаторів цієї науки (Г.Алдер, Р.Бендлер, Б.Боденхаммер, Дж.Гріндер, Р.Ділтс, Дж.О'Коннор, Дж.Сеймор, М. Еріксон), але і в низці вітчизняних досліджень (Т.Ковалевська, С.Бронікова, Н.Слухай, О.Климентова, а також А.Кісельова, А.Ковалевська, О.Олексюк, О.Петренко, В.Петрик, Ю.Станкевич та ін), де наголошено на особливому статусі НЛП у процесах вербального програмування поведінки людини, серед яких «дисоціації свідомого й несвідомого, сенсорне переважання, використання природних трасових станів, як коріння трасового досвіду...» [9: 59] та ін., що дає підстави для визнання наукової релевантності методу Мілтон-модельної ідентифікації. Відзначимо, що Мілтон-модель має на меті не смисловою конкретизацію мови, а оптимізацію її сугестивних властивостей [5], систематизацію зафіксованих маркерів та пояснення впливових ефектів з огляду на їхню психолінгвальну природу. Спираючись на положення Мілтон-моделі, де лінгвальні сугестогени кваліфікуються на основі моделювальних процесів упушення, узагальнення і викривлення, співвідносних з тактиками створення рекламної сугестії, а також ураховуючи безпосереднє семантичне наповнення аналізованих лексем у кожному рекламному різновиді, ми дійшли таких висновків.

По-перше, у межах процесу упушення сугестивний лексикон комерційної реклами сконцентровано на позначенні вітальних потреб і гедоністичних тягінь особистості, які виступають потужними мотиваторами, де «по суті, процес мотивації і є процесом регуляції поведінки. У ньому відбувається пошук і віднайдення оптимальної поведінки, а також створення психологічної основи для її здійснення» [3: 90]. Активними маркерами відповідного процесу виступають неспецифічні лексеми *пристрасть, насолода, задоволення, радість, краса, смак* тощо: *Бьорн – Полум'яна пристрасть; Баунті – Райська насолода;*

Кіндер Сюрприз – завжди дарує радість! В політичній рекламі відповідно функціонують лексеми на позначення морально-етичних цінностей, також представлені насамперед неспецифічними маркерами: *стабільність, свобода, справедливість, майбутнє* тощо: *Сім'я, достаток, стабільність; Добули свободу – добудемо долю!; Майбутнє народжується в родині.* Соціальна реклама теж ілюструє активність неспецифічної лексики (*здоров'я, майбутнє, життя*): *Не пали. Не скорочуй собі життя; Молодь – майбутнє країни.* Отримані показники доводять внутрішню семантичну «спорідненість» політичної та соціальної реклами, ілюстровану спільною активацією архетипів національної гордості, любові до Батьківщини, родини, дотримання загальнолюдських цінностей тощо. Проте в соціальній рекламі відзначаємо активність шокувальної та знегативованої семантики, пов'язаної з пропагандою здорового способу життя, візуалізацією негативних наслідків. У комерційній же рекламі переважає лексика гедоністичної спрямованості.

По-друге, у межах процесу генералізації сугестивною активністю відрізняється лексика із семантикою максимальної винятковості рекламної пропозиції. Так, у комерційній рекламі це насамперед стосується універсальних квантіфікаторов, представлених займенниками і прислівниками узагальнювальної семантики, які «не ідентифікують нічого конкретного» [4: 90] і моделюють гіперболізоване коло користувачів рекламного товару та його життєву необхідність, напр.: *Марс. Все буде в шоколаді!; Актімель. Природний захист цюранку.* Для політичної реклами пріоритетними також є універсальні квантіфікатори, зокрема лексема *всі*, що, як і в попередньому випадку, виступає маркером гіперболізації, в даному випадку – неосяжної електоральної підтримки певного кандидата/партії. Актуальні й модальні оператори, представлені частками *тільки, лише*, що акцентують на виняткових характеристиках певного політичного лідера/партії, та модальними дієсловами можливості/необхідності: *Всі – в Першотравневі колони!; Тільки вона врятує країну; Влада повинна дбати про людей.* Соціальна реклама в аналізованому аспекті характеризується мінімальною активністю, зосередженою на модальних операторах можливості/необхідності, які ілюструють імліковану директиву, головну ідею повідомлення: *Дітям необхідна сім'я; Я не можу жити один!* Аналіз процесів генералізації ілюструє певні спільні площини семантичного перетину комерційної та політичної реклами, виявленої в одночасному узагальненні й обмежувальності семантики активних лексичних елементів. Сугестивна лексика соціальної реклами концентрується переважно на модально маркованих лексемах із семантикою обов'язковості певної дії.

По-третє, у межах процесу викривлення зафіксовано домінування комплексної еквівалентності в комерційній (*Якщо сік – то «Джерельце»*), т.зв. «читання думок» – у політичній (*Ми знаємо, як врятувати країну*) і соціальній (*Хочеш жити? – Кинь палити!*) рекламі, що в цілому ілюструє актуальність синтаксичних моделей. На рівні ж лексико-семантичному відзначаємо домінування пресупозитивних маркерів із семантикою новизни, а отже – креативності, прогресивності рекламної пропозиції тощо. Такі лексичні показники насамперед характеризують комерційну та політичну рекламу (*Полуниця й банан. Новий смак; Ми побудуємо нову – успішну та заможну Україну; Нова*

аграрна політика), де у межах першої або повідомляють про появу нової продукції вже відомої фірми, або акцентують на виняткових властивостях певної лінії; у межах другої – наголошують на прогресивній реконструкції певних соціальних програм та ін.

Узагальнення отриманих результатів дає підстави для висновку про те, що лінгвістичне конструювання всього спектру сучасної реклами передбачає активне використання лексико-семантичного потенціалу мовних засобів, сугестивна природа яких відповідає закономірностям, зокрема систематизованим у Мілтон-моделі нейролінгвістичного програмування. Доведено, що найбільш активними сугестогенами в рекламному дискурсі виступають неспецифічна лексика (процеси упущення), універсальні квантифікатори (процеси генералізації) і пресупозитивні елементи (процеси викривлення), які в цілому реалізують актуальний семантичний спектр рекламної сугестії, ілюструючи наявність базових сугестогенних моделей в рекламному конструюванні. Водночас виявлено маркери, які визначають смислову специфіку впливу в комерційній, політичній і соціальній рекламі, акцентуючи на існуванні оригінальних лексико-семантичних компонентів у кожному її різновиді. У подальших дослідженнях лінгвістичних аспектів рекламної сугестивності маємо на меті не лише розширення обсягів фактичного матеріалу, а й залучення всього спектру новітніх методів аналізу мовних сугестогенів.

Література

1. Гершун М.В. *Социальная реклама как коммуникативный инструмент государственного управления* / автореф. дис. канд. полит. наук. – М., 2007. – 30 с.
2. Зазыкин В.Г., Зазыкина Е.В., Мельников А.П. *Психология рекламы и рекламной деятельности*. – М.: ИНТЕЛБУК, Издательство ЭЛИТ, 2009. – 224 с.
3. Имедадзе И.В. *Ситуативное развитие мотивации и установка* // ВП – №2., С. 90-97.
4. Иссерс О.С. *Речевое воздействие*. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 224 с.
5. Ковалевська Т.Ю. *Нейролінгвістичні маркери рекламного впливу* // Світ соціальних комунікацій: Науковий журнал. – К., 2011. – Т. 2. – С.89-91.
6. Куликова Е. В. *Языковая специфика рекламного дискурса* // Филология. Искусствоведение: Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2008. – № 4. – С. 197-205.
7. Николайшвили Г. *Социальная реклама*. – М.: Аспект Пресс, 2008. – 191 с.
8. Попова Е.С. Структура манипулятивного воздействия в рекламном тексте // Известия УГУ. – Екатеринбург, 2002. – № 24. – С. 276-288.
9. Слухай Н.В. Сугестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведения человека. – К.: ИПЦ «Киевский университет», 2012. – 319 с.
10. Станкевич Ю.В. *Мовні сугестогени в текстах політичної реклами*: дис... канд. філол. наук: 10.02.01. – Одеса, 2011. – 232 с.
11. Dijk, T. A. van, Kintsch W. *Strategies of Discourse comprehension Text*. – N.York: Academic Press, 1983.
12. Lakoff, R. T. Persuasive and ordinary conversation, with examples of advertising. In Tannen D. (Ed.) *Analyzing discourse: text and talk Text*. – Georgetown University Press, 1982. – P. 25-42.

ЗМІСТ КОНЦЕПТУ *ЮРОДИВИЙ* В РОСІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)

ДОЛГОВ В. Г., ІГНАТЕНКО Д. А.,

Бельцький держуніверситет імені Алеку Руссо

У цій статті розглядаються деякі аспекти лексико-понятійного змісту номінанта концепту юродивий. Порівняльно-зіставний підхід щодо дослідження цього номінанта концепту в межах російської та української мовних картин світу дозволяє виявити спільність змістовної структури, а також зміни, що відбулися в ній.

Ключові слова: юродивий, концепт, значення, лексикографія, детермінологізація.

The present article discusses some aspects of lexico-conceptual content of nominee whacky concept. Comparative approach to the study of this concept in the framework of the nominee Russian and Ukrainian language pictures of the world reveals the commonality of the content structure, as well as changes occurring in it.

Key-words: whacky, concept, meaning, lexicography, determinologization of the meaning.

Охрещена Русь, перейнявши основоположний для християнства концепт святості з усіма ключовими чинами християнських подвижників, сприймає з Візантії й юродство як цілком сформований релігійний феномен саме в той час, коли він почав повертати свої позиції й значно поширився в містах імперії.

У процесі становлення давньоруське юродство повторює, по суті, ті самі етапи, що й візантійське, проте в новій культурно-історичній та ментальній обстановці набуває надзвичайного для православного світу розвитку. Найчастіше показником надзвичайної популярності юродивих на Русі, а також основним аргументом на користь того, що юродство є специфічним руським явищем, у фаховій літературі стає вказівка на кількість юродивих. Їх справді чимало. Проте однакості в питанні встановлення кількості юродивих у науковій та фаховій літературі немає. Так, наприклад, Г.П. Федотов у монографії «Святі Давньої Русі»[12] свідчить про 39 юродивих, шанованих на Русі з XIV до XVI століття. Т.А. Недоспасова у праці «Руське юродство XI-XVII століть»[5] наводить хронологічний перелік 64 руських юродивих. «З відомих 247 імен юродивих руською церквою канонізовано 36»[15: 53], – стверджує С.Є. Юрков. Така розбіжність у цифрах, очевидно, пояснюється відмінністю критеріїв чи принципів відбору: враховуються канонізовані або шановані в народі святі; місцевошановані угодники Божі (місцевохрамові, місцевоєпархіальні) або визнані загальноруськими святими; встановлення відмінних часових рамок періоду прославлення та ін. Існує думка, якої дотримується, наприклад, С.А. Іванов[1], згідно з якою точне число даних подвижників встановити у принципі неможливо в силу напівлегального характеру юродства.

Примітно, що духовна сутність руського юродства була незрозуміла західним дослідникам до недавнього часу. Наприклад, автор дослідження «Соціальна і літературна історія блаженства» (1935) Енід Уелсфорд вважає адептів цього чину святості лунатиками та божевільними [17]. У книзі Джона Саварда «Досконалий дурень: юродство Христа ради в католицькій і православній духовній традиції»[16], опублікованій у 1980 році, стверджується, що подвиг юродства

набув свого подальшого розвитку й на Заході. Автор представляє цілу галерею кельтських й французьких юродивих, проводячи паралелі з православними святими. Однак, трактуючи юродство у Христі широко (як рису тією чи іншою мірою властиву всім святим і навіть усім християнам), він значно розширює межі даного поняття, тим самим розмиваючи їх. Кількість подібних робіт мінімально й побічно служить підтвердженням нерелевантності концепту «юродивий» в західноєвропейській культурі (звідси й складність перекладу різними європейськими мовами номінанта концепту юродивий, що вказує на етноспецифічний характер досліджуваного концепту).

Для російської, української і, ширше, слов'янської культур юродивий є значущою і знаковою фігурою. Привертає увагу той факт, що розгляд творів новітньої літератури з урахуванням парадигми юродства отримало останнім часом особливої популярності.

У даній статті звернімося до лексико-поняттєвої складової концепту юродивий, причому тільки тієї, що зафіксована у словниках російської та української мов. Це суттєво звузить предмет вивчення, проте дозволить нам виявити подібні для обох мов тенденції.

Слово «юродивий» виникло у спільнослов'янський період. В «Етимологічному словнику» Фасмера сказано: «Юродивый, д.-русск. ЮРОДИВЪ, починаючи з XIV ст. До цього – УРОДИВЪ»[11: 534]. Давньоруське «оуродъ» походить від слова «род» з негативною часткою. П.Я. Черних в «Історико-етимологічному словнику сучасної російської мови» пояснює: «російська, східнослов'янська форма – урод – , з у- – префікса, що позначає «ущербність», «недолік», «вада», «спад», «зменшення»... й кореня род-»[12: 461]. По суті те саме пояснення, але більш ґрунтовне, знаходимо в ієромонаха Алексія, який наводить також порівняння зі словом «выродокъ» (префікс в- і корінь род – передають значення «людина, викинута з роду, знехтувана родом»)[2: 59].

З урахуванням специфіки розвитку російського та українського етносу закономірно постає питання про функціонування даного етимону у споріднених мовах. Зазначимо, що слова двох мов, які сягають одного етимону, у процесі еволюції характеризуються розбіжністю семантики, набуваючи «протилежних» значень. У лінгвістиці подібне явище позначають як міжмовну омонімію, проте ці слова зазнали енантіосемії. Так, українське «врода» зі значенням «краса, миловидність» явно протиставляється російському «урод», вживаному у даний час у значенні «людина чи тварина з фізичною вадою» (прям.); «людина з некрасивою, потворною зовнішністю» або «людина з негарними, неприродними звичками» (перен.).

Ознака ущербності фізичного характеру, закладена у значенні етимону, згодом витисне ознаку ущербності ментальної. У російській мові, як слушно зауважує С.А. Іванов, до XVII століття відбудеться детермінологізація поняття, з того часу позначення «юродивий» закріплюється саме за святим, що через благочестиві спонукання переховувався під личиною божевільного, а первинне «урод» – за калікою.

З часом у змісті та структурі даного концепту відбулися ще більш суттєві зміни, про що свідчать дані тлумачних словників. Вони, як вказує практика

лексикографічних описань, виходять з наявних на сьогоднішній день найбільш значущих контекстів вживання слова.

Для аналізу структури значення використовуються словникові статті «Словника російської мови» за редакцією А.П. Євгенєвої [7: 775-776] як одного з найавторитетніших сучасних видань, а також дані «Тлумачного словника російської мови» Д.Н. Ушакова (ТРСМ) [10: 1448] й академічного 17-томного видання «Словник сучасної російської літературної мови» (ССРЛМ) [8: 2003-2004]. У словнику за редакцією А.П. Євгенєвої іменник юродивий трактується так:

1. Психічно хвора людина (*Нельзя было назвать его совершенным идиотом или юродивым, но он был до того наивен, что иногда действительно его можно было считать дурачком.* Достоевский, Село Степанчиково), з поміткою «застаріле». (У ССРЛМ – психічно хворий, божевільний. А також зазначено, що в переносному значенні – про непрактичну, непристосовану до життя людину, дивака, фантазера).
2. Блаженний, аскет-безумець або той, хто прийняв вигляд божевільного, наділений даром пророцтва. (*Он с пятнадцатого года стал известен как юродивый, который зиму и лето ходит босиком, посещает монастыри, дарит образочки тем, кого полюбит, и говорит загадочные слова, которые некоторыми принимаются за предсказания.* Л. Толстой, Детство). (В ТРСМ – аскет-безумець або той, хто прийняв вигляд божевільного, наділений, на думку віруючих, даром пророцтва; в ССРЛМ – блаженний, аскет-безумець або той, хто прийняв вигляд божевільного, наділений, на думку релігійних людей, даром пророцтва).

Той самий процес десакралізації спостерігається і в українській мові. Так, у «Словнику української мови» (в 11 томах) за ред. Б. Грінченка виділяються наступні значення слова «юродивий» [9: 616]:

1. Психічно хвора, божевільна людина (*Загледівши Мурашка, юродивий впися в нього злим, розпаленим поглядом* О. Гончар). У цьому значенні синонімами до даного слова можуть виступати *божевільний, навіжений, навісний, юрода*. (У «Новому тлумачному словнику української мови» – психічно хворий, божевільний, навісний, навіжений).
2. У марновірних, релігійних людей – жебрак, божевільний, що має дар віщуна (*По один бік дякона стояв... юродивий, спустивши з одного плеча червону хламиду* І. Нечуй-Левицький). У цьому значенні в розмовній мові вживаються спільнокореневі слова *юрод, юродивець*. (У «Новому тлумачному словнику української мови» – у марновірних, релігійних людей – жебрак, божевільний, що має дар віщуна).

Враховуючи той факт, що, за усталеною традицією, першими в лексикографічних описах подаються найбільш актуальні значення, можемо дійти висновку: ознаки, що визначають сутність даного релігійного феномена, у мовній картині світу пересічних носіїв мови перемістилися на другий план. Це стає ще більш помітним при зіставленні з особливостями вербалізації розглянутого номінанта концепту в релігійно-філософській картині світу, у межах якої він зберігає первинну смислову визначеність. Так, наприклад, у словнику агіографічних термінів В.М. Живов подає таку дефініцію: «Юродивый (гр. [греч] σαλός), розряд святих подвижників, які обрали особливий подвиг –

юродство, тобто вигляд божевілья, що приймається заради «поругання миру», радикального відкидання цінностей мирського життя і служіння Христу через засвідчення про внеположність Христового шляху мирській мудрості і мирській величі» [3: 106]. «Юродиві, люди, які обрали собі з любові до Бога і до ближніх один з подвигів християнського благочестя – юродство про Христа», [12: 286] – так починається стаття про найбільш парадоксальний чин святості у тритомному словнику «Християнство». В енциклопедичному довіднику «Світ руської культури» визначення поняття «юродивий» подається через синонім, вживаний у церковно-релігійних колах: «Блаженні – особливий розряд подвижників і подвижниць, інакше званих юродивими. Цей вид подвижництва полягає в тому, що той, хто його обрав, відмовляється від загальноприйнятого способу життя, стає жебраком, вбогим і самохіть приймає вигляд людини, позбавленої здорового глузду» [13: 598].

На нашу думку, трансформації, які призвели до того, що у свідомості пересічних носіїв мови фігура святого, котрий з благочестивих спонукань надягає маску божевілья, редукувалася до образу божевільного або дурня, відбулися під впливом екстралінгвістичних чинників. Вони пов'язані, по-перше, з процесом секуляризації російської й української культур, по-друге, з процесом руйнування системи морально-етичних цінностей, сформованої під впливом православ'я. Цей процес посилювався в період запровадження державної політики щодо формування суспільства атеїстів.

Бібліографія

1. Иванов С. А. Византийское юродство, Москва, Международные отношения, 1994.
2. Иеромонах Алексей (Кузнецов). Юродство и столпничество. Религиозно-психологическое, моральное и социальное исследование, Репринтное издание, Москва, 2000.
3. Живов В. М. Святость. Краткий словарь агиографических терминов, Москва, Гнозис, 1994.
4. Мир русской культуры. Энциклопедический справочник, Москва, 1997.
5. Недоспасова Т. А. Русское юродство XI-XVI веков, Москва, 1997.
6. Новий тлумачний словник української мови: в 4-х т.; за ред. В. Яременка, Київ, Аконт, 1999.
7. Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвистич. исследований; под ред. А. П. Евгеньевой, Москва, Полиграфресурсы, 1999, Т. 4.
8. Словарь современного русского литературного языка: В 17 т., Москва – Ленинград, Наука, 1965, Т. 17.
9. Словник української мови: В 11-ти томах, за ред. Б.Грінченка, Київ, Наукова думка, 1970-1980.
10. Толковый словарь русского языка: В 4 т. Под ред. Д. Н. Ушакова, Москва, Советская энциклопедия, 1935-1940, Т. 4.
11. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т., Москва, 1996.
12. Федотов Г. П. Святые Древней Руси, Париж, 1931.
13. Христианство. Энциклопедический словарь: В 3 т., Москва, 1995.
14. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т., Москва, 1999, Т. 2.
15. Юрков С. Е. Под знаком гротеска: антиповедение в русской культуре (XI-начало XX в.), Санкт-Петербург, 2003.
16. Seward J. Perfect Fools, Oxford University Press, 1980.
17. Welsford E. The Fool: His Social and Literary History, London, 1935.

К ВОПРОСУ ОБ ЭВФЕМИЗАЦИИ СОВРЕМЕННОЙ РУМЫНСКОЙ РЕЧИ

КИРА О. П.,

Бельцкий государственный университет им. Алеку Руссо

В статье концентрированно рассматриваются вопросы определения, образования и культурной коннотации эвфемизмов с точки зрения сферы и цели их применения. Эвфемизм, как очень распространенное явление в языке, широко используется в повседневном общении и в более сложных человеческих взаимоотношениях. Это не только лингвистическое, но также социальное и культурное явление.

Ключевые слова: эвфемизмы, эвфемизмы «туалетной темы», табу, метафора, метонимия, манипулирование общественным мнением.

The article briefly discusses the definition, formation and cultural connotation of euphemisms from the perspective of the area and purpose of using them. Euphemism, as a common phenomenon in language, is widely used in daily communication and is of great help to deal with the complex human relationships. It is not only a linguistic phenomenon, but also a social and cultural one.

Key -words: euphemisms, taboo, metaphor, metonymy, manipulation of public opinion.

Изучение лексико-семантических единиц в языковой системе (парадигматике) и в речевом (контекстуальном) функционировании (синтагматике) представляет интерес с давних пор до настоящего времени. Одной из таких единиц предстает эвфемизм. Эвфемизмы – это функционирующие в качестве номинативных единиц речевые элементы с особой (специфичной) коммуникативной направленностью. С их помощью устанавливается и поддерживается гармония в общении. Эвфемизмы служат предметом лингвистического и научно-культурного интереса с точки зрения их сущности. Они могут нести ощутимые социальные нагрузки, выполняют важные социальные задачи и играют весомые социальные роли, преодолевая коммуникативный дискомфорт.

Эвфемизация высказывания и эвфемизмы своими корнями восходят к тому периоду в жизни человека, когда он как существо осознавал свою слабость перед подавляющими и превосходящими его природными силами. Ученые указывают, что суеверный страх человека на первобытной стадии его развития и становления породил запрет, табу, на определенные слова, взамен которых он создавал новые наименования. Тем самым, уже на стадии первобытных суеверий, развивался пласт древних эвфемизмов-разрешенных наименований, скрывавших свой предмет. Со временем они переходили в разряд номинаций, эвфемистическая природа которых отошла на второй план и осталась в сознании людей как пережиток древних верований в магическую силу.

Современное общество во многом уже свободно от предрассудков прошлого, но, конечно, полностью от них не избавилось. Прямым наименованиям запрещен доступ в официальный письменный текст, в художественную литературу. Еще в древние времена термин *эвфемизм* упоминался Гиппием, Демокритом, Платоном, Аристотелем. С тех пор он пользуется неизменной популярностью у теоретиков и практиков языка и литературы.

В лингвистическом энциклопедическом словаре под редакцией О. О. Ахмановой дается следующее определение эвфемизма: «Эвфемизмы – эмоционально-нейтральные слова или выражения, употребляемые вместо синонимичных им

слов и выражений, представляющихся говорящему неприличными, грубыми или нетактичными» [1:521].

Д. Э Розенталь – известный стилист – дает приблизительно то же толкование эвфемизма, называя его «смягчающим обозначение какого-либо предмета или явления, более мягким выражением вместо грубого» [6: 435].

У Л. П. Крысина эвфемизм определяется как «способ непрямого перифрастического и при этом смягчающего обозначения предмета, свойства или действия...» [3: 395]

На основании приведенных толкований можно сделать вывод о том, что в качестве основного признака при определении эвфемизма выступает его способность заменить, вуалировать неприятные либо нежелательные слова и выражения. В отличие от обычной лексики эвфемизмы чрезвычайно чувствительны к общественным оценкам тех или иных явлений как приличных, так и неприличных.

Процесс эвфемизации тесно переплетается с процессом номинации – одним из трех фундаментальных процессов, формирующих речевую деятельность человека (два других: предикация и оценка). Обновление номинаций диктуется необходимостью вновь и вновь вуалировать или смягчать сущность того, что в обществе с высокой культурой считается неприличным, неудобным. Исходя из этого, можно утверждать: эвфемизм – это субститут неудобного слова. Субституционному подходу при рассмотрении данного лингвистического феномена соответствует понимание природы эвфемии, в основе которого лежит субституция, то есть замена грубого, нежелательного слова нейтральным, используемым во всех речевых ситуациях. Тем не менее, субституционный подход к явлению эвфемии не является общепринятым, хотя некоторая часть эвфемистических наименований является действительно субститутами. Часто у эвфемизма нет слова-эквивалента (*deceluș* – „persoana care manifestă exces de zel în afla ce, cum și unde s-a petrecut ceva”) и он объясняется описательным оборотом. В этом случае любое слово или выражение является субститутом, так как оно может быть описано при помощи дефиниции. Исследователи И. В. Арнольд, А.М. Кацев рассматривают эвфемизмы как частный случай косвенной эвфемии-номинации.

Выше изложенное дает основание утверждать, что в понимании природы эвфемизма существуют расхождения. В обобщенном изложении они выглядят так: сторонники субституционного подхода считают эвфемизм заменяющим словом (субститутом). Многие эвфемизмы можно причислить к субститутам, например *urcare la ceruri* вместо „moarte“. Последователи другого подхода к пониманию эвфемизма относят к нему случаи косвенной номинации, а также некоторые прямые наименования (иноязычные слова). Велико значение окказиональных эвфемизмов. При всем различии мнений общим является следующий теоретический постулат: для причисления слова или выражения к классу эвфемизмов рассматриваемое слово должно обладать основными признаками эвфемизма и сохранять связь с денотатом: *merg să mă relaxez puțin* вместо „merg la vecu”; *am aplicat sistemul doua degete* вместо „am vomitat”.

Эвфемизм обладает собственной спецификой. Она проявляется в темах, которые чаще других подвергаются эвфемизации, сферах использования эвфе-

мизмов, в типах языковых средств и способов, с помощью которых они создаются, в различии социальных оценок эвфемистических способов выражения.

Исходные теоретические позиции для толкования сущности эвфемизма включают:

1) оценку коммуникантом предмета речи, прямое обозначение которого может быть воспринято в данной социальной среде или конкретным адресатом как резкость, грубость и неподобающее выражение;

2) подбор говорящим таких обозначений, которые смягчают способ выражения или маскируют суть сказанного, что особенно четко видно на примере расплывчатых медицинских эвфемизмов типа *neoplasm* вместо „cancer“ или иноязычных терминов типа „Geschäfturi poleite cu bani: Despre migrația aleșilor locali dintr-un partid în altul“ (*PublikaTV*, 28.03.2012, ora 21:30);

3) зависимость употребления эвфемизма от словесного окружения (контекста) и ситуации (условий речи): чем жестче общественный контроль речевой ситуации и самоконтроль говорящим его собственного речевого произведения, тем более вероятно появление эвфемизмов и, напротив, в слабо контролируемых речевых ситуациях и при высоком темпе речи (общение с друзьями, в семье, со знакомыми) эвфемизмам могут предпочитаться неэвфемистические речевые средства.

Основная цель, преследуемая говорящим при использовании эвфемизмов, заключается в стремлении избегать коммуникативных конфликтов и не создавать у собеседника ощущения дискомфорта, скрытой или явной агрессивности. В эвфемизмах, употребленных для этой цели, свойство, объект или действие называется в более мягкой по сравнению с другими способами номинации, форме. Например, вместо „surd“ – *cu deficiențe de auz*, вместо „orb“ – *cu deficiențe de vâz*, вместо „minciună“ – *basm*, вместо „gras“ – *plin, corpulent*, вместо „beat“ – *amețit*, вместо „scandalist“ – *tip neliniștit* и т.д.

Вуалирование, приукрашивание, существа дела может содержать еще одну цель создания и употребления эвфемизмов. *Organele competente* вместо „poliție“, *informator* вместо „turnator“, *slab de înger pentru „fricos“*, *tabula rasa* (literalmente „tablă ștersă“) pentru „neprișcut“. Особую группу среди этого типа эвфемизмов составляют военные действия государства, истинный смысл которых скрывался от общественности: *ostaș internaționalist*, *ajutor frățesc*, *origine sănătoasă*: „Căutările «ostașilor-internaționaliști», căzuți și dispăruți fără urmă în Afganistan, continuă” (<http://newsmoldova.md/society>, 04.03.2013); *pacificator*: „Pentru tine este «pacificator», pentru mine este ocupant al forțelor armatei de ocupație de pe teritoriul Republicii Moldova” (<http://unimedia.info>, 04.01. 2012). и т.д.

Эвфемизмы могут употребляться так же с целью скрыть от окружающих то, что говорящий хочет сообщить только конкретному адресату. Это характерно, например, для газетных объявлений, касающихся обмена жилой площади: „vînd sau schimb cu apartament 3/4 camere plus diferența de bani o *suma onorabila*” (<http://schimbdelocuinta.ro>, 13.03.2013); поиска партнеров для интимных отношений: „Tînăra atractivă, inteligentă și săraca dorește să cunoască un bărbat care posedă calități opuse” (www.funkydonkey.ro, 11.02.2013); найма на работу: „HAIFISCH CLUB angajează legal *dame de companie* pentru club de zi și club de noapte în Germania” (www.anunturi.md, 17.03.2013).

Как известно, классификации представляют собой один из фундаментальных принципов познания. Между учеными отсутствует единство взглядов по поводу классификации эвфемизмов. Б. А. Ларин полагает, что в основу классификации «следует положить их социальную природу» и выделяет 3 разряда эвфемизмов:

1. общеупотребительные эвфемизмы национального литературного языка;
2. классовые и профессиональные эвфемизмы;
3. семейно-бытовые эвфемизмы» [Ларин, 68].

В. П. Москвин называет шесть функций использования эвфемизмов, которые употребляются для:

1) замены названий пугающих объектов; 2) замены имен различного рода неприятных, вызывающих отвращение объектов; 3) обозначения того, что считается неприличным; 4) замены прямых именованных из боязни вызвать определенный общественный резонанс (этикетные эвфемизмы); 5) «маскировки подлинной сущности обозначаемого»; 6) обозначения организаций и профессий, которые представляются непрестижными. [Москвин 1999: 215]: *baby sitter* вместо „bonă”, *locțiitor de educator* вместо „dădacă”, *ranger* вместо „pădurar”, *driver* вместо „șofer”, *hairstylist* вместо „frezer”, *designer vestimentar* вместо „croitoreasă”, *maestru al make-up-ului* вместо „maistru în machiaj”.

Е. П. Сенчикова выделяет языковые эвфемизмы, которые закреплены в языке и осознаются его носителями (*sfârșit* вместо „moarte”); эвфемизмы по происхождению, потенциал которых не осознается носителями языка; исторические эвфемизмы и деэвфемизмы [7:41-42]. В тематической классификации А. М. Кацева содержится 10 лексических разрядов по понятийным сферам [2: 7-9].

Перечисленные классификации отражают стремление исследователей глубоко проникнуть в суть рассматриваемого речевого элемента, рассмотреть его с разных позиционных основ с учетом содержания, структуры и сфер употребления.

В дальнейшем изложении мы обратим пристальное внимание темам и сферам эвфемизмов. Оценка говорящим того или иного предмета с точки зрения приличия/неприличия, грубости/ вежливости ориентирована на определенные темы и сферы человеческой деятельности, а также отношения между людьми. Традиционно такими темами и сферами считаются следующие:

1) некоторые физиологические процессы и состояния (*a da mâna cu primarul, a se duce să dea un telefon / să ude trandafirii*)

2) определенные части тела «ниже пояса» (*banană, prună, știulete* etc.)

3) болезни и смерть, темы смерти и похорон вербализуются почти полностью с помощью эвфемизмов (*boală neagră, lumea veșnică, gradina liniștii, în deal* etc.).

Названные темы и сферы эвфемизации можно отнести к разряду личных, так как они касаются личной жизни говорящего, адресата и третьих лиц.

Эвфемизмы можно также условно разделить на следующие группы:

1) возраст (*om în etate/ cu experiență de viață/ de vîrstă pensionară/ de vîrstă respectabilă* вместо „bătrîn”);

2) умственные и физические возможности, внешний вид (*plinuț, corpulent, cu forme impunătoare* вместо „gras”, *tras, uscățiv* вместо „slab”, *cu picioare x* вместо „crăcănat, picioare strîmbe”, *urîțică* вместо „urîță”);

3) расовая и национальная принадлежность (*rrom* вместо „*țigan*”, *afroamerican* вместо „*negru*”);

4) социальное и финансовое положение (*marginalizat economic* вместо „*sărac*”, *prețuri usturătoare* вместо „*prețuri mari, exagerate, defavorizat* вместо „*sărac*”);

5) профессии (*personali salubrizare* вместо „*măturători*”, *manipulanți marfă* вместо „*hamali*”) etc. Проблема номинации профессиональной деятельности весьма актуальна как с социологической, так и с собственно лингвистической точки зрения. В данном случае на помощь приходит лингвистическая наука с ее широким спектром средств номинации в области трудовой занятости и профессиональной деятельности.

Религиозные верования также не обходятся без эвфемизмов. Традиционно в речи не упоминается имя главного врага человеческой сущности у христиан. Считается, что если упоминать одно из его имен, то зло может материализоваться и навредить говорящему. Библейские *dявол* и *сатана* практически свободно могут употребляться в специализированной устной и письменной румынской речи: „*drac*” – *Aghiușă, Necuratul, ăl din baltă, ăl de pe comoară, ucigă-l toaca, ducă-se pe pustii, michidușă, cel cu coadă* etc.

Необходимо отметить, что в письменном тексте эвфемизм нередко выделяется кавычками („*Pentru tine este «pacificator», pentru mine este ocupant al forțelor armatei de ocupație de pe teritoriul Republicii Moldova*” (<http://unimedia.info>, 4 ianuarie 2012) и может сопровождаться разного рода метаязыковыми комментариями „*eufemistic vorbind*”, „*pentru a nu părea prea categorici*”, „*am putea recurge și la alte cuvinte*” etc.)

Употребляя эвфемизмы, мы не только соблюдаем принятые обществом нормы, но и обогащаем свой бытовой словарный запас новыми словами и выражениями. Эвфемизмы не обязательно заменяют только неприличные слова и выражения, но и те слова, которые не принято говорить в той или иной ситуации. Обширный лингвистический материал разных сфер многопрофильного функционирования общества и многоаспектной активности его членов позволяют делать вывод о широком использовании эвфемизмов в современном румынском языке. Посредством их достигается лингво-прагматическое повышение социального статуса личности. Они используются всеми группами социума на всех ступенях социальной лестницы.

Литература

1. Ахманова О.С. *Эвфемизм* // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
2. Кацев А.М., *Языковое табу и эвфемия*: Учебное пособие к спецкурсу. Л.: Изд-во ЛГУ, 1988.
3. Крысин Л. П. *Эвфемизмы в современной русской речи*. – В кн. Русский язык конца XX столетия (1965-1995) М. 2000.
4. Ларин, Б.А. *Об эвфемизмах. Текст* // Б.А. Ларин. Проблемы языкознания. Л., 1969.
5. Московин В. П. *Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка*. Волгоград: Перемена, 1999.
6. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. *Словарь-справочник лингвистических терминов*. – Изд. 2-е. – М.: Просвещение, 1976.
7. Сеничкина Е. П., *Эвфемизмы русского языка: спецкурс: учеб. пособ. для студ-в вузов, обуч-ся по спец.* – М.: Высшая школа, 2006.

КЛАСИФІКАЦІЯ СЛОГАНІВ ЯК ЕЛЕМЕНТІВ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ

КОВАЛЕВСЬКА А.В.,

Національний університет «Одеська юридична академія»

У статті здійснено систематизацію слоганів політичної реклами з урахуванням їхньої сугестивної потужності, ідентифікованої за допомогою класичних дослідницьких методів та новітніх технологій нейролінгвістичного програмування.

Ключові слова: політичні рекламні слогани, сугестія, параметральна модель, нейролінгвістичне програмування.

In the article, the political advertisement slogans are systematized considering their suggestive potential, indentified with the help of the classic research methods and brand new NLP technologies.

Key-words: political advertisement slogans, suggestion, parameter model, neuro-linguistic programming.

Як потужний впливовий феномен реклама існувала ще з прадавніх часів, але її активне вивчення набирає обертів лише сьогодні. Так, на думку науковців, реклама – це «будь-яка форма неособистої пропозиції та просування комерційних ідей, товарів чи послуг коштом чітко визначеного замовника» [7: 144]. Наведене визначення висвітлює цей феномен з позицій маркетингу та психології, проте найактивніше рекламний дискурс аналізують у колі лінгвістичних наук (психолінгвістика, комунікативна й сугестивна лінгвістика, дискурсологія, нейролінгвістичне програмування тощо), оскільки «саме в цій площині сконцентровано сенсифікаційні ефекти інформаційного впливу, ідентифікація й аналіз яких ... становлять одне з найактуальніших завдань» [3: 221-222] сучасного мовознавства.

Як зазначає більшість науковців-дослідників феномену реклами (В.В.Зірка, Р.Г.Іванченко, О.В.Климентова, Т.Ю.Ковалевська, Р.І.Мокшанцев, Г.Г.Почепцов, Н.В.Слухай та ін.), основною її функцією є сугестивна. Саме активізація механізмів підсвідомості та архетипів колективного підсвідомого [9] роблять відповідний «процес сприйняття і визначення рішення зовні нелогічним (іраціональним)» [2: 29], а процес перцепції інформації – субдомінантним, уявляючи впливову природу будь-якого рекламного тексту. У свою чергу, центром рекламного повідомлення завжди виступає слоган як його сугестивний стрижень. На особливу увагу в цьому аспекті заслуговує політичний дискурс з огляду на його цільові стратегії і тактики. У передвиборних кампаніях домінантним елементом політичної комунікації як оригінального комунікативного жанру стає політична реклама та один із її найважливіших компонентів – політичний слоган, що має на меті створення у реципієнтів певного образу політика/партії за допомогою власне лінгвістичних та екстралінгвістичних елементів. Цьому аспекту присвячено велику кількість праць вітчизняних та зарубіжних учених (2, 3, 4, 5), проте до сьогодні не існує переконливої систематизації політичних слоганів з урахуванням їхніх сугестивних потенцій, що і визначає загальну скерованість пропонованої статті.

Об'єктом нашої роботи є політична реклама як невід'ємний впливово активний складник сучасного медіапростору, а предметом – сугестивні механізми слоганів політичної реклами. Метою роботи є створення моделі класифікації політичних рекламних слоганів з огляду на їхню іманентну сугестивність.

Фактичними матеріалами дослідження стали політичні рекламні слогани (понад 100 одиниць), розміщені на біг-бордах, оскільки саме цей засіб зовнішньої реклами є найбільш поширеним серед наявних у сучасній рекламній індустрії. Політичні слогани дібрано протягом передвиборної кампанії 2009-2010р.р. Серед основних дослідницьких методів у роботі застосовано загальні методи аналізу й синтезу, описовий метод та кількісний аналіз, а також спеціальні методи лінгвістичного моделювання, елементи компонентного аналізу та метод Мілтон-модельної ідентифікації (нейролінгвістичне програмування).

Політичні рекламні слогани є квінтесенцією політичних кампаній, «словесним портретом політичного діяча» [6], ствердженням, яке виражає чітку позицію кандидата і мають свої, характерні властивості, пов'язані в першу чергу зі специфікою політичної реклами у порівнянні з комерційною. До таких особливостей уналежнюємо:

- безперервність і частоту дії. Термін дії політичної реклами регулюється законодавчо, за допомоги «Закону України про вибори», і така реклама закінчується після вибору політичного лідера. Комерційна ж реклама діє постійно, з певною частотою, і також постійно існує ринок товарів і послуг для покупців;
- конкретність. Політична реклама оперує поняттями, які здебільшого не мають референтів у дійсності, вона закликає обирати абстрактні сутності, наприклад, «національну гордість», «соціальну справедливість» тощо. Комерційна ж реклама спрямована на конкретну, очевидну і досяжну ціль;
- диференційованість. Політична реклама спрямована на зміну громадського устрою в результаті проведення виборів, комерційна ж дуже різноманітна в цьому плані, оскільки покликана задовольняти різні потреби покупців і представляти широкий асортимент товарів;
- охоплення аудиторії. Незважаючи на свою масовість, політична реклама спрямована лише на певний відсоток виборців, а комерційна охоплює значно більшу частину населення.

Додамо, що політичний слоган може бути частиною об'ємних текстових корпусів рекламної кампанії, але набагато частіше представляє собою «окремий, завершений текст, який, почасти, може набути статусу прецедентності й увійти до числа жанрів політичної афористики» [8: 257]. Тим не менш, слоган має «перегукуватися» з кожною іншою частиною політичної рекламної кампанії, аби в загальному плані вона становила цілісний комплекс.

Для створення власне сугестивних ефектів у рекламному повідомленні використовується ціла низка впливових елементів, що в галузі новітньої наукової парадигми нейролінгвістичного програмування (НЛП) систематизовано в так званій Мілтон-моделі, яка в структурі кожного з трьох трансформаційних процесів мовлення (упущення, узагальнення й викривлення) містить характерні сугестогенні маркери (детальніше див. 1, 3). Релевантність застосування методу Мілтон-модельної ідентифікації впливових ефектів мовлення засвідчує низка ґрунтовних статей та дисертаційних досліджень, зокрема виконаних у межах Одеської наукової школи (див. роботи С.А.Бронікової, Т.Ю.Ковалевської, Н.В.Куцузи, а також О.М.Олексюк, О.Р.Петренко, Ю.В.Станкевич та ін.). На особливу увагу ці технології заслуговують у процесі моделювання рекламного

слогану, адже слоган – це квінтесенція філософії фірми чи розповсюджувача товару, і природним є те, що саме від його адресантної адекватності й релевантності залежать успішність чи ж девіантність всієї рекламної кампанії.

Дослідники рекламних слоганів пропонують розподіляти їх залежно від інформаційної скерованості на емоційні та раціональні (4, 5, 7). У нашій роботі, враховуючи не лише інформаційний вектор таких слоганів, а й наявність у їхній тканині характерних лексико-семантичних одиниць та елементів Мілтон-моделі НЛП як впливових маркерів, пропонуємо деталізовану класифікацію цих рекламних одиниць. У її межах виокремлюємо два взаємопов'язаних базових параметри: «позиціонування адресата» (ставлення до отримувача рекламного повідомлення) та «позиціонування адресанта» (оцінювання відправником рекламного повідомлення самого себе).

За першим параметром пропонуємо розрізнити дві групи слоганів: «наївні» (п._) – у яких не подається аргументів для обґрунтування представленої інформації – лише суб'єктивні судження і твердження; «фактичні» (f._) – які апелюють до фактичного матеріалу для доведення представленої інформації.

За другим параметром виокремлюємо такі слогани: «егоцентричні» (_e) – ті, в яких адресант повідомлення «описує» лише свої надбання й достоїнства, створюючи свій позитивний імідж; «критичні» (_c) – ті, в яких адресант «розповідає» виключно про помилки й вади інших кандидатів, маючи на меті створити їхній негативний імідж.

Отже, при наборі параметрів «п.е» модель тексту виглядає як «я хороший, тому що я хороший»; при наборі параметрів «f.е» – як «я хороший, тому що зробив/роблю/зроблю.....»; при наборі параметрів «п.с» – як «вони погані, тому що вони погані»; а при наборі параметрів «f.с» - як «вони погані, том що (не) зробили/(не) роблять/(не) зроблять.....».

Для виявлення значення першого параметра набору (наївний або фактичний слоган, «п._» або «f._») до аналізованого слогану необхідно поставити питання «емоції чи факти?». За варіанта «емоції» класифікації відповідає параметр «п._», за варіанта «факти» – «f._». Для виявлення значення другого параметра набору (егоїстичний або критичний слоган, «_e» або «_c») до аналізованого слогану необхідно поставити питання «про себе чи про інших?». За варіанта «про себе» класифікації відповідає параметр «_e», за варіанта «про інших» – «_c».

Для унаочнення запропонованої нами класифікації (параметральної моделі) наведемо приклади слоганів, які ілюструють кожний із представлених наборів параметрів: «п.е»: «Відродити Харків зможе тільки харківський Президент!»; «f.е»: «Створено стратегічний запас зерна. Вона працює.»; «п.с»: «Вони заважають. Вона працює»; «f.с»: «Двічі ти вже програв. Краще піди зараз».

Проаналізувавши зафіксовані передвиборні слогани, ми дійшли висновку про наявність зв'язку між запропонованими нами загальною моделлю побудови слоганів і параметральною моделлю формування політичних слоганів та Мілтон-моделлю Р.Бендлера і Д.Гріндера (детальніше див. 1). Так, при наборі параметрів «п.е» найбільш частотними процесами Мілтон-моделі є упущення, представлене неспецифічною лексикою, й узагальнення, репрезентоване універсальними квантифікаторами. Загальна модель побудови слоганів – комбіно-

вана. Особливістю є невикористання фактичної моделі. При наборі параметрів «f.e» найчастотнішим процесом Мілтон-моделі є упушення, репрезентоване неспецифічною лексикою. Загальна модель побудови слоганів – комбінована. Звертає на себе увагу відсутність використання мовних маркерів процесу узагальнення (на відміну від попереднього набору параметрів). При наборі параметрів «n.c» найчастотнішим процесом є викривлення, представлене «читанням думок», а загальною моделлю – гештальт-модель. Необхідно відзначити відсутність маркерів процесу узагальнення і невикористання фактичної моделі побудови слогану. При наборі параметрів «f.c» здебільшого фіксуємо маркери процесу викривлення, реалізовані в комбінованій загальній моделі побудови слоганів. Звернемо також увагу на те, що провідною тенденцією тодішньої передвиборчої кампанії була т.зв. «антиреклама». Згідно з проведеним нами аналізом, число слоганів із параметральною моделлю «n.c» становить 42% від усіх слоганів передвиборчих слоганів 2009 року, що можна пояснити кризовими ознаками сучасної політичної сфери.

Отримані результати дослідження уможливають проведення систематизації політичних слоганів як найпотужніших елементів політичного дискурсу. Це, у свою чергу, дає змогу виокремити домінантні стратегії їхньої побудови, з'ясувати глибинні механізми іміджевого конструювання, ідентифікувати лінгвальну природу та внутрішню специфіку сугестогенних активаторів, що прислужиться у поглибленні відповідних положень комунікативної та сугестивної лінгвістики, дискурсології та психолінгвістики, акцентуючи на перспективності подальших розробок висвітленої наукової проблеми.

Література

1. Бэндлер Р., Гриндер Д. *Структура магии*. – СПб.: Белый кролик, 1996.
2. Викентьев И.Л. *Приемы рекламы и public relations*. – СПб: Триз-шанс, Бизнес-Пресса, 1999.
3. Ковалевська Т.Ю. *Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування*. – Монографія. – Одеса: Астропринт, 2001.
4. Мокшанцев Р.И. *Психология рекламы: учеб. Пособие*. – М., Новосибирск: Сибирское соглашение, 2000.
5. Морозова И. *Слагая слоганы*. – М.: РИП-Холдинг, 1996.
6. Ожеван Н. *Язык политики и языковая политика: посттоталитарные проблемы преодоления этноязыкоцентризма* / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/niurr.gov.ua>
7. *Реклама: Словник термінів* / [упорядник Р. Г. Іванченко]. – К.: Фонд сприяння розвитку книговидання та преси, 1998.
8. Шейгал Е.И. *Семиотика политического дискурса*. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004.
9. Юнг К. *Архетипи колективного несвідомого* // Читанка з історії філософії у 6 книгах. – Кн.6. – К.: Наукова думка, 1993. – с.167-179.

UNITĂȚI LEXICALE - PĂRȚI ALE CORPULUI OMENESC ÎN CREAȚIA LUI GRIGORE VIERU

NOVAC Adela,

Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți

Aplicînd metoda statistică, precizăm numărul și frecvența unităților lexicale-părți ale corpului omenesc în creația lui Grigore Vieru.

Studiind morfosintaxa unităților lexicale date, analizăm natura și topica calificativelor (adjective, pronume, substantive), cu care acestea intră în relație, prezența exclusivă a verbelor la modul indicativ (imperfect, perfect, mai mult ca perfect) ca indiciu al unor acțiuni trecute, reale și a prezentului, expresie a certitudinii, fenomenul paralelismului sintactic, precum și sintaxa propoziției și a frazei.

Cuvinte-cheie: unitate lexicală, paralelism sintactic, simetrii anaforice, simetrii enumerative, gradație ascendentă, gradație descendentă.

Applying the statistics method, we specify the number and the frequency of lexical units-parts of human body in Grigore Vieru's works.

Studying the morpho-syntax of the lexical units under consideration, we analyze the sentence and the phrase syntax; the nature and the category of qualifying words (adjectives, pronouns, nouns) with which they interrelate, we also focus on the exclusive use of the verbs in the Indicative Mood that serve both as an index of certain past, real and present actions as well as an expression of certainty, syntactic parallelism.

Key-words: lexical unit, syntactic-parallelism, anaphoric symmetris, enumerative symmetries, the gradation of increase and decrease.

Limbajul poetic al lui Grigore Vieru constă dintr-o varietate de câmpuri semantice metaforice: om, natură, spațiu cosmic, arte, religie și mitologie. Dominante, prin frecvența lor, sînt câmpurile semantice *om, spațiu cosmic, natură și religie*. Astfel, autorul interpretează realitatea din perspective cosmice și religioase, prezența umană, fiind, în creația sa, de fapt, dimensiunea esențială a universului. Reieșind din aceste considerente, axăm cercetarea noastră pe câmpul semantic *Uman*.

În creația poetică a lui Grigore Vieru, câmpul semantic *Uman* este redat, în primul rînd, prin termeni generali ce trimit la noțiunea *Om*: *făptură, chip, suflare, femeie, fată, bărbat, băiat, prunc, copil, bătrîna, orășeancă, voievod, burghezoaică, plugar, dascăl, jonglor* etc. De exemplu:

*Ca și cum ar merge de mîna / cu **pruncul** lor* (Apă vie, 33);

*Mama mea viața-ntreagă a trăit fără **bărbat*** (Autobiografică, 39);

***Plugarii** se stropesc cu apă pe față* (Apă vie, 33);

*Și eu de ea mă lipesc, iubito... / de **făptura** ta somnoroasă* (O ceață caldă, 99);

*Și veți plînge cu **bătrîna** / De dor, ca două **femei*** (Casa mea, 38);

*Din slăvi creștine, din slăvi creștine/ Coboară **chipul** tău ca dulce foc!* (Primul cer, 249).

Opera poetică a lui Grigore Vieru numără 38 de unități lexicale – părți ale corpului omenesc: *trup, cap, creier, ceafă, tîmplă, gît, gură, dinte, frunte, față, obraz, ochi, ureche, buze, limbă, pleoape, gene, păr, umeri, piept, braț, mîna, degete, palme, pumn, coate, inimă, plămîni, pîntece, șale, șold, spate, picior, genunchi, gleznă, talpă, piele, sîni*. Lexemele date se deosebesc prin frecvența lor. Aplicînd metoda statistică, propunem gradul de utilizare a acestora în ordine descrescîndă: *ochi* (59); *mîini* (27), *gură* (27); *braț* (26), *inimă* (25); *față* (19); *picior* (17); *păr* (16); *cap* (16); *palme* (14); *umeri* (12); *trup* (10); *piept* (9); *pleoape* (9); *frunte* (9); *sîni* (8); *obraz* (6); *geană* (6); *buze* (6); *talpă* (5); *spate* (4); *gleznă* (4); *degete* (4); *genunchi* (3); *tîmplă* (2); *ureche* (2); *dinte* (2); *plămîni* (2); *șold* (1); *șale* (1); *limbă* (1); *creier* (1); *ceafă* (1); *pumn* (1); *pîntece* (1); *gît* (1); *coate* (1); *piele* (1) .

În același timp, unitățile lexicale ce denumesc părți ale corpului omenesc sînt frecvente în titlurile poeziilor, astfel, conturînd mai pregnant imaginea mamei: *Bu-*

zele mamei, Mîinile mamei, Ochii mamei, Făptura mamei, Brațele mele, De la mîinile tale etc.

În cîmpul semantic *Uman* includem, de asemenea, și termeni ce se referă la caracteristici și stări ale omului, cum ar fi: *grai, glas, vorbă, dor, pas, văz, omenie, privire, respirație, suflare etc.*

*Mai trăiește la mine / Sfîntul **grai** să-l ascult* (Mama în cîmp, 74);

*În **priviri** cu-n fel de teamă/ Fericită totuși ești...*(Făptura mamei, 67);

*Cu **vorba**-mi strîmbă și pripită / Eu știu că te-am rănit spunînd...* (Scrisoare din Basarabia, 161);

*De **dor** și **omenie** / Plîng veșmintele pe tine* (Glas de taină, 76);

*Fierbîntea ei **respirație**/Rotește pe cer Soarele, Luna* (Cînd sînt eu lîngă mama, 40).

Atestăm, în poeziile lui Gr. Vieru, și unități lexicale ce țin de psihicul uman: *vis, teamă, gînd, suflet etc.*

***Visul** este un cerșetor* (Calul de război, 260);

*Dormi! Prin **vis** la Prut cu soare / să te vezi copilă mare* (Cîntec de leagăn pentru mama, 44);

*Tot vine la izvoare: /ea și **gîndul*** (Cămășile, 48);

*Ieși la balcon cu **teamă**/ Ca la marginea lumii* (Noptile mamei, 71);

*La munte izvorul / Din cer izvorăște/ ca **sufletul** mamei/ ca sfîntul ei **grai*** (Poemă în munți, 27);

*Nu de somn se lasă pleoapa/ci de **suflet** și de **gînd*** (Floarea-soarelui, 116).

La o analiză de suprafață, constatăm că unitățile lexicale - părți ale corpului omenesc sînt însoțite de calificative: **ochi uzi** (30); **ochi uriași** (53); **un singur ochi** (55); **ochi triști** (79); **ochi verzi** (92); **doi ochi** (95); **ochi glacial** (236); **ochii străinului** (254); **ochi umezi** (256); **ochi mari** (257); **ochii lui Dumnezeu** (257); **ochi luminoși** (113); **ochii uimirii** (169); **ochii nemuririi** (169); **ochi jilavi** (175); **ochii tăcerii** (209); **ochii ei răsăriteni** (209); **ochii Basarabiei** (367); **ochii legați** (262); **ochii tăi mari și triști** (318); **ochii morților** (360);

mînă părintească (69); **propria mînă** (128); **trudite mînuțele tale de ceară** (135); **harnicele tale mîini**(136); **mînă străină**(208); **mînă ridicată**(208); **mîini în-prospătate** (233); **mîinile mortului** (294);

părul lung și ud (34); **părul lung, vălurat** (82); **adîncul ei păr** (88); **părul înrou-rat** (84); **păr metalic și uriaș**(204); **păr de-argint**(100); **părul tău cald** (89); **părul rănișilor** (338);

braț de piatră (37); **ostenitele brațe** (86); **braț topit** (96); **brațele robace** (172); **brațe scumpe** (249); **brațele crucii** (296); **brațele la fel de uscate, la fel de trudite** (281);

plete albe (43); **împrăștiate pletele** (81); **plete albite** (101); **închisele pleoape** (81); **recile pleoape** (30); **trup fierbinte** (58); **trupul gol, rourat** (93); **feciorelnic trup de nea** (148); **răstignite trupuri** (189); **trupul cald** (296); **cap aplecat** (82); **capul plecat** (196); **capul spart** (206); **capul creștinului** (359); **capul tăiat, însîngerat** (330);

gura uscată (70); **gură mare** (83); **gură jilavă** (216); **gură închisă** (262); **gură de aer** (351); **dinte dezbatut** (348); **fața femeii** (118); **fața smolită** (119); **fața pîinii** (129); **inimă degerată** (171); **inimă de copil** (245); **inimă jilavă** (256); **inima lumii** (273); **palme înfierbîntate** (33); **palmă foarte mare**(146); **întregul piept** (179); **pieptul femeii** (234); **picioare ude** (256); **propriile picioare** (260); **picioare albastre, lungi** (308); **piciorul de lemn** (345); **buze arse** (61); **caldul obraz al pîinii** (86); **tal-**

pa goală (75); **goale tălpi** (316); **țimpla albă** (96); **coama aburită** (91); **piele aurie** (198); **sîni de lumină** (21); **umăr aplecat** (82); **fruntea grea** (37); **negre gene** (92).

Analizînd îmbinările de mai sus, observăm preferința autorului pentru structurile în componența cărora calificativul este postpus cuvîntului – determinat, autorul reușind astfel să individualizeze calitățile care s-au impus mai pregnant sensibilității sale. De exemplu: *ochi verzi* (92); *păr înrourat* (84); *gură uscată* (70); *plete albe* (43); *inimă jilavă* (256); *piele aurie* (198); *buze arse* (199); *braț topit* (96) etc. În același timp, atestăm și calificative antepuse, ele avînd scopul de a reliefa intenția și emoția autorului: *un singur ochi* (55); *întregul piept* (169); *adîncul ei păr* (88); *închise pleoape* (81); *recile pleoape* (30); *ostenitele brațe* (86); *harnicele tale mîini* (136); *negre gene* (92); *goale tălpi* (316). Constatăm și faptul că, funcționînd ca epitet și primind articole hotărîte, adjectivele antepuse regentului sugerează o relație intimă în plan semantic: *Îmi las pe genunchi / **Ostenitele brațe spre seară*** (Metafora, 86); *Încremenit e vîntul cel răcoros / Fără **harnicele tale mîini*** (Litanii pentru orgă, 136); *Ca ogarii, / Înaintea **propriilor picioare** / Alergau* (Calul de Război, 260); *Ci să nu închideți cartea / Ca pe **recile-mi pleoape*** (Legămînt, 30) etc.

Studiind sintaxa calificativelor, am constatat că acestea pot apărea perechi sau în lanț, între ele, stabilîndu-se relații de juxtapunere, coordonare și, mai rar, de subordonare. A se compara: *trupul gol, rourat* (93); *părul lung, vălurat* (82); *capul tăiat, însîngerat* (330); *picioare albastre, lungi; păr metallic și uriaș* (204); *părul lung și ud* (34). După cum observăm, în exemplele de mai sus, ambele calificative sînt plasate în postpoziția regentului nominal, or topica obișnuită a calificativului (adjectivului) impune, de fapt, această structură. Calificativele perechi mai pot apărea și într-o altă combinație: un calificativ fiind antepus cuvîntului regent, iar altul – postpus acestuia. De exemplu: *trudite **mîinutele** tale de ceară* (135); *caldul **obraz** al pînii* (86); *feciorelnic **trup** de nea* (148); *trîștii **ochi** ai noștri* (317) etc. Această aranjare a calificativelor – epitete, în poezia lui Gr. Vieru, exprimă, de fapt, o stare interioară de maximă intensitate.

În calitate de calificative apar și atributele substantivale și pronominale, care sunt mai puține ca număr și frecvență. Acestea apar, de cele mai dese ori, postpuse: *În visele în care/Nu te-așteaptă/ **Ochii lui Dumnezeu*** (Chipul în ape răsfrînt, 257); *Ești trist/Ca **ochii Basarabiei*** (Rîul, ramul, 367); *Bucuroasă în **ochii tăi/mari și triști/ Inima mea s-a retras...*** (Cîntec de iubire, 318); *Cade o frunză din înalt, /...Ca palma **mea** din **părul tău** cald...* (Cad pe ape, 89); *Altceva nu pot să fac/ Decît să privesc în **ochii ei răsăriteni*** (Așa m-am întors, 209) etc. Menționăm, de asemenea, și frecvența calificativelor postpuse exprimate prin atribute prepoziționale (cu prepoziția *de*): *Ei vor veni / Să-și odihnească brațul / **De piatră*** (Brîncuși, 37); *Tu brațele-mi legaseși / Cu-al mamei păr **de-argint*** (Alt cîntec, 100); *Dar știi că / Inima ta **de copil**, /... E pîinea frățească* (Piciorul lui Iuda, 245); *Drept ca lemnul pe care / **Hristos a fost răstignit** / Ca piciorul **de lemn** / Al celui întors din război* (Drumul, 345) etc.

În afară de funcția de atribut substantival (cu și fără prepoziție) și pronominal, calificativele pot apărea și în funcție de nume predicative, antepuse sau postpuse verbului de legătură: *Sunt **mari** ochii mei / Mari de dorul cel mare* (Înălța-mi-aș lacrima, 256); *Ascultă-mă! Întregul piept mi-**e plin** cu / Jăratecul durerii supărat* (Glontele internaționalist, 179); *E-o liniște iubirea? /Mi-s **pletele albite*** (E-o liniște iubirea? 101); *Și **picioarele-mi sunt ude** / Încă de la potop* (Înălța-mi-aș lacrima,

256); *Și părul se mai curmă / Se face tot mai alb* (Alt cântec, 100); *Și încă mi-e jilavă gura / De laptele mamei* (Numai atunci, 216); *Aceste brațe (uitați-le!)/sunt două strigăte* (Brațele mele, 98); *Și umezi îmi sunt ochii / Încă / De la nașterea noastră* (Înălța-mi-aș lacrima, 256); *Ninge frigul și pustiul plouă/ Degerată-ți este inima* (Reaprindeți candela, 171);

La o analiză de suprafață, constatăm că majoritatea calificativelor (adjective) sunt la gradul pozitiv, un grup mai restrâns însă au forme de comparativ și superlativ: *brațele la fel de uscate, la fel de trudite* (281); *palmă foarte mare* (146); o altă clasă de adjective (invariabile) exprimă o calitate care nu poate fi comparată: *ochi uriași* (53), *ochi glacial* (236), *propria mână* (128), *mână străină* (208).

Referitor la structurile analizate, trebuie să menționăm că, în cazul funcționării lor, atestăm fenomenul *paralelismului sintactic*¹, o figură de construcție care se caracterizează prin reluarea succesivă a unor secvențe cu structură gramaticală (morfo-sintactică) identică [Cvasnîi, 64].

E cert faptul că repetarea secvențelor gramaticale asigură textului unitate și omogenitate formală, amplificând, astfel, caracterul extrem de elaborat al textului. În această ordine de idei, semnalăm că în baza unor principii rigide, tipurile tradiționale de paralelism sintactic pot fi remodelate conform unor principii lexico-gramaticale rigide. E vorba de *paralelismul enumerativ*, în construcția căruia se reia lexicul de la un vers sau de la un distih la altul:

*Sub stele trece apa Cu lacrima de-o seamă. Mi-e dor de-a ta privire,
Mi-e dor de tine, mamă. Vînt hulpav pom cuprinde Și frunza o destramă.
Mi-e dor de-a tale brațe, Mi-e dor de tine, mamă. Tot cască leul iernii
Cu vișore în coamă. Mi-e dor de vorba-ți caldă Mi-e dor de tine, mamă.*
(Sub stele trece apa, 106)

Astfel, la nivel sintactic, interesează simetriile anaforice *mi-e dor de.../ mi-e dor de.../ mi-e dor de...* (structuri sintactice, formate din *pronume în Dativ + verbul este + substantive*, asociate cu complemente indirecte) și simetriile enumerative (... *de privire, ... de brațe, ... de vorba*); la nivel lexical, se asigură coerența perfectă a poeziei prin lanțul de părți omogene *de privire, de brațe, de vorba*. În sfîrșit, nu mai puțin importantă este și reluarea versului *Mi-e dor de tine, mamă* care condensează semnificația majoră a poeziei.

Într-un alt exemplu:

De-acum aș putea; Și fără picioare trăi; Da, fără de ele –

Și fără de ochi, Da, fără de ei, Aș putea să trăiesc

Și fără de mîini, Da, fără de mîini Aș putea să trăiesc. (Ca o pată de sînge pe lespezi, 158)

În această poezie, atestăm, la nivel sintactic, simetriile anaforice *și fără.../ și fără.../și fără...* care se asociază cu complementele indirecte *picioare, ochi, mîini*, dînd naștere simetriilor enumerative. La nivel lexical, observăm o tehnică rigidă de înlănțuire ce face imposibilă permutarea unităților lexicale sau suprimarea unui termen al paralelismului. În acest sens, textul ca atare funcționează ca un tot unitar, ca-

---

¹ Pentru definiția și descrierea diverselor tipuri de paralelism sintactic, a se vedea Roman Jakobson, *Poezia gramaticii și gramatica poeziei* în Poetică și Stilistică, București, Editura Univers, 1972, p. 359-369.

racterizat prin solidaritate sintactică și lexico-semantică. Reluarea versului *Aș putea să trăiesc* concentrează ideea de bază a poeziei.

În altă parte:

Ne-au îndepărtat de casă, c-avem poartă mai frumoasă, Ruptu-ne-au de-a noastră vatră, Că avem și gard de piatră.

Ne-au dus în vagoane-nchise, Cineva spioni ne-nscrise, Ne-au dus în vagoane mute, C-aveam peste-o apă rude; Ne-au dus în vagoane roșii, Că pîrîtu-ne-au lenoșii.

Dusu-ne-au sub arma trupei Dusu-ne-au sub arma pazei Ne-au mînat ca pe tîlhari, Ne-am întors tot gospodari,

Ne-au mînat ca pe jivini, Ne-ntorsesem tot creștini, Tot creștini întorsu-ne-am, Tot ca Țară, tot ca Neam!

(Balada celor deportați, 355-356)

La nivel sintactic, interesează simetriile enumerative: ...*în vagoane închise* / ... *în vagoane mute* / ... *în vagoane roșii*; ... *ca pe tîlhari* / ... *ca pe jivini*; ... *ca țară* / ... *ca neam*; ... *sub arma trupei*, ... *sub arma pazei*; la nivel semantic, sunt de reținut sensurile antitetice: *ne-au mînat*... / *ne-au întors*..., precum și gradațiile ascendente în planul acțiunii: *ne-au îndepărtat*..., / *ne-au dus*... / *ne-au mînat*... Impresionează și inversiunea *Ne-ntorsesem tot creștini/ Tot creștini întorsu-ne-am* în care poetul concentrează emoția sa, atitudinea față de spiritualitatea neamului său.

În concluzie, menționăm că paralelismul sintactic, prin structurile enumerative, ordonate în gradații ascendente, creează, printr-un mecanism sintactic, o formă de redare a hiperbolei, a exagerării, precum și un mijloc de dinamizare a acțiunii.

Referințe bibliografice

1. M. Cvasnii Cătănescu, Elemente de retorică românească: poezie, proză, text dramatic, București, All Educațional, 2001.
2. Grigore Vieru, *Taina care mă apără*. Opera poetică, Iași, Editura Princeps, 2008.

РЕАЛЬНИЙ ІМЕННИК У ГУЦУЛІВ І ШЕВЧЕНКІВСЬКА ТРАДИЦІЯ НАЗИВАННЯ

ПАВЕЛІКО С.П.,

Одеський національний університет ім. І.І.Мечникова

У статті досліджується динаміка іменника с. Космач Івано-Франківської обл. з 1880 по 1998 рр. Матеріал, зібраний шляхом суцільної вибірки, дозволив об'єктивно простежити якісний та кількісний склад найуживаніших антропонімів.

Ключові слова: антропонім, антропонімійна система, динаміка імен, частотність.

Dynamics of proper names of the village Kosmach of the Ivano-Frankivsk region since 1880 till 1998 is investigated in the article. The material collected by means of continuous sample has permitted to follow objectively the qualitative and quantitative composition of the most widely-spread proper names of the region.

Key-words: anthroponym, anthroponomical system, frequency dozen, frequency.

Особові імена людей становлять особливий клас антропонімійної лексики, який пройшов тривалий час свого розвитку. Вчені відзначають, що «історія кодифікації як структури християнських імен, так і правил їх надання налічує більш, ніж тисячоліття» [9:154]. На склад іменника великою мірою впливають екстралінгвальні й інтерлінгвальні чинники.

Останнім часом зріс колектив дослідників, які вивчають власні особові імена. На широкому антропонімійному матеріалі здійснено аналіз динаміки іменника окремих регіонів України: Одещини (О.Ю. Касім, О.Ю. Карпенко, С.Л. Брайченко), Херсонщини (Р.В. Петрова), Ізмаїльщини (Д.О. Жмурко), Українського Придунав'я (О.Ю. Медведєва), Волині (І.Д. Скорук), Донецька (Т.В. Кравченко), Тернополя (Н.О. Свистун), Центральної Донеччини (Т.В. Буга), Кіровограда (О.В. Черноус). Проте й сьогодні зазначена проблема залишається актуальною, оскільки багато регіональних іменників досі не досліджено.

Метою даної статті є аналіз динаміки найуживаніших імен мешканців села Космач Косівського району Івано-Франківської області з 1880 по 1998 роки. Джерелами фактичного матеріалу послужили актові записи про народження дітей, які зберігаються в архіві РАЦСу зазначеного району. Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: 1) виявити всі імена, які входили до складу першої десятки; 2) встановити концентрацію імен даної групи імен на кожному хронологічному зрізі; 3) простежити якісне оновлення найуживаніших імен. У роботі застосовано кількісно-якісний метод, розроблений В.Д. Бондалетовим [1].

У першій десятці жіночого іменника побувало 24 імені (на 2 більше, ніж у чоловічій). Наскрізними протягом усього часу були два імені – *Ганна* і *Марія* (серед чоловічих таких імен виявилось три). Більше того, якщо ці антропоніми з кінця XIX по 40 роки XX ст. займали від 1 по 8 місця, то з 40-х *Ганна* – 2. Наступними за усталеністю йдуть імена *Ксенія* (*Оксана*), *Олена*, *Параска*. На дев'яти зрізах у десятці побувало одне ім'я – *Гафія*, на восьми – *Анастасія*, *Євдокія*, на семи – *Ольга*, на п'яти – *Галина*, на чотирьох – *Любов*, *Наталія*, на трьох – *Василина*, *Світлана*. На двох хронологічних зрізах у першу десятку входили імена *Варвара*, *Іванна*, *Катерина*, *Одарка*, *Ростислава* і тільки на одному – *Ирстина*, *Мар'яна*, *Надія*, *Палагна*, *Софія*. Імена, що найрідше потрапляли в десятку, належать або до антропонімічних архаїзмів, що вийшли з ужитку (*Варвара*, *Ирстина*, *Палагна*, *Ростислава*, *Софія*), або до антропонімічних неологізмів, які тільки недавно увійшли до складу десятки (*Іванна*, *Мар'яна*). За результатами соціолінгвістичних досліджень С. Л. Брайченко, антропоніми *Олена*, *Ольга*, *Наталія*, *Марія* (а також *Тетяна*) належать до імен-фаворитів українців Одещини. Вони протягом шести вікових зрізів увходили до складу першої десятки найулюбленіших імен, жодного разу не залишаючи її меж [2:9], а також зросла популярність онімів *Оксана* та *Світлана* [3:62]. Із 34 онімів, що побували у першій десятці Кілійського району з 1881 по 1998 рр., 18 збігаються з нашими даними [8:117–118]. А з 23 провідних імен Болградського району збіглося менше половини – 11 [8:159].

Як і чоловічий, жіночий іменник Космача багатий на документально закріплені варіанти, і перша десятка зокрема. Найчастіше в реєстраційних записах варіюються імена: *Анастасія* – *Анастасія*, *Настя*, *Настуня*, *Настунє*; *Одарка* – *Дарія*, *Дарка*; *Галина* – *Галя*; *Ганна* – *Анна*; *Гафія* – *Агафія*; *Євдокія* – *Явдохя*; *Ксенія* – *Ксеня*, *Оксана*; *Любов* – *Люба*; *Наталія* – *Наталка*; *Парасковія* – *Параска*; *Олена* – *Єлена*; *Ольга* – *Оля* та ін. Як зауважує О. В. Суперанська, «офіційна форма не терпить варіативності» [12:171]. Але то теорія, яку практика не завжди підтверджує. Подібне явище спостерігається в

антропонімії Буковини [7], Одещини [5], Українського Придунав'я [8], Луцька [11], Тернополя [10], Донеччини [4; 6], Кіровограда [13].

Прослідкуємо, які зміни відбуваються в першій десятці імен. З 1880 по 1890 роки у Космачі народилося 782 дівчинки, для яких використано 28 імен – майже вдвічі менше, ніж чоловічих (44). До першої десятки увійшли: *Анна* – 21,22 %, *Олена* – 19,05 %, *Параска* – 15,72 %, *Анастасія* – 14,06 %, *Марія* – 9,20 %, *Гафія* – 7,67 %, *Євдокія* – 3,70 %, *Катерина* – 2,81 %, *Варвара* – 1,27 %, *Софія* – 0,89 %. Концентрація імен складає аж 95,59 %.

З 1891 по 1900 роки народилось 628 дівчаток, їм було дано 33 імені (чоловічих – 48). У десятку ввійшли два нових імені – *Ксенія*, *Василина*, витіснивши *Варвару* і *Софію*. Якщо *Варвара* в 40-х роках ще увійде один раз у склад десятки, то ім'я *Софія* перейшло до розряду рідкісних, потім одиничних, а після 40-х років зовсім вийшло з іменного репертуару. Десятка обслуговує 91,99 % новонароджених.

На проміжку з 1901 по 1910 роки народилась 841 дівчинка, одержавши 27 імен (проти 46 чоловічих). Концентрація імен така ж, як і на попередньому хронологічному зрізі.

З 1911 по 1920 роки народилось 549 дівчаток, яким було дано 22 імені (чоловічих – 38). Першу десятку склали імена: *Параска* – 16,57 %, *Настуня* – 10,74 %, *Ксенія* – 10,01 %, *Агафія* – 9,65 %, *Явдоха* – 9,28 %, *Марія* – 7,65 %, *Анна* – 7,28 %, *Василина* 6,92 %, *Олена* – 4,73 %, *Ростислава* – 4,37 %. Питома вага десятки знизилась до 87,20 %. Вийшли імена *Палагна* та *Ірстина*, щоб знову повернулась *Василина* та ввійшло нове ім'я – *Ростислава*.

У період з 1921 по 1930 роки народилось 720 дівчат, для яких використано дуже малу кількість імен – 21 (майже вдвічі менше, ніж чоловічих). Перша десятка виявилася дуже стійкою, на 100 % тотожною попередній. Це свідчить, по-перше, про бідність іменного репертуару, по-друге, про збереження родинних традицій, по-третє, про вплив релігії та консервативність місцевого священика. Концентрація іменника знову пішла по висхідній лінії і досягла 92,73 %.

З 1931 по 1940 роки 617 дівчаток отримали 25 різних імен (проти 39 чоловічих). На перше місце через сорок років знову повертається *Анна*. Без змін залишаються імена *Марія*, займаючи 2 позицію, та *Явдоха*, яке уже три десятки років посідає 5 місце. *Параска* і *Олена* надовго зайняли постійні 3 і 4 місця. Трохи активізувалось ім'я *Агафія*, перейшовши з 8 на 6 місце, проте зменшилась популярність імен *Анастасія*, яке з 4 місця опинилось аж на 8, та *Ксеня*, що з 6 місця перейшло на 9. Назавжди покинули десятку антропоніми *Василина* і *Ростислава*, а повернулось туди востаннє ім'я *Варвара* та увійшло нове – *Ольга*, яке залишилось активним протягом усіх наступних років. Імена першої десятки охоплюють уже 94,77% новонароджених.

506 дівчат, які народились з 1941 по 1950 роки, одержали найменшу кількість імен – 19 (чоловічих – 32). Іменник став дещо стабільнішим, більшість імен зайняли свої постійні місця. Ось як виглядає тепер склад десятки: *Марія* – 29,64%, *Анна* – 22,52%, *Параска* – 18,18%, *Олена* – 10,67%, *Анастасія* – 4,34%, *Євдокія* – 3,95%, *Агафія* – 3,55%, *Ольга* – 2,76%, *Одарка* – 1,58%, *Ксенія* – 0,59%. Десятка поповнилась новим іменем – *Дарія*, яке до цього часу не вживалось, майже зовсім витіснивши *Варвару*. Концентрація імен максимальна – 97,78 %.

З 1951 по 1960 роки народилось 655 дівчаток, яким було дано 25 імен (чоловічих на 5 більше). Ця десятка зазнала лише незначних змін. Шість імен залишилися на своїх місцях – це перші чотири та імена шостої і восьмої позицій. На дві сходинки нижче зійшло ім'я *Анастасія* (з 5 на 7), на одну – *Дарія* (з 9 на 10), з 7 на 5 місце вийшла *Гафія*. В іменник влився онім *Галина*, який вперше з'являється на 7 хронологічному зрізі на 14 місці, на 8 зрізі посідає 9 місце, а на наступних – закріпить свої позиції у першій п'ятірці. На один десяток років відійшло до одиничних аж на 21 місце ім'я *Ксенія*, яке фіксується вже у новій офіційній формі – *Оксана*. З цього часу і по сьогодні активність першої десятки пішла на спад і сягає тут 95,54 %.

У період з 1961 по 1970 роки народилось 620 дівчат, їм було дано 33 імені (чоловічих тільки 29). Уперше жіночий іменник кількісно взяв гору над чоловічим. Три імені і в тій же послідовності знову очолюють іменник. *Олена* 4 місце змінила на 5, *Ольга* 8 на 6. *Гафія* перестрибнула вниз з 5 на 10 місце, а *Галина* – вгору з 9 на 4. У десятці відбулася зміна найбільшої кількості антропонімів за всі часи – трьох. Нові імена *Любов*, *Наталія* та *Оксана* назовсім витіснили з першої десятки *Євдокію*, *Настю*, *Одарку*. Новий склад десятки став підготовчим у формуванні сучасного іменника, обслуговуючи 91,08 % новонароджених.

608 дівчат, що народились з 1971 по 1980 роки, одержали 36 імен (чоловічих – 33). На цьому проміжку часу в складі першої десятки знаходилися імена: *Марія* – 23,84 %, *Ганна* – 21,05 %, *Галина* – 9,21 %, *Ольга* – 7,73 %, *Наталія* – 5,42 %, *Любов* – 5,09 %, *Парасковія* – 4,76 %, *Олена* – 4,60 %, *Світлана* – 3,94 %, *Оксана* – 2,63 %. Порівняно з попереднім хронологічним зрізом відсутнє ім'я *Гафія*, яке відійшло до групи рідкісних. Поповнилась десятка новим іменем – *Світлана*, яке зайняло 9 позицію, а в наступні десятиліття збільшило свою популярність. Питома вага імен першої десятки продовжує зменшуватись (це сприймається тільки як позитивне явище!), дорівнюючи 88,27 %.

З 1981 по 1990 роки народилось 586 дівчаток, які отримали 36 імен (на 1 менше, ніж чоловічих). Концентрація імен зменшилась на 3,18 %. 5 перших імен залишилися без змін. Перебудова відбувається тільки в другій п'ятірці. *Світлана* і *Оксана* збільшують свою активність, піднявшись з 9-10 місць на 6-8, а *Любов* – трохи знижує, зійшовши з 6 на 7 місце. Перша десятка прийняла два нових антропоніми – *Надія* і *Іванна*, що витіснили уже непопулярних *Парасковію* і *Олену*, які перебували в десятці аж 100 років. На цьому закінчується розпочатий ще у 30-х роках процес заміни старого, традиційного іменника новим, більш сучасним.

На останньому проміжку часу з 1991 по 1998 роки 352 дівчинки одержали найбільшу кількість імен – 38 (хлопчики – 34). Заміни і перебудова проходили тут дуже спокійно. Перша п'ятірка імен уже третє десятиліття підряд очолює іменник (тільки 2 імені в останньому періоді помінялись місцями: *Ольга* піднялась на 3, а *Галина* спустилася на 4). Трохи активізувалося ім'я *Іванна*, змінивши 10 місце на 8, проте зменшилась уживаність імен *Світлана*, яке перейшло з 6 на 7 місце, *Любов* – з 7 на 9, *Оксана* – з 8 на 10. Нове ім'я *Мар'яна*, що влилося в десятку, відразу зайняло 6 місце, витіснивши *Надію*. Концентрація імен тут найменша – 78,94 %. Щоправда, в інших регіонах вона значно

менша. За даними О. Ю. Медведєвої, у Кілії вона становить 57 %. [8:108], у Кілійському районі – 53, 3 % [8:116].

Отже, порівнюючи розвиток жіночої і чоловічої підсистеми іменника, можна виділити як спільні тенденції, які діяли в кожній з них, так і відмінні. Спільним є те, що жіночий і чоловічий іменник характеризує висока концентрація імен, особливо помітна в жіночому. Спільним є і те, що обидва іменники дуже стабільні. Склад частотних десятків, основу яких складають традиційні українські імена, поновлювався дуже повільно, включаючи від одного до трьох імен.

Кількісна динаміка жіночого і чоловічого іменника була дещо відмінною. Якщо у кінці XIX ст. жіночих імен було значно менше, ніж чоловічих, то з середини XX ст. кількість жіночих імен збільшується, а чоловічих – зменшується. Така зміна відбулася на більшій території України. Вони позначились і на складі десятків. Порівняно з другою половиною XIX ст. склад сучасної десятки жіночих імен Космача обновилося на 80 %, а чоловічих – лише на 40 %. Це свідчить про стабільність чоловічої підсистеми іменника і більшу рухомість жіночої підсистеми, яка все ж у гуцулів змінювалась повільніше, ніж в інших регіонах України.

Художня література віддзеркалює життя народу. Твори Т.Г. Шевченка є також одним із джерел вивчення складу і динаміки найменування людей у певний історичний період. Письменник широко використовує у своїх творах антропоніми, взяті з реального іменника, узвичаєні народною традицією, які входять до словникового складу української мови.

Імена козаків, селян, їх дружин та дітей найширше представлені в поезії Кобзаря. Для найменування жінок Т.Г. Шевченко використовує імена, які були найуживаніші на той час: Катерина, Оксана, Ганна, Мар'яна, Марина, Одарка, Христя, Ярина. Чоловічий антропонімікон характеризують такі оніми: Іван, Петро, Ярема, Назар, Тарас, Гнат, Наум, Трохим та ін. Багато онімів відповідно до ситуації вжитку представлені усно-розмовними варіантами: Ганнуся, Ганнусенька; Наталочка, Наталонька; Настуся; Івась, Івасик, Іванко, Іваночко; Петрусь, Петрик, Петрусик.

Отже, народна традиція іменування якнайповніше вдбита в антропонімії творів Т.Г. Шевченка. Письменник майстерно добирав різноманітні словотворчі ресурси народної ономастики, оспівав улюблені народом імена.

Література

1. Бондалетов В. Д. *Русский именной прежде и теперь* // Русская ономастика. – Рязань, 1977.
2. Брайченко С. Л. *Проблеми динаміки антропонімічних уподобань українців Одещини (жіночі найменування)* // Наукові записки. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2001. – вип. 37.
3. Брайченко С. Л. *Улюблені жіночі імена мешканців Одеської області* // Щорічні записки з українського мовознавства. – Одеса, 1998. – Вип. 5.
4. Буга Т.В. *Динаміка жіночих особових імен (на матеріалі українсько-російського іменника Центральної Донеччини)* // Мова. – 2012. - №18, – С.153-157.
5. Касим Е. Ю. *Именной украинского населения Одещины со второй половины XIX по 80-е гг. XX века*: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Одесса, 1985.
6. Кравченко Г. В. *Динаміка українського іменника м. Донецька з 1890 по 1990-і роки*: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Донецьк, 2000.

7. Кракалия Л. В. *Антропонимия Советской Буковины*: Автореф. дис... канд. філол. наук. – Черновці, 1974.
8. Медведєва О. Ю. *Динаміка особових імен мешканців Українського Придунав'я (на матеріалі Кілійського та Болградського районів Одеської області)*: Дис... канд. філол. наук. – Ізмаїл, 2001.
9. Нуждак Л. В. *Український ономастикон посттоталітарної доби у світлі еколінгвістики*. – Ужгород, 2012.
10. Свистун Н.О. *До питання про варіанти імен (на матеріалі метричних книг та журналу видачі свідоцтв про народження Тернопільського міського загсу) // Наукові записки. – Серія: Мовознавство. – Ч. 2. Тернопіль, 2003.*
11. Скорук І. Д. *Динаміка антропонімікону м. Луцька в ХХ ст.*: Дис... канд. філол. наук. – К., 1999.
12. Суперанская А. В. *Структура имени собственного: Фонология и морфология*. – М., 1969.
13. Черноус О.В. *Динаміка особових імен м.Кіровограда у ХХ ст.* Автореф. дис. канд. філол. наук. – Кіровоград, 2011.
14. Шевченко Т.Г. *Кобзар*, Київ, Дніпро, 1989

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ПЕНТИЛЮК І.С.,

Херсонський державний університет

У статті аналізуються педагогічні умови виховання мовної особистості учнів основної школи засобами філологічних дисциплін. Автор визначає ключові організаційно-педагогічні умови для ефективної реалізації виховання мовної особистості учнів.

Ключові слова: *мовна особистість, організаційно-педагогічні умови.*

The article analyzes the pedagogical conditions of education of linguistic identity secondary school pupils by means of philological sciences.

The author specifies main pedagogical conditions for the effective implementation of language education of individual students.

Key-words: *linguistic identity, organizational and pedagogical conditions.*

Ефективність експериментальної методики виховання мовної особистості учнів основної школи значною мірою залежить від того, наскільки точно визначено організаційно-педагогічні умови її розробки й реалізації.

Під організаційно-педагогічними умовами слід розуміти обставини, що сприяють розвитку навчально-виховного процесу в школі, і розглядати як комплекс засобів, наявних у навчальних закладах для здійснення навчально-виховного процесу.

Більшість організаційно-педагогічних умов, що забезпечують навчально-виховний процес в основній школі, регламентуються й забезпечуються державою: кадровий потенціал (учителі, класні керівники, працівники позашкільних установ), концепції мовної і літературної освіти, Державний стандарт базової і повної середньої освіти, шкільні програми і підручники, твори художньої літератури, засоби масової інформації, сім'я і школа.

Виконання основних положень концепцій мовної освіти й Державного стандарту – одна з головних умов виховання учнів засобами української мови і

літератури. Саме в цих документах закладено ті вимоги, виконання яких забезпечить повноцінний розвиток мовної особистості.

Логіка нашого дослідження зумовила визначення таких організаційно-педагогічних умов ефективної реалізації виховання мовної особистості учнів основної школи засобами української мови та літератури, які б забезпечили інтенсифікацію виховання мовної особистості учнів основної школи, зробили б його актуально значущим і результативним:

- особистісно-орієнтований підхід до виховання учнів основної школи в процесі засвоєння української мови і літератури шляхом залучення до традиційних та інноваційних форм і методів навчально-виховної роботи;
- органічне поєднання знань, умінь і навичок учнів з української мови і літератури з метою виховання й розвитку інтелектуальних, морально-етичних, естетичних і культуромовних якостей особистості;
- стимулювання в учнів мотивів до саморозвитку, самовдосконалення і самовиховання духовних якостей і ціннісних орієнтацій засобами української мови і літератури в процесі урочної і позаурочної роботи;
- створення сприятливих психологічних умов для міжособистісного спілкування, атмосфери креативного мовленнєвого розвитку учнів з метою виховання творчої особистості.

Обґрунтуємо вибір першої із зазначених умов – особистісно орієнтоване виховання учнів основної школи в процесі засвоєння української мови і літератури шляхом залучення до традиційних та інноваційних форм і методів навчально-виховної роботи.

Особистісно-орієнтований підхід до виховання учнів – одна з актуальних проблем сучасної школи. Сучасна система освіти має дбати про духовне зростання дитини, а отже, необхідна особистісно орієнтована модель виховання, яка спирається на виховні можливості гуманітарних наук, і насамперед української мови і літератури.

Відомо, що мова формує свідомість людини і є основою її розумового розвитку. Тому орієнтація на особистісне становлення підлітка відбувається за активного впливу засвоєння виражальних можливостей рідної мови, її лексичних, граматичних і стилістичних багатств та формування умінь доцільно ними користуватися.

Особливу роль у процесі формування свідомості відіграють різні форми і методи виховання – способи взаємодії учителя й вихованців, спрямовані на засвоєння культурних надбань українського народу, пізнання через мову картини світу і формування власного світобачення й культури мислення. При цьому слід урахувати, що за належної педагогічної інструментовки учень виступає не лише як споживач духовних багатств народу, але і як об'єкт, який зазнає благотворного впливу словесного мистецтва, що змінює його ставлення до світу й самого себе.

Комплектуючи другу організаційно-педагогічну умову – органічне поєднання знань, умінь і навичок учнів з української мови і літератури з метою виховання й розвитку інтелектуальних, морально-етичних, естетичних і культуромовних якостей особистості, – наголосимо, що шкільні програми з означених предметів для 5-9 класів зорієнтовані на виховання повноцінної мовної

особистості і своєю структурою та змістом покликані забезпечити цей процес. Адже особистісно орієнтований підхід до навчання рідної мови є одним з основних (поряд з компетентнісним, когнітивно-комунікативним та діяльнісним).

Володіння українською мовою сприяє консолідації громадян у розбудові та зміцненні держави, забезпечує доступ до джерел української духовності, допомагає кожній особистості реалізувати свої плани, здібності, можливості тощо. Цю думку підтверджує Л.Мацько: «Унікальність мови в її багатомірливості: мова одночасно сьогочасна і вічна, конкретно-чуттєва й загальна, матеріальна й ідеальна, фізична і духовна, індивідуальна для кожного мовця і спільна для всіх [3: 20]». Цими словами вчена наголошує на особливих функціях мови як навчального предмета.

Головна мета навчання рідної мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися її засобами.

Відповідно до мети визначено й завдання шкільного курсу української мови, виконання яких забезпечує знання, уміння й навички учнів основної школи.

Найголовніші завдання:

- виховання свідомого прагнення до вивчення української мови;
- вироблення в учнів компетентностей комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях;
- ознайомлення з мовною системою як основою формування мовних умінь і навичок;
- формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтацій, прилучення через мову до культурних надбань українського народу і людства в цілому [5: 3-4].

Останні два завдання безпосередньо пов'язані з вихованням мовної особистості школярів, а їх реалізація залежить від аналізованої організаційно-педагогічної умови.

Уміле використання знань, умінь і навичок, набутих учнями в процесі засвоєння української мови і літератури активно впливає на виховання школярів як мовних особистостей.

Стимулювання в учнів мотивів до саморозвитку, самовдосконалення і самовиховання духовних якостей і ціннісних орієнтацій засобами української мови і літератури в процесі урочної і позаурочної роботи – організаційно-педагогічна умова виховання мовної особистості, яка забезпечує виховання мовної особистості як на уроках, так і в позакласній та позашкільній роботі.

Означена умова потребує активної діяльності вчителя, його доброї обізнаності з основами сучасної вікової психології, педагогічними формами і засобами виховання учнів на уроках української мови і літератури та в позакласній роботі.

Організуюючи навчально-виховний процес, учитель-словесник повинен використати можливості української літератури, переконуючи учнів, що за допомогою художнього слова можна вливати, по-перше, на розум і душу людини, бо вона є дзеркалом долі і вчинків героїв, гідних наслідування і, по-друге, розкривати красу і багатства рідної мови, що безумовно впливає на виховання мовної особистості.

Виховання мовної особистості учнів засобами української мови і літератури потребує створення сприятливих психологічних умов для між особистісного спілкування, атмосфери їх творчого мовленнєвого розвитку. Ці умови створюються учителем, а реалізуються міжсуб'єктивними контактами за активної участі учнів. Слід ураховувати, що виховний процес «здійснюється, як багатопланове і багаторівневе мовленнєве спілкування, оскільки у формуванні вищих психічних функцій вирішальна роль належить мовленнєвій взаємодії... особистісно розвивальна функція мовленнєвого спілкування у виховному процесі є домінуючою [1: 221]».

Таке спілкування називають педагогічним. Учені стверджують, що повноцінний розвиток людини (передовсім психічний і соціальний) залежить від її спілкування з іншими людьми [4: 289]. Підлітки головною метою свого розвитку, самоактуалізації і самоутвердження вважають спілкування, навичок якого вони набувають з раннього дитинства. Роль спілкування для них зростає в підлітковому віці. У коло їхніх співрозмовників входять не тільки однолітки і друзі, але й батьки, інші члени родини, учителі і просто дорослі люди.

Українська мова і література своїм змістом забезпечують позитивний вплив на свідомість учнів, сприяючи формуванню мовленнєвих здібностей і розвитку емоційної сфери. Учителю залишається правильно організувати навчальний процес, використовуючи потенціальні можливості дисциплін і власні професійні здібності, спираючись на сучасні досягнення педагогіки, психології та лінгводидактики.

Психологічні умови міжособистісного спілкування і створення атмосфери творчого мовленнєвого розвитку учнів вимагають від учителя забезпечення позитивного мікроклімату на уроках і позакласних заходах, що передбачає вияв взаємоповаги, толерантності, ввічливості, дотримання норм мовного етикету та ін..

Дослідники акцентують увагу й на необхідності подолання «психологічних бар'єрів», що закономірно виникають під час взаємодії вчителя з учнями, заважають педагогічному спілкуванню і негативно відбиваються на загальному перебігу уроку. Найбільш типові бар'єри: відсутність контакту з класом, боязнь негативної установки на клас, боязнь класу (для молодих учителів), бар'єр наслідування та ін. [2: 141-142].

Подолання означених бар'єрів спілкування створює сприятливий мікроклімат для міжособистісних контактів і дає підстави І. Цимбалюку стверджувати, що «спілкування є соціальним явищем, у якому надзвичайно яскраво виявляються індивідуальні особливості осіб – його учасників [6: 10]». У результаті створення сприятливих психологічних умов на уроках української мови і літератури та в позакласній роботі формується соціально активна мовна особистість, готова до міжособистісного спілкування з дотриманням етичних норм поведінки і культури мовлення. Така особистість є носієм інтелектуально-духовних і морально-етичних якостей.

Як підсумок констатуємо, що запропоновані організаційно-педагогічні умови здатні забезпечити виховання учнів основної школи, якщо їх реалізації підпорядкувати зміст форми і методи виховної роботи в процесі навчання української мови і літератури.

Література

1. Бех І.Д. *Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*, Київ, Либідь, 2003.
2. Л.Е. Тумина. *Педагогическое речеведение. Словарь-справочник*, Москва, Флинта, Наука, 1998.
3. Мацько О. *Формули ввічливості в дипломатичному листуванні* // Дивослово. – 2000. - №2. – с. 14-17.
4. Омеляненко В.Л., Кузьминський А.І. *Теорія і методика виховання*, Київ, Знання, 2008.
5. *Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська література 5-12 класи*, Київ-Ірпінь, Перун, 2005.
6. Цимбалюк І.М. *Психологія спілкування*, Київ, Професіонал, 2007.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КЛЮЧОВИХ СЛІВ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ: ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ

СЛАВІНСЬКА М. С.,

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичної специфіки ключових слів соціальної реклами, враховуючи особливості реалізації їхньої семантики на частино-мовному рівні, що в цілому визначає впливову активність аналізованих одиниць.

Ключові слова: соціальна реклама, політична реклама, ключові слова, семантика, частини мови, вплив.

This article is dedicated to the lexico-semantic peculiarities of the public service announcements (PSA) key-words owing to the specific features of their semantics on the content-word-level, that as a whole defines influential activity of the analysed units.

Key-words: public service announcements, political advertising, key-words, semantics, part of speech, influence.

В сучасних дослідженнях лінгвісти значну увагу приділяють вивченню впливових аспектів мови (праці Н.Слухай, Т.Ковалевської, І.Черепанової та ін.), що найяскравіше реалізується в рекламних текстах (розробки І.Гальперіна, О.Сорокіна, Є.Тарасова та ін.). Наскрізна сугестивність – об'єднувальний чинник усієї реклами [6], яку за жанровою специфікою поділяють на комерційну, політичну, соціальну (В.Музикант, Е.Ноель). Дослідження останнього різновиду сьогодні є надзвичайно актуальним, оскільки соціальна реклама є ефективним інструментом впливу на формування громадської думки (В.Бугрим, С.Селиверстов та ін.). Сугестивною ж віссю рекламного тексту є ключові слова (КС). На думку Л.Сахарного, «основне ключове слово у розгорнутому тексті є найбільш знаменним словом» [5:27-29], що наголошує на комунікативній вазі КС і необхідності детального аналізу їхньої ролі і природи в структурі тексту, насамперед – впливового. КС комерційної та політичної реклами вже широко досліджені, в соціолінгвістичному аспекті їх вивчали С.Бондар, Т.Весна, Т.Шмельова та ін. Уваги ж вивченню лексико-семантичних особливостей ключових слів соціальної реклами майже не приділялося, попри те, що це уможливило б моделювання ефективних рекламних текстів, бо семантика КС найбільше привертає увагу реципієнта рекламного тексту і запам'ятовується (Л.Баркова, І.Гриліхес та ін.). З'ясування та відповідна прогнозована активація

лексико-семантичних особливостей КС визначає успішність та дієвість рекламних звернень. Чималу роль у цьому процесі відіграє частиномовна належність КС, вивчення якої дає змогу визначити домінуючі граматичні вектори рекламного тексту (Н.Арутюнова, О.Зелінська та ін.). Наведене зумовлює актуальність зазначеного підходу, у межах якого ми зіставимо виявлені лексико-семантичні особливості КС соціальної реклами з КС політичної, оскільки «порівняння фактів є одним з найбільш ефективних прийомів наукового дослідження і використовується як універсальний засіб розкриття властивостей та якостей предмету дослідження» [4]. У наших попередніх розвідках уже здійснено порівняльний аналіз лексико-семантичних особливостей КС соціальної та комерційної реклами (див. праці). Порівняння КС соціальної та політичної реклами також є необхідним, бо остання є особливою комунікативною системою, що пов'язує політичну силу та електорат у період виборів, виступає ефективним інструментом формування спільної думки, виявляючи потужну сугестогенність (Т.Ковалевська, Н.Кутуза, Г.Почепцов, та ін.).

Метою роботи є детальне з'ясування лексико-семантичних особливостей ключових слів соціальної реклами з урахуванням специфіки реалізації їхньої семантики на частиномовному рівні, здійснене на основі зіставлення з відповідними КС політичної реклами. Поставлена мета передбачає необхідність вирішення таких завдань: виявити характерні КС соціальної та політичної реклами; зафіксувати їхні специфічні лексико-семантичні та частиномовні особливості КС; схарактеризувати спільні та розбіжні ознаки виявлених КС; пояснити їхні впливові потенції. Об'єктом дослідження є тексти українськомовної соціальної реклами. Предметом виступають лексико-семантичні особливості ключових слів з урахуванням їхньої частиномовної належності з огляду на потенційну сугестогенність цих одиниць.

Для вирішення завдань у роботі використано такі загальні методи дослідження: *метод спостереження* – для фіксування ключових слів; *описовий метод* для визначення характерних властивостей предмета дослідження; *метод кількісного підрахунку* – для встановлення обсягу масиву ключових слів та динаміки їхнього функціонування; *індуктивне узагальнення* – для систематизації отриманих даних. Провідними спеціальними методами дослідження є *компонентний аналіз*, застосований для висвітлення семантичного значення аналізованих ключових слів, *зіставний* – для виявлення специфічних лексико-семантичних особливостей ключових слів соціальної реклами, а також *контекстуально-інтерпретаційний* аналіз, залучений для з'ясування семантичного навантаження КС у характерних контекстах.

Джерельною базою слугували рекламні тексти українськомовної соціальної реклами, зафіксовані на рекламних білбордах та в друкованих виданнях протягом 2011-2012 років. Загалом проаналізовано 100 текстів, які нараховують 720 слів, серед них 570 повнозначних і 150 неповнозначних частин мови. У морфологічному складі аналізованих рекламних текстів визначаємо актуальні частиномовні групи: іменники (220), дієслова (180), прикметники (92); інші самостійні частини мови представлені слабо. Фактичним матеріалом роботи стали 36 ключових слів, виокремлені за такими критеріями: висока частотність (в нашому дослідженні лексему уналежнюємо до розряду ключових слів, якщо вона

зафіксована в рекламних текстах не менше трьох разів [6]); актуальність, «злободенність», відбиття найяскравіших ознак поточного соціального життя; соціальна маркованість і специфічність (унікальність) для соціуму на певний історичний період [3].

Зауважимо, що соціальна реклама має певні відмінності від політичної:

- 1) *об'єкт рекламування*: в соціальній рекламі просуваються актуальні соціальні проблеми, які вимагають негайного розв'язання (допомога безпритульним, інвалідам, профілактика ВІЛ-СНІДу), створення позитивного ідеалу, а в політичній об'єктом стають партії, лідери, ідеології, загальнолюдські й національні цінності.
- 2) *мета рекламування*: соціальна реклама спрямована на досягнення суспільно-благородних цілей, гуманізацію суспільства і формування його моральних цінностей, політична ж має на меті підштовхнути виборця до підтримки певного кандидата, корекцію електоральної поведінки;
- 3) *рівень залучення цільової аудиторії*: соціальна реклама звертається до всіх прошарків населення, а політична спрямована на 25-30% виборців, що голосують;
- 4) *конкретність рекламованої ідеї*: соціальна реклама переслідує багато цілей через різноманітність проблем суспільства, політична реклама популяризує лише одну ідею – зміну суспільного устрою;
- 5) *термін дії рекламованого продукту*: ефективність соціальної реклами може виявитись і через ціле покоління, фактично не має часових обмежень; політична активно діє у визначених часових межах проведення передвиборної кампанії [1;2;3;6].

Спільним для соціальної та політичної реклами є те, що вони спрямовані на найвищі щаблі потреб людини: в соціальній рекламі – здоров'я, повноцінна родина, збереження природних ресурсів тощо, в політичній – це право на свободу, самовираження та волевиявлення, що в цілому дає підстави для здійснення порівняльного аналізу відповідних КС як додаткових об'єднувальних елементів цих рекламних різновидів. Зіставний аналіз лексико-семантичних особливостей КС соціальної та політичної реклами, виокремлених у структурі слоганів як стрижнів рекламного повідомлення, з урахуванням частиномовної належності КС дає змогу зробити такі висновки: 1) у межах КС соціальної реклами виявлено дієслова, прикметники, іменники, прислівники та займенники, у політичній – іменники й дієслова (перелік наведено за спадною частотністю); 2) у межах КС-дієслів встановлено, що вони переважають у соціальній рекламі (61%), найчастотнішою є дієслівна лексика із семантикою заборони: *не грати, не зупиняти* та ін., використовуються також дієслова зі значення почуттів людини: *поважати, любити* та ін., зі значенням зміни, перетворення: *змінювати, ламати* тощо. Така семантика має чітко орієнтований спонукальний характер, створює динамічний малюнок повідомлення. Аналіз КС політичної реклами виявив, що тут КС-дієслова менше використовуються, перебувають на другому місці після іменників (22% у виборчій кампанії 2009-2010рр.). Активно вживаються процесуальні дієслова: *працювати, обирати* та ін., оскільки політична реклама спрямована на зміну існуючого суспільного ладу [6]; 3) у межах КС-прикметників зафіксовано, що в соціальній рекламі вони перебувають на другому місці (17%), використовується для створення емоційного ореолу, бажаності/небажаності певного соціального явища. Зафіксовано прикметники на позначення фізичних й фізіологічних характеристик людини: *здоровий, тверезий* та ін., з оцінювальним значенням: *вартий, негідний* тощо. В соціальній рекламі вони при-

вертають увагу до здорового способу життя, до гарних відносин у сім'ї, акцентування ціннісних орієнтирів людини та ін.: *здоровий, тверезий* та ін.. Загалом прикметники в політичній рекламі представлені поодинокі, що, отже, не дає підстав уналежнювати їх до категорії КС [6]; 4) у межах КС-іменників з'ясовано, що іменникова лексика не є пріоритетною (8%). Їхня семантика пов'язана з провідними ідеями соціальної реклами, привертає увагу до родинних, моральних, етичних проблем тощо, проте, не відзначається активним використанням (*духовність, стриманість* та ін.). У політичній рекламі ж КС-іменники вживаються активно, перебувають на першому місці (78% у виборчій кампанії 2009-2010рр.). Використовуються іменники на позначення політичних (*влада, президент*) та державних понять (*Україна, країна*), загальнолюдські цінності (*життя, свобода*), соціально-економічні маркери (*корупція, криза*). Наявність таких КС засвідчує, що політична реклама спрямована на активні перебудови та зміни суспільного устрою. Актуалізується маніпулятивний компонент використання абстрактних іменників соціально-політичної та моральної сфери, адже сприйняття базується на їхній сугестивній домінанті (Т.Ковалевська, Ю.Станкевич); 5) У межах КС-прислівників та КС-займенників виявлено, що спільним для *соціальної й політичної реклами* є невисока активність використання цієї лексики. Найчастотнішим в *соціальній рекламі* є прислівники (8%) із семантикою лиха, небезпеки, загрози, тобто із чітко вираженою негативною конотацією (*небезпечно, загрозово* та ін.), що в певний спосіб привертає увагу людей до відповідних проблем. Прислівники в *політичній рекламі* практично не використовуються. Займенники (*ваш/ваші, твій, свій* та ін.) в *соціальному (6%) рекламному тексті* створюють спільність інтересів адресанта та адресата рекламного повідомлення. Продумане й коректне вживання займенникової лексики в рекламі активує створення спільного комунікативного простору між адресатом й адресантом, що употужнює подальший комунікативний вплив. В *політичній рекламі* займенники (4%) (*він/вона/вони, кожен*) використовуються у процесі узагальнення, вказують на значення, яке може бути конкретизоване через контекст.

Отже, специфічним для соціальної реклами є пріоритет КС-дієслів із семантикою заборони, оскільки соціальна реклама спрямована не лише на популяризацію загальнолюдських цінностей, а й застерігає, попереджує та формує цілу низку заборон. Семантика КС-прикметників й іменників тісно пов'язана з провідними ідеями соціальної реклами, тут їхнє використання не відзначається активністю. В політичній же рекламі, яка має на меті створити ефектний образ, КС-іменники є найчастотнішими, а прикметники представлені поодинокі й не вважаються КС. На матеріалі лексико-семантичного аналізу КС політичної реклами спостерігаємо цілеспрямованість, загальну агресивність висловлювань, КС соціальної реклами також виявляють не тільки позитивну, а й негативну конотацію, агресивність, привертаючи увагу людини до свідомого розуміння повідомлення. Поглиблене вивчення особливостей КС соціальної реклами та їхніх впливових можливостей у порівняльному аспекті сприятиме створенню ефективного рекламного повідомлення, тому в подальшому маємо на меті виявити специфіку лексико-семантичних особливостей КС соціальної реклами на матеріалі зіставлення з КС комерційної та політичної реклами.

Literatura

1. Бугрим В. Падчірка українського суспільства, або... [Електронний ресурс]/ В.Бугрим– Режим доступу: [http:// www/telekritika/kyiv.ua](http://www/telekritika/kyiv.ua).
2. Данайканич О.В. Реклама в системі маркетингових комунікацій підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuu.gov.ua>
3. Ковалевська А. В. Метамодель лінгвістичної сугестивності політичних рекламних слоганів [Текст]: автореферат... канд. філол. наук, спец.: 10.02.01- українська мова / А.В. Ковалевська; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2011. – 27 с.
4. Ляпунова Н.В. Методика семантичного та прагматичного аналізу мережних словотвірних моделей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// dspace.nau.edu.ua](http://dspace.nau.edu.ua)
5. Сахарный Л. В. Расположение ключевых слов в структуре развернутого текста/ Л.В.Сахарный//Деривация в речевой деятельности (Общие вопросы. Текст. Семантика). – Пермь, 1988. С.27-29.
6. Станкевич Ю.В. Мовні сугестогени в текстах політичної реклами [Текст]: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ю.В.Станкевич; Одес. нац. ун-т ім. І.І.Мечникова. – О., 2011. – 233 с.

ROLUL EXPERIMENTULUI ASOCIATIV ÎN RELEVAREA VIZIUNII LINGVALE ASUPRA LUMII

TRINCA Lilia,

Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți,

La ora actuală, experimentul asociativ reprezintă cel mai eficient instrument pentru studiul conștiinței lingvistice și a mentalității. Interdependența dintre idei, noțiuni, concepte reprezintă rezultatul relațiilor psihologice, adică al asociațiilor. Descrierea unui anume fenomen cultural înseamnă revelarea legăturii lui cu alte fenomene. Analiza acestor relații permite oamenilor de știință (întii de toate, psiholingviștilor) a identifica particularitățile mentalității individuale, dar și naționale, a unui reprezentant al societății date sau a unui grup social. Legitățile asociative relevate prin intermediul experimentului psiholingvistic facilitează identificarea particularităților naționale și a mentalității poporului. Or, specificul mentalității, caracterul național e „sedimentat” în relațiile asociative.

Cuvinte-cheie: *Asociație, experiment asociativ, stimul, reacție, tablou lingval, viziune etno-lingvală.*

The associative experiment is a technique that aims to identify existing associations in a person's memory which appeared under his/her previous experience. Currently, this type of experiment is the most efficient tool for the study of an individual's linguistic consciousness and mentality. Having a huge information and teaching potential, verbal associations may be used in various modern scientific disciplines, but also in teaching, for example in teaching foreign languages. By concentrating on the associative links that exist in the linguistic consciousness of the speakers, we can identify and interpret the nature of the relationship between words, the typology and causes of change of meaning, the stages that free word combinations undergo to become phraseological units etc.

Key-words: *Association, associative experiment, stimulus, response, lingual picture, ethno-lingual vision.*

Factorul uman joacă un rol imens în organizarea și structurarea lexicului în conștiința umană. Unitățile lexicale din vocabular constituie rezultatul interacțiunii omului cu mediul înconjurător și exprimă mult mai multe, decât se întrevăde la o analiză superficială a sistemului lexico-semantic al limbii, adică limitându-ne doar la datele lingvistice. Or, o limbă naturală reflectă un anumit tip de concepere și de organizare

a lumii. Sensurile pe care le actualizează se grupează într-un anumit sistem de viziuni, care reprezintă filozofia colectivă, aceasta fiind obligatorie pentru fiecare purtător de limbă. În așa fel, rolul limbii constă nu numai în transmiterea informației, dar, mai întâi de toate, în organizarea ei internă. Lumea „vorbirilor” limbii date se prezintă ca o totalitate a cunoștințelor omului despre lume, în care se sedimentează, în mod obligatoriu, experiența național-culturală a unei comunități lingvare concrete.

Cuvântul reflectă experiența omului și relația lui cu lumea obiectivă, procesele cognitive din mintea lui. Reieșind din aceasta, organizarea unităților lexicale trebuie analizată din perspectiva proceselor psihologice ale memoriei și gândirii (cf. [3: 52]). La utilizarea oricărei unități lexicale, în mintea locutorului și a interlocutorului transpare un alt cuvânt „adiacent”, sub aspect semantic, cuvântului dat. Această interconexiune dintre cuvinte e determinată de similitudinea sau opoziția semantică, precum și de realitățile denumite de ele” [4: 228]. Se crede că toate noțiunile existente în limbă sînt distribuite în clustere, mai mult sau mai puțin, închise în baza apropierii sau opoziției semantice. În aceste clustere, fiecare noțiune există numai datorită conexiunii acesteia cu alte noțiuni/concepte din grupul dat, iar orice schimbare/dispariție implică restructurarea întregului grup [*ibidem*].

O metodă sigură de reconstrucție a lexicului uman (a identității lingvare), în viziunea psiholingviștilor, o reprezintă experimentul asociativ (cf. [5: 107]), care permite relevarea raporturilor lexico-semantice sau a asociațiilor verbale existente în conștiința umană. Astfel, *experimentul asociativ* este o tehnică care are drept scop identificarea asociațiilor existente în memoria unui om, apărute în baza experienței sale anterioare. La ora actuală, acest tip de experiment reprezintă cel mai eficient instrument pentru studiul conștiinței lingvistice și a mentalității unui individ. Interdependența dintre idei, noțiuni, concepte reprezintă rezultatul relațiilor psihologice, adică al asociațiilor. Descrierea unui anume fenomen cultural înseamnă revelarea legăturii lui cu alte fenomene. Analiza acestor relații permite oamenilor de știință (întîi de toate, psiholingviștilor) a identifica particularitățile mentalității individuale, dar și naționale, a unui reprezentant al societății date sau a unui grup social. Legăturile asociative relevate prin intermediul experimentului psiholingvistic facilitează identificarea particularităților naționale și a mentalității poporului. Or, specificul mentalității, caracterul național e „sedimentat” în relațiile asociative. Astfel, rolul limbii constă nu numai în transmiterea informației, dar, mai întâi de toate, în organizarea ei internă. Conștient de existența viziunii etnolingvare, E. Coșeriu a semnalat distincțiile cu privire la perceperea diferită a lumii de către diverse comunități, înțelegînd prin *Tablou lingval al lumii* „o sistematizare completă, precisă, a „conținutului” limbii respective” [1: 38]. „Așadar, lumea noastră este, mai întîi, o lume dată și ordonată prin limbaj, și totuși o lume mediată „obiectiv” și extralingvistic prin limbajul însuși. Limbajul însuși oferă și mijlocul pentru depășirea originalului „fapt de a aparține unei anumite limbi” al acestei lumi. În calitate de concepere intuitivă a ființei „lucrurilor”, limba reprezintă, în același timp, un acces către lucrurile înseși” [2: 132].

Trebuie să ținem cont și de faptul că elementele din continuumul realității înconjurătoare, receptate de om în procesul de activitate și de comunicare, se reflectă în conștiința umană, fixîndu-se, implicit, și legăturile cauzale și spațiale dintre realii, precum și emoțiile condiționate de aceste realii. Studiul conștiinței lingvare e imposibil în cadrul procesării informației, ci doar sub formă de rezultat, materializat în

unități glotice. Nu în zadar, reprezentanții lingvisticii cognitive afirmă, pe bună dreptate, că sistemul nostru conceptual, reflectat în viziunea lingvală asupra lumii, este strâns legat de experiența fizică și culturală a omului. Realitățile din lumea înconjurătoare sînt reprezentate în conștiința omului sub forma unei imagini interne.

Experimentul asociativ permite, de asemenea, detectarea nucleului și a zonelor periferice ale conștiinței lingvistice. Nucleul conștiinței lingvistice a vorbitorilor unei limbi, consideră Iu. Karaulov, este format din cuvinte (idei, noțiuni, concepte), care contractează cele mai multe raporturi/relații, adică apar ca reacții la o cantitate mare de stimuli” [6: 194].

Așadar, la baza asociațiilor stau raporturile semantice (de sinonimie, de antonimie, hiper-hiponimie etc.), similitudinea fonetică a cuvintelor care denumesc diverse noțiuni. Psiholingviștii au constatat că adesea cuvintele-reacții la unul și același cuvînt-stimul aparțin aceluiași cîmp lexico-semantic, aceluiași grup lexico-semantic sau tematic. Cîmpul asociativ pentru un anumit cuvînt, obținut ca rezultat al experimentului asociativ, nu reprezintă doar un fragment al memoriei verbale a omului, dar și un segment al tabloului lingvistic al unei etnii, reflectat în conștiința unui purtător „de rînd” al unei culturi, al valorilor și motivelor, al stereotipurilor culturale” [7: 140].

Actualmente sînt supuse cercetării diverse segmente ale tabloului lingval al lumii. Vom exemplifica, bunăoară, analiza grupului lexico-semantic *Anotimpuri*, întrucît acesta se înscrie în paradigma antropocentrică a studiului limbii, fiind considerat semnificativ pentru oricare limbă. În acest scop, am aplicat experimentul asociativ liber. Respondenții au fost rugați să răspundă instantaneu cu primul cuvînt care le-a venit în minte la auzul cuvîntului-stimul. În calitate de respondenți au fost aleși circa 1000 de studenți de la cîteva universități din Republica Moldova și România. Trebuie de menționat și faptul că factorul determinant pentru alegerea studenților în calitate de respondenți în cadrul experimentului asociativ a fost ideea că la vîrsta de 17-25 de ani se produce deja formarea identității lingvistice, iar asociațiile, identificate în cadrul experimentului asociativ, reflectă competența lingvistică [6: 192].

Experimentul asociativ e o metodă utilizată în mod activ în lingvistica modernă pentru a rezolva un spectru larg de probleme atît teoretice, cît și practice. Scopul principal al acestui experiment a fost de a identifica asociațiile la cuvîntul-stimul *denumire a anotimpului (iarnă, primăvară, vară, toamnă)*, apărute ca rezultat al experienței sale de viață, iar ulterior a aplica rezultate în didactica predării limbii străine.

Desigur, anotimpurile anului reflectă *Legea Ciclurilor*, care e funcțională în universul nostru și de aceea comportă un grad ridicat de universalitate pentru conștiința umană, pretîndu-se mai greu unor variații de mental. Totuși anotimpurile se integrează în sistemul ancestral de credințe și în viziunea asupra lumii, specifice fiecărui popor în parte, de aceea sînt reprezentate distinct în conștiința lingvistică a purtătorilor diferitelor limbi. Fiind subdiviziuni ale timpului calendaristic, anotimpurile au fost relevate în funcție de schimbările produse în floră și faună, fenomene ale naturii, precum și de activitățile din calendarul popular (agrare, pastorale etc.). Iată de ce analiza reacțiilor la stimulii – *iarnă, primăvară, vară, toamnă* – a scos la iveală următoarele grupuri semantice, care transpar, mai mult sau mai puțin plener, pentru a caracteriza fiecare din cele patru anotimpuri: *precipitații, fenomene ale naturii, caracteristici generale și cromatice; acțiuni specifice sezonului dat, realii specifice; sentimente/emoții pe care le provoacă; sărbători, metafora vieții omului* ș.a. Nucleul

reacțiilor asociative pentru fiecare anotimp îl constituie grupurile semantice ce se referă la precipitații, fenomene ale naturii, caracteristici generale și cromatice; bineînțeles că toate acestea sînt conforme zonei geografice în care își duc existența (latitudinea geografică) respondenții.

Trebuie să menționăm că aceste reacții au scos la iveală caracteristici universale ale anotimpurilor: vara, ca de obicei, simbolizează căldură, lumină, fertilitate, împlinirea vieții; primăvara este anotimpul renașterii și înfloririi; toamna este un anotimp al tristeții, al ploilor, dar și al roadei bogate, iarna reprezintă frigul, gerul, întunericul și sterilitatea. Nu ne-au surprins prin originalitate nici reacțiile din grupul lexico-semntic *realii specifice anotimpului*. Astfel, realiile specifice toamnei sînt: *frunze (22) frunză (8) școală (2) roadă (2) belșug (1) bogăție (2) rugină (1) roade (1) cireșe (1) culori (1) glod (1) avuție (1) studii (1) romanță (1) mere (1) cîmp (1) strugure (1) noroi (1)*.

Cele caracteristice verii ar fi: *căldură (26) soare (19) vacanță (8) distracție (6) odihnă (2) cireșe (3) fructe (2) odihnă, mare (1) rudă (1) calea (1) plajă (1) verdeață (1) casă părintească (1) distracții (1) timp (1) lucru (1) soare, odihnă, vacanță (1) cireși (1) distracție (1), plajă, prășit (1) umbră (1) ștrand (1)*, primăvara este însoțită de *flori (25) ghiocel (7) verdeață (3) soare (3) ghiocel (2) noroi (2) flori (1) ziuă de naștere (1) pomi înfloriți (1) floare (1) rîndunică (1) frunze (1) copaci înfloriți (1) gheață (1) lalele (1) glod (1) floricele (1) verdeață (1)*. De asemenea, și sentimentele provocate de anotimpuri sînt general-umane: bunăoară, conform reacțiilor relevate, iarna provoacă sentimente contradictorii: *bucurie (1)*, dar și *durere (1)*, vara te face să simți *libertate (2) bucurie (1) amintiri (1) veselie (1), emoții (1)*, toamna glisează spre *tristețe (8) melancolie (2) nostalgie (1) greutate*, în schimb, primăvara denotă *frumusețe (2) veselie (2) proșpețime (2) dorință (1) fericire (1) bucurie (1) vivacitate (1) plăcere (1)*.

Un grup mai puțin semnificativ, din punct de vedere numeric, îl reprezintă cel al sărbătorilor specifice anotimpurilor (respondenții au menționat doar sărbătorile de primăvară și iarnă: *Baba Dochia (2), Mărțișorul (5), Paștele (8)*). Primăvara se caracterizează printr-o densitate de sărbători (de aceea cele mai numeroase reacții, la acest compartiment, au fost atestate pentru stimulul *primăvara*). Astfel, sărbătorile, obiceiurile și riturile primăverii cuprind credințe și practici magice străvechi, de origine biblică, agrară sau pastorală, avînd semnificație diferită. La români, sărbătorile debutează la 1 martie – Mărțișor și zilele Babei Dochia (1-9 martie). Startul primăverii este sărbătorit la noi într-un mod original, ca să nu spunem unic. Conform calendarului ortodox, 1 Martie este ziua Evdochiei, care este o femeie-martir, supranumită și Dochia, un personaj păgîn, apărînd apriori perioadei creștine. Și tradiția sărbătoririi mărțișorului reprezintă o moștenire de la strămoșii noștri romani. Unitatea lexicală *Mărțișor* e de origine latină, fiind numele popular al lunii martie și ține de credințele și practicile agrare. Cea mai importantă sărbătoare a sezonului, dar și a întregului an pentru români, un popor pios, sînt, desigur, Sfintele Paști. O semnificație aparte o comportă pentru noi și sărbătorile de iarnă – Crăciunul și Anul Nou, care constituie un scenariu mitic de renovare a timpului, caracteristic începutului de an, iar sfinții acestei perioade ar fi moșii care aduc zăpada, dar și cadourile pentru copii: *Moș Nicolae, Moș Ajun și Moș Crăciun*. Desigur, aceste unități lexicale nu au putut lipsi ca reacții: cf. *Crăciun (3), Anul Nou (3), Moș Nicolae (1) și Moș Crăciun (3)*.

Așadar, fiecare anotimp se caracterizează prin asociații, determinate de particularitățile climaterice, social-istorice, culturale, de tradițiile și cutumele specifice vorbitorilor unei limbi. Anotimpul, într-o cultură lingvală, se raportează la anumite realii din limea înconjurătoare, fenomene, provoacă anumite stări de spirit, impune anumite griji (cf. reacția *trebuie de făcut focul*, pentru stimulul *iarnă, belșug, roadă, prășit, câmp* – reacții care sugerează ocupația de bază a românilor din cele mai vechi timpuri – agricultura; *studii, sesiune, vacanță* – realii specifice vieții de student etc.), ceea ce rămîne cristalizat în proverbe, ghicitori, zicători, dar poate transpare și în cîntece, poezii. Bunăoară, pentru stimulul *vară*, printre reacțiile obținute a fost *Nu dorm*, ceea ce sugerează un vers dintr-un cîntec ce figurează în topurile muzicale din anii 2012 și 2013, interpretat de formația *Connect-R - Vara Nu Dorm*; iar pentru stimulul *primăvară*, am înregistrat reacții de tipul *Vine, vine.....*, care sugerează cîntecelul pentru copii, conținînd astfel de versuri: *Vine, vine primavara //Se așterne-n toată țara// Floricele pe cîmpii // Hai să le-adunăm, copii*.

Considerăm că analiza și interpretarea asociațiilor pentru grupul lexico-semantic dat relevă unele caracteristici specifice ale anotimpurilor, distincte de alte limbi, a căror cunoaștere va asigura o comunicare interculturală eficientă. Mai mult, acest grup lexico-tematic aparține compartimentului ideografic *Natura* și este obligatoriu în curriculum la cursul practic de însușire a oricărei limbi, la toate nivelurile de posedare a ei. Unitățile lexicale din acest grup prezintă dificultăți în procesul de studiu al limbii române de către aolingvi, întrucît se caracterizează prin seme conotative, specifice, raporturi paradigmatică și sintagmatică diferite. Distincțiile devin cu atît mai relevante, cu cît gradul de discrepanță dintre culturi este mai mare.

Întrucît au un uriaș potențial informativ și didactic, asociațiile verbale pot fi utilizate, în mod plener și complex, în diverse discipline științifice moderne. În prezent, disciplinele umanitare fac uz de tehnici care sînt bazate pe rezultatele experimentului asociativ la elaborarea programelor de calculator, crearea unor tehnologii informaționale noi, crearea unor „povestiri mnemonice”, dar și în domeniul educației școlare. Perspectivele aplicării datelor obținute prin experiment asociativ reprezintă oportunități în vederea dezvoltării unor metodologii integrate la diverse discipline (sociologie, istorie, lingvistică și stilistica textului, psihologie și psiholingvistică, teoria și practica comunicării, retorică etc.). Considerăm utilă aplicarea rezultatelor experimentului asociativ la predarea limbilor străine, ceea ce ar duce, incontestabil, la modernizarea procesului de instruire.

Bibliografie

1. Coșeriu, Eugen, *Prelegeri și conferințe (1992–1993)*, Iași [Supliment la „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII/1992–1993, seria A. Lingvistică].
2. Coșeriu, Eugen, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Iași, Editura Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.
3. Залевская А. А. *Индивидуальное знание. Специфика и принципы функционирования*. – Тверь: 1992.
4. Филин Ф.П. *Очерки по теории языкознания*. – М.: Наука, 1982.
5. Караулов Ю. Н. *Русский язык и языковая личность*. – „1987.
6. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф., Тарасов, Н. В., Уфимцева, Г. А., Черкасова (2011) – Русский ассоциативный словарь как новый лингвистический источник и инструмент анализа языковой способности // Русский ассоциативный словарь. Книга 1. Прямой словарь: от стимула к реакции. Ассоциативный тезаурус совре-

- менного русского языка. Часть I / Ю. Н. Караулов, Ю. А. Сорокин, Е. Ф., Тарасов, Н. В., Уфимцева, Г. А., Черкасова, Москва, Изд-во «Помовский и партнеры».
7. Уфимцева, Н.В. *Русские: опыт еще одного самопознания* // Этнокультурная специфика языкового сознания, Москва: Ин-т языкознания РАН, 1996, с. 139-162.

МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В УЧЕБНОЙ ЯЗЫКОВОЙ АУДИТОРИИ

ЦАУЛЯН Микаэла, ЧЕХ Оксана,
Universitatea de Stat "Alecu Russo"

Межкультурная коммуникация позволяет студентам не только использовать взаимодействие языка и культуры в процессе общения на иностранном языке, но и позволяет раскрыть особенности мышления и вербального поведения носителей разных культур. Авторы статьи делятся педагогическим опытом внедрения основ коммуникативной компетентности будущим специалистам-педагогам, и подготовить их к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *вербальное поведение, межкультурная коммуникация, межкультурный диалог, национальная культура, коммуникативная компетенция.*

Teaching a foreign language (especially English) acquires a special role in implementing the principle of cultural diversity, on which interethnic communication is based in all spheres of life, including professional one. In this regard, the preparation of future teachers should correspond to the requirements of the new realities of time and should include intercultural competence.

Key-words: *communicative competence, cultural diversity, intercultural education, intercultural communication, teaching a foreign language.*

Повышенный интерес различных направлений современной лингвистики к изучению проблем межкультурного общения отражает актуальность исследования взаимодействия языка и культуры с позиций самых разных наук о человеке. Важнейшим аспектом изучения данного взаимодействия является анализ диалогической деятельности студентов-педагогов в условиях межкультурной коммуникации, акцентирующий социокультурную обусловленность этой деятельности и раскрывающий особенности мышления и вербального поведения носителей разных культур. Кроме формирования межкультурной коммуникативной компетенции посредством иностранного языка, данный подход также тесно связан с рассмотрением фундаментальных для современной науки проблем, таких как функционирование языка в обществе, участие языка в процессах концептуализации и естественной категоризации мира, формирование языковой картины мира.

Преподавание иностранного языка (в частности английского) приобретает особую роль в реализации принципа культурного многообразия, на котором строится межнациональное общение во всех сферах жизни, включая профессиональную. В связи с этим, подготовка будущего педагога должна соответствовать требованиям новых реалий времени и включать, наряду с прочими, межкультурную компетенцию.

Определение культуры как "совокупности значений, ценностей и норм, которыми владеют взаимодействующие лица, и совокупности носителей, которые объективируют, социализируют и раскрывают эти значения" [5:218] мо-

жет быть использовано для когнитивного и коммуникативного изучения дискурсивной деятельности, понимаемой как обмен социально и культурно значимой информацией. Особое значение при этом приобретает вопрос о культурной обусловленности социально-прагматических параметров коммуникации, предполагающий рассмотрение дискурсивной деятельности как отражение формами языка национальной картины мира и системы культурно детерминированных значений.

Многие исследователи (Н. Boyer, А. Chamberlain, R Steele, С.Г. Тер-Минасова, Н.Д. Гальскова и др.) в своих работах указывают на то, что на современном этапе обучения иностранным языкам в методике выдвигается новая лингводидактическая категория – «вторичная языковая личность», которая во многом способствует пониманию современного подхода к обучению. «Вторичная языковая личность» – личность, приобщенная к культуре другого народа. Для того чтобы будущий педагог был способен стать эффективным участником межкультурного диалога, преподавателям педагогических вузов необходимо развить в нём черты вторичной языковой личности, а именно – сформировать у выпускника педагогического вуза способность к межкультурному общению. Такой подход предполагает также развитие у будущего педагога таких качеств, которые позволят ему осуществлять общение с представителями других культур. С нашей точки зрения, очень важно, чтобы будущие педагоги могли не только осознать тот факт, что они «постоянно вынуждены находиться в измерениях двух различных социокультурных общностей» [1:12], но, и понимали эти различия, могли объяснить мотивы и установки личности, принадлежащей к другой культуре, в которой существуют иные ценности. Эффективность межкультурного общения, как полагает С.Г. Тер-Минасова, зависит от множества факторов [3:34]: условий и культуры общения, правил этикета, знания невербальных форм выражения (мимики, жестов), наличия глубоких фоновых знаний и многого другого. На современном этапе, при обучении иностранным языкам необходимо поставить акцент на повышение эффективности процесса обучения иноязычной коммуникации, общения между людьми, принадлежащими к разным культурам, и это может быть достигнуто только при условии формирования у выпускников педагогических вузов способности к межкультурной коммуникации, интеграции языковой и культурной подготовки.

Будущий педагог должен обладать наряду с узкоспециальными знаниями, знаниями общекультурного плана, а так же знаниями национальной культуры. Проанализировав идеи французского исследователя L. Porcher, можем утверждать, что социально-культурная, или страноведческая информация должна отражать основные сущностные характеристики страны и включать следующие элементы: а) информацию энциклопедического характера (история, география, государственный строй и др.); знаковые исторические даты, представляющие важнейшие исторические события, факты современной реальности (система образования, экономика, средства массовой информации); б) названия памятников культуры, имена выдающихся личностей, основные события современной культурной и общественной жизни, имена известных людей современности (писатели, актеры, журналисты и т.д.); в) основные

виды досуга, основные ценности и черты общественной психологии, стереотипные представления о нации и стране.

Для того чтобы реализовать вышеизложенные идеи, и заложить основы коммуникативной компетентности будущих специалистов-педагогов, подготовить их к профессиональной деятельности (в частности для работы в лицеях и гимназиях), мы, разработав вузовский курс «Культурологии», включили такие теоритические аспекты как: *Понятие культура: элементы, основные характеристики и функции; Культура и коммуникация, Сущность и формы межкультурной коммуникации; Культурное многообразие восприятия реальности; Языки и взаимодействие культур: вербальная и невербальная коммуникация и другие.* На практических занятиях мы работаем с аудио и видео материалом, статьями из англоязычных журналов и газет, которые охватывают *Культурные нормы и культурные ценности, Этническую идентичность, Методы изучения культурных систем и межкультурных ситуаций, Значение культурных изменений для взаимодействия культур.*

Готовность к межкультурному диалогу, в свою очередь является существенной составляющей межкультурной компетенции и связана с желанием будущего педагога осуществлять активное общение с представителями иных социокультурных общностей. Таким образом, на современном этапе развития общества целью обучения иностранным языкам должно являться формирование у будущих педагогов способности к межкультурной коммуникации на основе интеграции языковой и культурной подготовки.

Список использованной литературы

1. Гальскова Н.Д., *Современная методика обучения иностранным языкам. Пособие для учителя.* / Н.Д. Гальскова. – М.: АРКТИ, 2000.
2. Сорокин П., *Человек, цивилизация, общество.* – М.: Изд-во политической литературы, 1992.
3. Тер-Минасова С.Г., *Язык и межкультурная коммуникация.* / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Изд-во МГУ, 2004.
4. Boyer H., *De la compétence ethnosocioculturelle. Le français dans le monde*, N 272, 1995.
5. Chamberlain A., Steele R., *Guide pratique de la communication*, – P.: Didier, 1991.
6. Porcher L., *Incertitudes subjectives sur la linguistique et le didactique //Description. présentation et enseignement des langues:* – P.: Hatier, 1981.
7. Steele R., *Culture ou intercultures // Le français dans le monde.* N 283, 1996.

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ ОСІБ ЗА РОДОМ ДІЯЛЬНОСТІ: ШЕВЧЕНКОВА ТРАДИЦІЯ І СУЧАСНІСТЬ

СЕНИК Г.В.,

Одеський національний університет імені І.І.Мечникова

У статті проаналізовано лексико-семантичну групу неофіційних антропонімів, що вказують на професію чи рід занять людини, виділено метонімізацію як один із основних семантико-номінаційних процесів при творенні такого типу онімів.

Ключові слова: неофіційні іменування, прізвисько, сімейно-родове іменування, онімізація, метонімізація, рід діяльності.

The article analyzes the lexical-semantic group of informal anthroponyms pointing to the profession or occupation of the person selected metonymization as one of the basic semantic-nomination process in the creation of this type of dumb.

Key-words: *informal naming, nickname, family and generic naming onimization, metonymization, occupation.*

Серед антропонімічних категорій, що утворюють сукупність ідентифікуючих засобів вирізнення людини в соціумі на сучасному етапі його існування, є офіційні та неофіційні. До традиційної офіційної української антропонімічної формули входять прізвище, ім'я, по батькові, які дають нам можливість ідентифікувати особу в соціальному середовищі як одну серед багатьох мільйонів громадян. Але в побутовій комунікації, яка займає в повсякденному житті індивідів значне місце, велику роль відіграють прізвиська – додаткові іменування людини, що використовуються для найточнішої особистісної оцінної характеристики об'єктів номінації.

Неофіційні іменування залишаються найцікавішою, найнепередбачуванішою категорією антропоніміки, яка може свідчити як про регіональні характеристики, так і про фізичні, психічні, мовленнєві особливості людини (народу) тощо, про характер епохи, періоду, коли такі оніми були створені. За визначенням Ф. Бацевича, кожний носій мови є одночасно носієм культури, тому мовні знаки мають здатність виконувати функцію знаків культури і слугують засобами представлення культурно-національної ментальності носіїв мови [1: 252].

Дослідження історії неофіційних іменувань в українській мові як правило починаємо з Івана Франка, згадуючи його статтю «Причинки до української ономастики». Та варто звернутися і до літературних джерел нової української літературної мови і згадати прізвиська (пізніше прізвища) славетного українського козацтва, про яке так палко говорить Тарас Григорович Шевченко. У своїх творах «Гайдамаки», «Юродивий», «Сон» та ін. поет зумів передати і через власні назви силу, відвагу та гумор славних січовиків. Саме в «Гайдамаках» зображено процес зародження, надання прізвиська:

*... А як тебе Зовуть? Я не знаю". "Яремою". "А прізвище?" "Прізвища немає!" "Хіба байстрюк? Без прізвища Запиши, Миколо, У реєстер. Нехай буде!" "Нехай буде **Голий**, Так і пиши!" "Ні, погано!" "Ну, хіба **Бідою**?" "Г це не так". "Стривай лишень, Пиши **Галайдою**" (галайда – діал. бродяга [4, т.1:565]).*

Інші прізвиська, які читаємо в цій же поемі – **Гонта** (гонт = гонта: драниця, покрівельний матеріал у вигляді тонких дощочок [4, т.1:699], **Залізняк** (залізняк – торговець залізними виробами, чи заст. ливарник, [4, т.2:74], **Волох** (загальна назва середньовічного населення Придунайських князівств і Трансільванії, з якого в другій пол. ХІХ ст. сформувалися румунська та молдавська нації [4, т.2:515], чи й сам псевдонім автора – **Дармограй** (як і **Кобзар**), свідчать про те, що найчастіше неофіційні оніми виникали в результаті онімізації та метонімізації назв за родом діяльності чи соціальним станом їх носіїв. Тому і ми об'єктом дослідження обрали неофіційні антропоніми, які отримав носій у зв'язку з професією, місцем роботи, родом його діяльності (для опису використано матеріал, зібраний у селах Галицького району Івано-

Франківської області). *Мета* статті – визначити особливості вторинної номінації в українській регіональній неофіційній антропонімії, виявити основні механізми її появи.

На сучасному етапі розв’язання питань про дефініції *прізвиська*, мотиваційну базу та його структуру ще потребують доповнень. Класичними щодо становлення теоретичних положень та структурно-семантичних особливостей неофіційних іменувань є праці українських – М. Худаша, І. Сухомлина, П. Чучки, Р. Осташа, Д. Бучка, Г. Бучко та російських учених – М. Ушакова, П. Поротникова, З. Нікуліної, Г. Сіміної, В. Мокієнка. На початку першого десятиліття ХХІ ст. з’явилися нові аспекти дослідження онімів цього класу: когнітивний, прагматичний та текстотворчий (дисертація Н.М. Федотової «Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма»).

Різні визначення та класифікації неофіційних антропонімів змушують нас ще і ще раз замислитись над основними ознаками цієї групи онімів та засобами і способами їх творення.

В енциклопедії «Українська мова» П.П. Чучка зазначає, що *прізвисько* (вуличне прізвисьце, кличка) – вид антропоніма, неофіційне особове іменування, яким середовище індивідуалізує або характеризує особу [8: 532].

Словник української мови подає визначення, яке пояснює процес «індивідуалізації»: «Прізвисько – найменування, яке іноді дається людині (крім справжнього прізвиська та імені) і вказує на яку-небудь рису її характеру, зовнішності, діяльності, звичок» [4, т.3:761].

Наступне визначення уже вказує на структуру неофіційного оніма, його відтворюваність та емоційний фон: «*прізвисько* – це неофіційне одно- чи багатолексемне найменування особи чи кількох осіб, яке дає найменувальний, щоб підкреслити особливу домінуючу рису, що вирізняє денотата серед інших, ідентифікує, конкретизує його. Прізвиська обов’язково емоційно насичені – негативні (найчастіше) чи позитивні (рідше) [11: 5].

Н.М. Федотова пропонує розглядати прізвиська як тексти: «*Прізвиська* – антропоніми неофіційної сфери функціонування, які виражаються одним чи кількома словами та вживаються як стислі тексти, що відрізняються формальною структурно-семантичною нерозгорнутістю й розкриваються в мотиваційному / інтерпретаційному тексті. Вони характеризуються підвищеною інформативністю й експресивно-емоційною забарвленістю, компресують у своєму змісті характеристики зовнішніх і внутрішніх особливостей носія імені, імпліцитно представлені через асоціативний зв’язок з предметами чи явищами навколишньої дійсності [9:5].

Останнє визначення найточніше відображає ті процеси, які відбуваються при творенні прізвиськ, а саме – метафоризацію та метонімізацію.

Метафоризація – це семантико-номінаційний процес, який ґрунтується на щораз оновлюваній, відповідно до індивідуальних асоціацій за подібністю, смисловій структурі слова – етимона [3:53]. *Метонімізація* – це семантико-номінаційний процес, під час якого форма словесної одиниці переноситься з одного референта на інший на основі тої чи іншої асоціативної суміжності [7: 9].

Крім цих двох процесів, зважаючи на обраний нами матеріал для дослідження – прізвиська за родом діяльності, будемо говорити і про *онімі-*

зацію та *трансонімізацію* як різновиди лексико-семантичного способу словотвору. Як зазначає Ю.О. Карпенко, «лексико-семантичний спосіб словотвору... закономірний, повноцінний і досить поширений шлях поновлення лексичного складу мови» [2:3] і в його основі лежить поява так званої мезонімії, – перехідного типу відношень між полісемією та омонімією. Тому лексико-семантичний спосіб словотвору вчений запропонував назвати "мезонімізацією". В ономастиці мезоніми виникають внаслідок перенесення імені з одного об'єкта на інший на основі певної схожості або суміжності референтів.

Значна частина неофіційних іменувань досліджуваного регіону утворилася в результаті *онімізації*: 1) апелятивів на позначення професії носія, роду занять: *Боднар* (діал. *бондар* – бочкар), *Коваль*, *Писар*, *Швець*, *Пастушок*, *Паламар*, *Стельмах*, *Коменяр* (вимітав сажу із коминів), *Рибак*, *Ткачик*, *Дротяр*, *Кравець*, *Вчителька*, *Народний Вчитель* (вчитель любив випити), *Поштарка*, *Лікарка*, *Комірничка*, *Кушньор* (*кушнір*), *Комерсант* (працював у будівельній бригаді), *Редактор*, *Депутатка*, *Мульор* (діал. вимова *муляр*), *Волийник* (олійник: збивав олію), *Фірман* (діал. *візник*), *Молочар*, *Попик*, *Льокай* (працював у панів: *льокай* – лакей [6, т.2:384]), *Кіномеханік* (колись працював кіномеханіком); 2) назв звань, чинів, посад: *Сотник*, *Майор*, *Комісар*, *Вулан* (служив в Австрійській армії), *Віт* (*війт*), *Професор*, *Шеф*, *Вокóман* (*отаман*), *Капрал*, *Капітан*. Іноді вважають, що серед вуличних іменувань за родом занять переважно функціонують нейтральні прізвиська, які або не мали спочатку, або з часом утратили емоційну складову. Саме такого типу оніми майже завжди позбавлені емоційності і виконують, як правило, номінативну функцію. Вони найчастіше передаються у спадок і стають сімейно-родовими іменуваннями: *Рібаки*, *Ковалі*, *Боднарі*, *Молочарі*, *Попикові*, *Пастушкові*, *Лікарчині* діти. Варто зауважити, що були випадки, коли ін.форматори, пояснюючи походження того чи іншого неофіційного оніма, починали замислюватися над достовірністю активно використовуваних іменувань. Так сталося із сімейно-родовою назвою *Рібаки*: односельчани, а потім і самі носії почали пригадувати, що особливим рибацтвом рід не виділявся, а от на землі працювали важко – сім'я була велика. І уже згодом хтось із старожил сказав: *не Рібаки, а Робаки*. І такі випадки зустрічаються часто. Дуже приємно, коли в процесі таких досліджень вдається розгадати невеликі головоломки.

Трансонімізованих прізвиस्क, що називали б осіб за родом діяльності, виявлено небагато: *Петлюра* – дідусь служив в армії Петлюри, *Джафар та Доцент* (прізвисько запозичене з кінофільму «Зигзаг удачі») – керували «бандами», *Айболіт* – зубний лікар, *Джон* – працював у кузні, весь час ходив замурзаний.

Далі розглядаємо групи метонімізованих прізвиस्क:

1) метонімізація за назвами знарядь праці, інструментів, речовин, об'єктів дії: *Дудик* (музикант), *Пензлик* (художник), *Дзвоник* (вчитель), *Сметана* (шофер, працював на молоковозі), *Ковбаса* (жінка торгувала ковбасою), *Кобасенки* (робили ковбаси), *Цегольник* (працював на цегельному заводі), *Кадей* (допомагав у церкві священику – підносив кадило), *Хрест* (носив у церкві хрест), *Корчак* (лісник), *Свинушка* (розводила свиней), *Пацюк* (утримував кнура для домашнього «бізнесу»), *Рачок* (любив ловити раків), *Пакіль* (діал.

кілок [4,т.3:182]), *Рурик* (виготовляв водостічні труби: *рура*, *рурка* – труба, сурма [4,т.4:122]), *Шибій* (вставляв *шиби* – діал. скло у вікні: шибарь – скляр [5,т.2:381]), *Коровайчиха* (пекла короваї на весілля), *Мньирка* (діалектна вимова слова *мірка*: працював у млині – міряв зерно та борошно); *Сємушка* (працювала у конторі по заготівлі зерна: *сємушки* – насіння соняшника), *Підпеньок* (любить збирати гриби – *опеньки*), *Бас* (працював у Будинку культури і співав у хорі басом); *Курочка* (працювала на курятнику), *Зайць* (перший мисливець у селі), *Коза* (тримала багато кіз), *Місько-Млин* (працював у млині);

2) метонімізація за назвами дій, що зумовлені професійними навичками, особливостями поведінки: *Кóвтало* (виготовляв рами до образів: *ковтати* – діал. бити, стукати [4, т.2:276]), *Бáдьо* (ветеринар: діал. *бадати* – оглядати хворого [5,т.1:25], пол. *badac* – оглядати), *Шибій* (шибеник: *шибатися* – крутитися, вертїтися [5,т.2:381]), *Цюк* (працював на пилорамі: *цюкати* – розм. уміти працювати сокирою [4,т.4:794]), *Мурик* (добре *мурує* будинки);

3) метонімізація, що зумовлена звуконаслідувальними словами об'єктів дії (тварин): *Бешко* (виросував овець: *бе* – крик кози або вівці [4,т.1:102]), *Базюк* (теж займався розведенням овець: *базь-базь* – вигук, яким закликають овець [6, т.1: 20]);

4) метонімізація за місцем дії: *Лозовий* (працює на землі, де колись росли лози), *Звіринецький* (отримав в оренду землю в тій частині села, що називалася *Звіринцем*); *Гуменний* (працював на току: *гумно* – діал. тік з господарчими будівлями біля житла або й за селом [4,т.1:685]), *Базарна* (торгує на базарі), *Москвич* (їздив часто на заробітки до Москви).

Отже, неофіційні іменування, що є складовою частиною лексичної системи української мови, відображають картину світу певного регіону, ілюструють традиції вторинної номінації українців. Дослідження прізвиськ південної частини Опілля свідчить про поширення певних ремесел на даній історичній території, дає можливість виявити ряд діалектизмів (лексичних та фонетичних), простежити використання лексичних (омонімії, синонімії) та словотвірних засобів.

Література

1. Бацевич Ф. С. *Основи комунікативної лінгвістики: підручник* / Ф. С. Бацевич. – К.: Вид. центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Карпенко Ю.О. *Синхронічна сутність лексико-семантичного способу словотвору* / Ю.О. Карпенко // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С.3-10.
3. Краковецька Г.О. *Про лексико-семантичну трансформацію в сфері термінології (на матеріалі медичних термінів)* / Г.О.Краковецька // Мовознавство. – 1978. – №6.
4. Новий тлумачний словник української мови: в 4 т. / [уклад. В.Яременко, О.Сліпушко] – К.: Аконіт, 1998. – Т.1 – 4.
5. Онишкевич М.Й. *Словник бойківських говірок* / М.Й. Онишкевич. – К., 1984. – Ч.1-2.
6. Словарь української мови / За ред. Б.Д. Грінченка. – Київ, 1996. – Т.1-4.
7. Тараненко А.А. *Языковая семантика в ее динамических аспектах* / А.А.Тараненко. – К., 1989. – 256 с.

8. Українська мова. Енциклопедія: видання друге, виправлене і доповнене. – К.: Українська енциклопедія, 2004.
9. Федотова Н.М. *Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 “Українська мова” / Н.М. Федотова; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.
10. Шевченко Т.Г. *Кобзар*, Київ, Дніпро, 1980.
11. Шутьська Н. *Прізвисько як об’єкт наукового опису (до дефініцій терміна)* / Н. Шутьська // <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/549/1/nickname.pdf>